

BALÁZS DEÁK KÜLDETÉSE.

APÜSPÖK megkérdezte a rektor-professzort: nem akadna-e a kollégium legfelsőbb klasszisában jóramenendő deák, akit az examenek után külföldre lehetne küldeni a magasabb tudományok és szép mesterségek tanulására? A rektor-professzor mindjárt megnevezett egy ifjút.

— Főtisztelendő atyám, én legméltóbbnak tartanám a külföldi útra Kökösy Balázst, aki az idén búcsúzik ki iskolánkból — mondotta. — Balázs deákot kitünő elmével, tudományra szomjazó, nemes, szép lélekkel áldotta meg Isten. Jó könyv mellett talpig égeti a gyertyát, nyelveket tud, a hittudományok titkaiban és a világi ismeretek útvesztőiben egyforma bizonyossággal forgolódik. Vele nem vullanánk szégyent külső országok tudósai előtt . . . őt ajánlom püspök uram kegyelmébe.

A püspök maga elé rendelte Kökösy Balázst és bővebben elbeszélgetett vele.

— No, jól van, édes fiam — szólt végezetül, — megnyugszom személyedben. Ha kitelik mostani esztendő, mindjárt indulni fogsz napnyugatra és éveket fogsz ottan tölteni a tudományok tűzhelyeinél.

Ettől kezdve Balázs deák még nagyobb buzgalommal feküdt neki a tanulásnak. Pihenő perceiben elringatták a jövő reményei; lelki szemével látta napnyugati városok fényes épületeit, hatalmas bibliothékák kincses polcait. Dicsőség palástjában jelentek meg előtte híres tudósok alakjai. Hallotta ősi templomok csodás-zengésű harangjait és tüzesnyelvű hitszónokok szavát . . .

Boldog volt Balázs deák, nagyon boldog!

Az iskolai esztendőnek, úgymint 1693-nak végén, Kolozsvárról hazalátogatott Háromszékre, hogy elbúcsúzzék apjától, anyjától s jólegény öccsétől, Kökösy Pétertől.

— Az Úr legyen őriző pásztorod! — áldotta meg fiának útját az öreg Kökösy János.

— Kegyelmeteket is őrizze meg szomorú változásoktól! — kívánta övéinek Balázs deák.

Kolozsvárra sietett és útra készülődött.

Ezeknek a napoknak egyikén rettenetes hír érkezett Kolozsvárra. A keleti szélen tatárok lopóztak Erdélybe s — Csíkon kezdvén — végig dúlták-fosztották Háromszék falvait.

Gonosz volt az első hír s még gonoszabb hírek érkeztek nyomában.

Soha annyi embert nem fűztek rabszíjra a tatárok, mint mostani útjukban. Máskor mégis válogattak: inkább a nép módosabbját szedték össze, akiktől nagyobb sarcot remélhettek, most azonban kicsinyt, nagyot, szegényt, gazdagot, aki a gyaloglást megbírta, egyformán elhajtottak Krimióba.

A székelyek romlásának híre megremegettette Erdélyország szívét.

Balázs deák engedelmet kért a püspöktől, hogy hazamehessen és övéinek állapotát megtekinthesse.

Öröm is, bánat is fogadta odahaza. Öröm volt, hogy öreg szüleit otthon találta, bánat volt, hogy öccsét, Pétert elhurcolták a tatárok a falu népével.

Nagy jajszóval fogadták az öregek Balázs deákot: mi lesz Péterrel a pogányok bilincsen?

— Ne sírjanak, édeseim, ki fogjuk váltani Pétert a rabságból, haza fogjuk szerezni mihamarább! — biztatta meg szüleit a deák.

— Mit tehetünk mi, gyámoltalan öregek? — tördelte kezét az apa. — Vásárokat kellene járni, zálogos kötések tenni, éj-nap törekedni a váltságdíj összeszerzésén.

— Mindezt megcselekszem én! — mondotta bátorító szóval Balázs deák. — Azonnal útrakelek Kolozsvárra s engedelmet kérek a püspök úrtól, hogy külföldi utamat elhalaszthassam és Péter öcsém szabadításán munkálkodhassam.

S indult is a deák még azon a napon Kolozsvárra, a püspök elébe.

Megkeseredett szívvel hallgatta meg a hírt a püspök a székelyek romlásáról.

— Eredj, fiam, eredj öcséd mentésére: Istennek tetszőbb dolgot nem művelhetnél! — biztatta maga is a deákot. — De úgy folytasd dolgaidat, hogy mihamarább visszatérhess és külföldi utadra elindulhass.

Mire hazaérkezett falujába a deák, már megjöttek a tatárok hírtvő postái Krimióból. Faluról-falura jártak és elmondották, hogy melyik székely rab hol van bilincsen verve s kiért mekkora összeget kell leróni váltságdíjban? A tétlen siralom, amely eddig ráborult a falvak megfogyatkozott népére, egyszerre szorgos igyekezetté változott. Futtonfutott mindenki, hogy övéinek sarcát összeremtse. A dúlatlan maradt székely székek vásárjai, kerített száz városok piacai megteltek csíki és háromszéki emberekkel, akik marháikon és egyéb fölkelhető javaikon posztót, bőrt, arany-ezüstműveket, jóféle tallérokat és egyéb tatárnak tetsző dolgokat igyekeztek szerezni. A pénzes kalmároknak is szüretje volt: a megbúsult nép uzsorakamatra szedte föl tőlük a zálogos pénzeket.

Kökösy Balázs is kicsinálta a száz ezüst tallért, amit öccse sarcában követelt a rabtartó tatár. Maga akarta öccse dolgát elintézni: már napot is tűzött maga elé, amikor Krimióba fog indulni. Veszedelmes út Erdély szélétől Krimióig, de most a tatár kán katonái ügyelnek azok épségére, akik sarccal sietnek agák, bégek, hodzsák zsebének hizlalására.

Már elkészült Balázs deák a rabszabadító útra, de indulása egyre haladt-maradt. A környék népe ugyanis megtudta, hogy a deák maga megy a pogány földre: nosza, nagy búcsújárás kezdődött hozzája mindenfelől! Ki pénzt bízott rája, ki hírhozáásra kérte, ki üzenetet küldött tőle a raboknak.

Végre útra kelhetett.

Pár hét múlva a deák öccse megjött a rabságból. Egymagában jött meg, maga Balázs deák — úgy mondotta Péter — ott maradt Krimiában, hogy fölkeresse, jegyzékbe írja és vigasztalással éltesse a rabokat.

Hosszú hetek multak, mire a deák is hazakövetkezett. De csak épen megfordulta magát a környéken, átadta a rabok üzenetét s már indult is vissza Krimiába és újabb váltságdíjakat, újabb üzeneteket és újabb vigasztalásokat vitt a hazasíró raboknak. És ezt mívelte harmadszor is, negyedszer is Balázs deák.

Nagy híre támadt a deáknak. *A rabok angyala*: ezt a nevet adták neki a hálás szívű emberek és úgy várták jövését-menését, mint a szabadító szent lelket.

De hát a külföldi út terve, hát a püspök kívánsága?

Biz az vádolóan súlyosodott a deák lelkére.

Ötödik rabmentő útja előtt végül Kolozsvárra látogatott és tiszszelgett a püspöknél. Bocsánatot kért a püspöktől, hogy olyan hosszsideig nem adott hírt magáról.

— Úgy látszik, Isten más utat jelölt ki számomra, mint amit püspök atyám javasolt — mondotta. — Nekem, úgy érzem, immár nem az a küldetésem, hogy napnyugat kincseit Erdélybe hozzam, hanem az, hogy testvéreimet, akiket a pogányok gonoszsága elszakított egymástól: lélekben összekapcsoljam, vagy egymás kebelére visszavezéreljem. Engedje meg, jó atyám, hogy mostantól fogva rabtestvéreim dolgainak szentelhessem minden földi gondomat! . . .

A püspök lecsüggesztette ősz fejét és jóideig gondolkozott.

— Édes fiam, megértelek és világért sem akarlak letéríteni a könyörületesség útjáról — mondotta végül. — De hát nem tart örökké a rabok dolga, egyszer csak vége lesz áldozatos munkádnak. Nos, akkor mégis el fogsz menni külső országokra és az önfeláldozás érdemét a tudomány dicsőségével fogod megkoronázni. Elbocsátlak, de visszavárlak, édes fiam!

Megkönnyebbült a deák szíve s még serényebb buzgósággal járta ezután az utat Erdély és Krimia közt. A tatárokat türelemre kérte, a rabok hozzátartozóit intette, hogy siessenek a sarc lerovásával. Hiszen rettenetes sors vár azokra, akik ki nem váltakoznak a rabságból. Emberkufárok szedik össze a szerencsétleneket és gályákra láncolják vagy kótya-vetyén eladják őket örökös, igavonó rabszolgáknak.

Járta, mindcsak járta Balázs deák az utat Erdélytől Krimiáig.

Esztenők multak és egyre kevesbbedett azoknak a raboknak a száma, akikről jegyzéket vezetett. Ki hazatért, ki meghalt, ki rabszolgasorsra jutott időközben.

Már úgy látta Balázs deák, hogy bevégezte küldetését, nincs több menteni valója Krimiában.

Vajjon most már, annyi év multán, mire szánja életét? Elmenjen-e külső országokra, keresse-e a tudományoknak és szép mesterségeknek gyönyörűségeit, vagy megtelepedjék Erdély valamelyik parochiáján és szerény, egyszerű szolgája legyen az Úrnak, mint annyi más deák, akiket nem áldott meg az Úr hasonló tehetséggel.

Gondolkozott a deák és amint gondolkozott: ifjonti, szép álmai újra előzönlöttek szívét. Napnyugat csodás zengésű harangjai megint feléje árasztották hívó, sürgető szavukat: napról-napra sebesebb lépésekkel igyekezett Erdély felé Krimia ösvényein. A püspök bizonyosan örömmel fogja beváltani ígérteit.

Forró nyári napon egy tatár faluba érkezett. Nagy, kerített udvarház állt a falu közepén. Künt, a kerítés mellett, hosszú favályuk nyujtózkodtak, amelyekbe tiszta forrás vize csörgedezett alá a közeli dombról.

Megállott a deák s szomjúságát oltotta a csorgóvizével. Majd leheveredett a kerítés árnyékába pihenni.

Elszendergett kissé, de csak félálomra. Egy énekoszlány kezdett belejátszani álmába, ami valahol a közelben sok-sok ember ajkáról szakadozott az ég felé.

Fölserkent Balázs deák és könyökére támaszkodva kezdte figyelni az éneket. Rája ismert: zsoltár volt... Magyar ének idegen égtájon!

*Uram, ellenségem
Földre nyomott engem,
Szomjúhozza véremet.
Setét barlangokba
— Mint elevent sírba —
Szorítottak engemet...*

Búsan, szárnyaszegetten szólt az ének... a dallamba is, szövegbe is hibák csúsztak bele... elakadtak, küszködtek, összezavarodtak az énekesek. Följazott szívvel figyelt a deák a magyar zsoltárra.

Egyszer alázatos hang szakította meg figyelmét.

— Isten áldja, jó uram! — köszönt rája egy ifjú legény, aki nagy korszóval lépett a csorgóhoz.

— Kik vagytok, jó öcsém? — kérdezte Balázs deák nagy felindulással. — Kik énekelnek odabent a kertben?

— Rabok vagyunk, uram, a Murza bég rabszolgái! — felelt a legény.

— Miért nem váltakoztatok meg?

— A szegénység, uram! — sóhajtott a legény. — Nem tudtuk a sarcot lefizetni. Murza bég vásárolt össze örökös szolgáinak... nincsen innen többé menekvésünk!...

A deák felállt és a kerítés nyílásán benézett a kertbe.

— Olyan sokan vagytok? — kiáltott föl nagy megdöbbenéssel.

— Bizony, uram, épen elegen vagyunk az örökös kínra! — bólintott a legény.

A zsoldár újra fölcsendült. Fájdalmasan vergődött a kert fái között, mint a sebzett madár éneke. Elváltozott arccal hallgatta a deák és újra meg újra benézett a nyíláson a rabok seregére.

A legény ezalatt megtöltötte korsóját a csorgóvizével.

— Isten áldja meg, uram! — búcsúzott a deáktól.

— Várj, öcsém, várj még egy percig! — kérlelte a deák a legényt. S megint a kert felé fordult s hallgatta a zsoldárt . . . megtörtszívű magyarok énekét! . . .

— Uram, mennem kell! — szólt ismét a legény. — Ostorral jön utánam a tatár . . .

— Együtt megyünk, öcsém! — emelte föl elváltozott arcát Balázs deák. — Itt maradok közöttetek, a papotok leszek és énekelni fogok veletek. Úgy látszik, nagy szükségetek van a vigasztalásra.

Elindult a legény, határozott lépésekkel követte a deák. Eltűntek a magas kerítés mögött.

És nemsokára új erővel zendült föl a zsoldár a kertben. Előlszárnnyalt a Balázs deák hangja, utána nagy bátorsággal zengett . . . zengett . . . az ének a rabok ajakán.

Gyallay Domokos.

ÖRÖKÖS BÁL.

*Itt mindig zeng, itt mindig áll a bál,
De nem ismer rá senkire a párja:
Álarcot ölt itt mindenki magára,
Mert táncost másképp senki sem talál.*

*A perc ujjongva, mámort dobva száll,
Minden sarokban heje-huja járja
S mindenki táncol, bárki hívja táncra:
Hazugság, jószág, élet vagy halál.*

*Kesergés, bánat, gond itt nem zavar:
Az álarc mindent, mindent eltakar,
Minden mosolynak víg zene a szárnya,*

*Csak akkor torzul egy-egy sóhaj gyászra,
Mikor a halál néha felnevet
S mindenki minden álarcot levet.*

Dózsa Dániel.

KOSSUTH MŰKÖDÉSÉNEK TÁRSADALOMTÖRTÉNETI HÁTTERE.

AKÖZTUDATBAN ő jelenti a jobbagység felszabadítását, millióknak emberibb sorsba jutását épen úgy, mint a magyar állam függetlenségének kivívását. Neve így még ma is határtalanul népszerű. A tömegek pedig egyre jobban elvonatkoztatják egyéniségét emberi gyarlóságoktól s kiszakítva korából, egyre misztikusabb hősnek tekintik. Mint minden nagy embert, őt is utolérte tehát a végzet: szavaiba, tetteibe belemagyarázzák az utódoknak nem mindig ideálisan tiszta törekvéseit, sőt sokszor nagyon is távolálló tendenciáit. A mai köztudat Kossuthja ily módon egyszerre nagyobb és kisebb is lett önmagánál. Ezzel az önkényes elgondolással szemben a helyes értékelés a történetírásra hárul; az ő kötelessége, hogy a márványtalapzatról visszavigye korába s egyéniségét kortársai közé, életművét pedig a történelmi fejlődés végnélküli folyamába beleillessze. Bizonyára nem könnyű feladat. Az alábbi sorokban Kossuth működésének csak társadalom-reformáló, sokszor félreértett vonatkozásait óhajtjuk ismertetni. Nem az ember tevékenységének személyi motivumait kutatjuk, hanem azokra a tárgyi alapokra hívjuk fel a figyelmet, amelyek működését meghatározták és korlátozták is egyszerre. Minthogy pedig nem a reformkor társadalmának tükrében rajzolódik elénk az igazi Kossuth, még távolabbra kell széttekintenünk. Szemügyre kell vennünk az őt megelőző század s az utána következő ötven év társadalomtörténetét, hogy pontosan megállapíthassuk, milyen volt a társadalmi fejlődés iránya és sodra, hogyan illeszkedett be ebbe Kossuth tevékenysége, mit végzett el — és mit nem tett meg.

Kossuth fellépésekor a magyar társadalom a rendiség korát éli. A klérus, a fő- és köznemesség, a polgárság külön rendekben szervezkedtek még a közép-korban és igyekeztek minél jobban elzárkózni egymástól. Rajtuk kívül állott a jobbagység, amelynek Verbőczy nem engedte meg, hogy külön rendi önállósághoz jusson. Ez a rendekbe tömörült társadalom azonban nem él megmerevedett, változatlan, kasztszerű formákban. Az egyes emberek a maguk egyéni, családi életén kívül mint egy nagyobb közösség, a rend tagjai egy másik életet is élnek, amely az azonos gazdasági viszonyok és az egyenlően öröklött tradíciók hatása alatt fejlődik. Viszont az egyes rendek sem cselekedhetnek kényük-kedvük szerint, hanem törekvéseikben tekintettel kell lenniök a többi rendre is, mert ha ezt nem tennék meg, akkor a mellőzöttek saját érdekükben ellenállást fejtenének ki. A társadalom élete épen ebből az együttműködésből tevődik össze. A rendek tehát együttesen egy élő szervezetet, a társadalmat alkotják, amely organizmus lüktető életét bizonyítja az a tény, hogy a társadalmi vezetős szerep nincs állandóan egy rend kezében, hanem a hegemonia felismerhetően egyre szélesebb rétegeké lesz.

Ennek a változásnak — amelyben tehát a rendi társadalom élete kifejezésre jut — fizikai és lelki okai vannak, miként minden organizmus életének

is. Az előbbieket a gazdasági, materiális tényezők, mint az egyes rendek és rétegek gazdasági ereje, vagyonossága. A történelmi materializmus csak ezeket tekinti döntő fejlődést előidéző okoknak, holott ezek működése csak másodrangú fontosságú a nyugati szellemi áramlatokat magyar földre vezető s azokat itt hatáshoz segítő lelki tényezők mellett

Az utóbb említett szellemi erő, az új életre kelő középkori világnézet juttatja vezetőszerephez az ellenreformáció korában a klérust. A XVII. század végén, midőn Magyarországon egyházi és theologiai alaptónusú műveltség uralkodik, a kormányzást intéző legfontosabb vezetőállásokban katolikus főpapat találunk. A Bécsben élő király egyetlen magyar tanácsadó szervének, a kancelláriának tisztviselői túlnyomórészt világiak ugyan, azonban a főnök, akinek tevékenységében ezen kis tisztviselők munkája kifejezésre jut, a XVI. és XVII. században mindvégig főpap, rendszeren az esztergomi érsek, mint Forgách Ferenc vagy Pázmány Péter. Ha ők távol vannak is, ez a legfőbb magyar kormány szerv bürokratikus összetételénél fogva az ő szellemükben működik, annál is inkább, mert a kancellár helyettese, az alkancellár, mindig, kivétel nélkül főpap, olyan püspök, kinek egyházmegyéje töröktől megszállt területen van. A klérus tagjait találjuk a világi kormányzás más fontos pontjain is. Amidőn az ország első közjogi méltósága, a nádorság, betöltetlen, a király helytartói is főpapok; ők Pozsonyban az egész ország kormányzásának közigazgatásának és igazságszolgáltatásának vezetői. Sőt az ellenreformáció fénykorában a harmadik nagy dikasztérium, a pénzügyeket intéző magyar kamara élére is főpap kerül Kolonics Lipót személyében. A kormányzás tehát a klérus kezében van, az ő akarata érvényesül és hatalmát még jobban megszilárdítja azzal, hogy az udvarban is övé a döntő szó. A Ferdinándok és Lipót legbizalmasabb, legmeghittebb barátai és tanácsadói nem világi miniszterek, hanem a pápai követ, a gyóntatóatyja és a főpapok. A klérus ezt a vezetőszerepét azonban korántsem egyedül a királyi kegynek köszönheti. A társadalom minden tagja, bármely rendhez tartozzék is, természetesen találja, hogy a papság legyen a vezetés, hiszen őket is a középkori, mélyen vallásos szellem hatja át s ők is azt az egyházi műveltséget szívják magukba, amelyet a jezsuitarend terjeszt. Ezt a XVII. századvégi műveltséget semmivel sem jellemezhetjük jobban, mint annak felemlítésével, hogy az egyetlen magyar egyetemen éppen úgy jezsuiták tanítanak, mint a világi papok szemináriumaiban s hogy néhány piaristaiskolától eltekintve jezsuiták nevelik a magyar társadalom katolikus tagjait, a mágnásifjakat éppen úgy, mint a köznemesi vagy polgári származásúakat.

A XVIII. században, III. Károly és Mária Terézia uralma alatt már gyökeresen megváltozik a helyzet. A középkori theologikus kultúra elerőtlenedik s helyébe a felvilágosodás franciás-lovagi árnyalata lép. Az aufklárizmus, mint reakció, nem a kinyilatkoztatást, hanem az értelmet tekinti a fontosabbnak, következésképpen éppen úgy ellenmond az egyházi szupranaturalizmusnak, mint ahogyan tiltakozik az ellen, hogy ez a szupranaturalizmus uralkodjék továbbra is az élet érzékelhető része felett. A világszemlélet átalakulása, racionálissá válása szembevető már az uralkodóház tagjainál is. Mária Terézia mellett többé nem főpapoké a döntő szó, hanem világi főuraké. A monarchia külügyeit pl. évtizedekig intézte a királynő jobbkeze, Kaunitz herceg, aki tetőtől-talpig aufklárista, sőt hitetlen, az egyházat folyton gúnyoló, annak ártó ember. Mária Terézia utódja, az «állam első szolgája» mellett pedig már szinte kivétel nélkül csak szabadkőműves aufklárista államférfiakat látunk.

Amint gyengül a vallásos műveltség és erősödik a felvilágosodás, úgy szorul egyre inkább háttérbe a klérus is, hogy a vezetést átengedje a következő nagyobb számú rétegnek, a főnemességnek. Mánások váltják fel 1733 óta a főpapokat a kancellári és alkancellári méltóságokban és a királyi helytartóság megszünése után nádorok is közülök kerülnek ki. A főnemesség ezt a túlsúlyát nemcsak a klérussal, hanem a köznemességgel szemben is biztosítani tudja. A törvények szerint bárki lehetne főispán, Mária Terézia hosszú uralma alatt azonban mindig csak mánások kerülnek a megyék élére s egyetlenegy esetben sem köznemes. Az 1741-iki koronázó országgyűlés, a «vitam et sanguinem» felajánlásáról híres diéta lefolyása bizonyítja a legszemléltetőbben, hogy a század közepén a főnemesség a társadalom vezetőrétege. Ezt az országgyűlést ma a görögtűz fényében pompázónak látjuk, mintha a rendek egyértelemmel siettek volna a fiatal királynő kedvében járni. Pedig ellenkezőleg, az alsótábla, a köznemesség részéről erőteljes akció indult meg, hogy a királynőt új, apjától lényegesen különböző hitlevél kiadására bírja. Ez a törekvés nem volt valami kicsinyes okvetetlenkedés. Az uralkodó ugyanis a hitlevélre teszi le az esküt koronázásakor s így kormányzását azzal lehet már előre is a leghatásosabban korlátozni. A köznemesség az ország területi integritásán kívül főleg nemesi kiváltságait akarta biztosítani. Mária Terézia visszautasította a követeléseket, az alsótábla azonban nem engedett, érezve, hogy ki kell használnia ezt a szerencsés alkalmat, amikor az uralkodóházat veszély környezi és a magyar nemzetre van hagyatva. A felsőtábla, a főnemesség sietett a királynő segítségére: ellenállásán megtört a köznemesség törekvése, úgy hogy ez végül is kénytelen volt beérni a régi hitlevéllel.

A magyar főnemességnek ez a túlsúlya a köznemességgel szemben óriási birtokain nyugszik — a földbirtok ugyanis nálunk, minthogy a kereskedelem kis méretei, Ausztria melletti gyarmati helyzetünk következtében mozgó tőke alig van az országban — a nemzetvagyonnak hasonlíthatatlanul nagyobb hányadát jelenti, mint bárhol Nyugaton. Fölfelé, az államhatalmat jelentő uralkodóházzal szintén könnyebben találja meg az együttműködés lehetőségét, mint a köznemesség, minthogy az ellenreformáció hatásaképpen szinte kivétel nélkül katolikus minden tagja, míg a köznemesség egy része protestáns. A köznemességnek ez a protestáns vallású csoportja a XVIII. sz. közepén teljesen ki van rekesztve a közszereplésből. Nem alkalmazták őket királyi tisztviselőkkül, nem lehetnek megyei hivatalnokok sem, sőt még a városi tisztségektől is lehetőleg távol tartják őket, a választásokhoz kiküldött királyi biztosok legalább is ilyen intenciók szellemében működnek. Ily módon tétlenségre van kárhóztatva a felső Tiszavidék, Zemplén, Szatmár, Bihar nemessége, amely sajátságos lelki alkatánál fogva mindenkor a legforradalmibb hajlamú volt.

A Nyugaton immár teljes győzelmet arató felvilágosodást ez a protestáns köznemesség hozza át magyar földre. Az új világnézetnek a szélesebb témegekhez szóló racionalista német árnyalata, amely csodálatos optimizmussal hirdette, hogy az emberiség új életet keltő világosság, tökéletesség felé halad, távol állott a katholicizmustól. Esküdt ellensége volt annak, ellenben hűséges gyámoltója és fegyvertársa a protestantizmusnak. Érthető tehát, hogy az elnyomott helyzetben lévő protestánsok őszinte hittel ragaszkodnak az új, nekik kedvező világnézethez, mert annak megerősödése az ő felszabadulásukat is jelenti. Ezzel a világnézettel pedig a felvilágosodás fellegráibaiban, a göttingai és jénai egyetemeken ismerkednek meg a protestáns diákok. A kulturális kapcsolatok erősségére jellemző, hogy másfél évtized alatt hétszáz protestáns diák

ment külföldre tanulni s még Domokos Márton és Lajos is, Debrecennek később évtizedekig főbírái, hallgatói voltak a göttingai egyetemnek. Az előkelőbb protestáns családok tagjai, mint a Vayak, Podmaniczkyak, Telekiek, Prónayak, kint tanulnak; a szerényebb sorsúak tömegeit pedig kollégiumaikban olyan tanárok nevelik, kik maguk is jártak külföldön. Az új protestáns generációk tehát már a harcos aufklárizmus szellemében nőnek fel s mert ugyanakkor a katolikus iskolázás, a jezsuitáktól irányított nevelés erőtlenedik, a modern, az új világszemlélet hívei a katolikusok fölé kerekednek.

Ezt a lassan gyűlő hatalmas energiátömeget szabadítja azután ki korlátaiból II. József. A protestánsok előtt megnyitja az érvényesülés útjait, valláskülönbség nélkül alkalmazza őket a kormányzás és közigazgatás gépezeténél, úgy hogy a központi kormánysszerveknél és bíróságoknál évről-évre egyre több protestáns tűnik fel. Ezzel egyidejűleg a felvilágosodás hihetetlen gyorsan hatalmába keríti a katolikusok körében is az egyes embereket épen úgy, mint a tömegeket. Oly férfiak, kik hitbuzgó vagy rajongóan vallásos családból származnak s ifjúkorukban még szerzeteseknek készülnek, most egyszerre az új világnézet rabjaivá lesznek. Így lesz a jezsuitának induló gróf Batthyány Alajosból az aufklárista mágnások vezérszónoka, a kapucinus Fesslerből pedig evangélikus szuperintendens. Az új világnézet közelebb hozza tehát egymáshoz a katolikus és protestáns köznemest s ugyanekkor fokozatosan gyengül az ellentét a feltörekvő köznemesség és a vezetőszerpet játszó mágnások között is. II. József alatt egyrészt több katolikus köznemes lesz főispán, másrészt protestáns köznemesek, mint a Prónayak, Vayak, Podmaniczkyak, bárói titulust nyernek el, végül pedig a szabadkőművesség formálja misztikus szertartásaival azonos hittől áthatott csoporttá a páholyokban munkálkodó főurakat, katolikus és protestáns nemeseket.

A francia forradalom évében a társadalmi vezetőszerp többé nem kizárólag a mágnásoké, hanem a hatalom birtoklásában osztozkodnak már a köznemesekkel. Egy évvel később, II. József halálakor pedig ez a feltörekvő köznemesség megkísérli, hogy a vezetőszerp egészen az övé legyen. A párizsi események érintetlenül, hidegen hagyják a polgárság és a jobbágyság tömegeit, amelyek alig vesznek tudomást a világegésről. Ellenben forradalmi lázzal ragadják magukkal a köznemesség vagyonosabb, birtokos részét. Ez a réteg kapva-kap az egyenlőség és a szabadság jelszavain. Egyenlőséget akar, de nem lefelé, a jobbágysággal, hanem felfelé, a mágnásokkal szemben; ezeket akarja levonni a maga színvonalára, megfosztván őket különleges előjogaiktól. Szabadságot is akar a magánéletben épen úgy, mint közjogi téren; ott a jobbágyfeletti teljes uralmat, amely mentes az államhatalomnak a gyengét pártoló ellenőrzésétől, itt pedig az Ausztriától független, Poroszországgal és Angliával szövetséges magyar választó királyságot. Ennek a forradalmi mozgalomnak a vezére egy személytelen ember, Balogh Péter, a szeptemvirális tábla bírása volt. Végtelenül ügyes taktikával, a szabadkőműves páholyok segítségével eléri, hogy az 1790-iki koronázó országgyűlésen megjelenő megyei követek úgy akarják átalakítani az alkotmányt, hogy az végérvényesen a birtokos köznemesség társadalmi túlsúlyát biztosítsa. Az árnyékkirály helyett az előkelő nemesekből és hozzájuk csatlakozó mágnásokból álló szenátus uralkodott volna az országban; tisztviselők kinevezése, kormányzás, hadsereg egyaránt ettől függött volna. A főnemesek a tárgyalások alatt hónapokon keresztül valóban teljesen háttérbe szorultak. Az új alkotmány megtervezésénél szinte kivétel nélkül támogatják a köznemességet és ellenszenv, féltékenység nélkül készek

feláldozni a forradalmi hangulat hatása alatt kiváltságait. A király mellett csak egy-két aulikus tart ki híven, a többi mágnás alárendeli magát a köznemesség törekvéseinek, csakhogy megőrizhesse régi hatalmának töredékeit. A köznemesség túlsúlyát jelenti, hogy a tárgyalások alkalmával kikényszeríti a két tábla együttes üléseit is és így tömegével feltétlenül uralkodik. Az 1741-iki országgyűlés lefolyásának ez az ellentéte mutatja legjobban a helyzet gyökeres megváltozását.

A birtokos köznemesség egy ideig fegyverrel is kész az új alkotmányt kikényszeríteni. Komoly eredmény kíséri azt a törekvését, hogy a hadsereg magyar ezredeit saját pártjára vonja és sikerül az általános felkelést, az inszurrekciót is előkészítenie. A szegény, birtoktalan armalista vagy taksás nemesség, a köznemesi rendnek ez a nagy tömege ugyanis szívvel-lélekkel csatlakozik hozzá a hajdukkal, kunokkal és jászokkal együtt. Nekik ugyanis még nincsenek önálló célkitűzéseik, még nem tudnak egységes akciót kezdeni s így minden feltétel nélkül adják magukat az előkelő, vagyonos köznemesek vezetése alá.

Ez a forradalmi mozgalom, amelyhez csak 1848 eseményei hasonlíthatók, nem szerzi meg még sem a birtokos köznemesség számára a kizárólagos vezetőszerepet. Hiába áll a köznemességnek ez az előkelő rétege kora műveltségének magaslatán, hiába rendelkezik a vezetéshez szükséges öröklött lelki tulajdonságokkal, máról-holnapra nem sikerülhetett megtörnie a Habsburg-ház nagy hatalmát. Amikor Poroszország cserbenhagyja a magyarokat és kibékül II. József utódjával, porba omlik a köznemesség politikai koncepciójának közjogi része: fel kell adni az örökös királyság választóivá formálásának tervét. A felocsudott királyi hatalom most maga köré gyűjti az elszéledt mágnásokat, a köznemesség ellen sorompóba állítja a polgárságot és a szerbeket s ezzel megakadályozza a köznemesség túlsúlyra jutását. Egyetlen forradalmi lendülettel nem tudván megszerezni a vezetőszerepet, a birtokos köznemesség új, békés úton, az aufklárista világnézet terjesztésével igyekszik céljához közelebb jutni. Bár ez a felvilágosodás már fogva tartotta a gondolkodó magyar főket, bár könyvek, újságok, röpiratok lehelték szellemét s bár légkör módjára körülvette a magyar talajt, mégis ebbe a talajba még nem hatolhatott be. A régi középkori jogi institúciók és gazdasági életformák még makacsul és szilárdan tartották magukat. Ezekbe az intézményekbe próbálja most belevinni a törvénykönyv artikulusain keresztül az aufklárizmus szellemét a birtokos köznemesség; ezeket igyekszik megreformálni s ily módon lassan előkészíteni a változást. 1792—3-ban a papság, fő- és köznemesség, polgárság részvételével szorgalmas munka eredményeképpen hatalmas nagy elaborátumok készülnek, amelyek a felvilágosodás világnézetének megfelelően akarják átreformálni az államszervezet és a társadalom életének szinte minden egyes kapcsolatát. Ezek a munkák, kész törvénycikktervezetek arra voltak hivatva, hogy a legközelebbi országgyűlésen megtárgyalva és szentesítve megindítsák a vérkeringést a nemzet szervezetében s fejlődő, viruló életre erősítve fogékonnyá tegyék újabb és újabb reformok iránt. A lassú evolúciót hozták volna tehát meg, hogy elkerültessék a véres revolúciót, a birtokos köznemességnek pedig odanyújtották volna a fejlődés legközelebbi stádiumában a vezéri pálcát.

Ennek a lassú, békés reformmozgalomnak a sikere minden emberi számítás szerint biztos volt, mivel egyes elenyésző radikális és maradi töredékektől eltekintve mindenki híve volt itthon és Bécsben egyaránt. Martinovics azonban egy talaj nélküli, túlzóan radikális célokra törő összeesküvést szervez s azután galád rágalmaival kompromittálva a reformmunka magyar vezetőit, az ural-

kodót és környezetét minden újítás iránt bizalmatlanná, sőt a legnagyobb mértékben reakcióssá teszi. Ennek következtében hosszú évekre megbénul a fejlődés és az elkészített munkálatok nem kerülnek tárgyalás alá. Megakadályozza ezt most már Ferenc király, kinek korábban a reformok iránt fogékony uralma 1795-től a reakcióval lesz azonos. Az ő konzervatív kormányrendszere gyűlölt minden újat és mereven ragaszkodott a kényelmes meglévőhöz. Az az új világnézet, amelyet a forradalomból és racionalizmusból kiábrándult Nyugat készen hozott az osztrák császárság államférfiai elé, Ferencet épen olyan kevésbé hatotta át, mint a kormányzást végző bürokrátákat. Ezeknek nem kellett a romanticizmus, bármennyire jelentett is az az aufklärizmusnál ideálisabb, magasabb fejlődési fokot, bármennyire szakított is a racionalizmus észvallásával, papiralkotmányával, megvalósíthatatlan egyenlőségi tanaival, szabadságfrázisaival és tért vissza az évezredes kereszténységhez meg a rendiségnek századokon keresztül kifejlődött társadalmi formáihoz, hogy ily módon a mult örökségének tiszteletbentartásával keresse a fejlődés új útjait. Az idő egy rendkívüli uralkodót kívánt meg, aki emésztő önfeláldozással úgy igyekszik átalakítani birodalmát a romanticizmus szellemében, mint II. József a felvilágosodás tanai szerint tette. De a száraz bürokrata Ferenc, kinek szellemi horizontja nem volt szélesebb bármelyik udvari tanácsosáénál, épen olyan kevésbé volt ez az ember, mint akár Metternich. A romanticizmushoz való közeledés tehát csak bizonyos külsőségekben nyilvánul meg s még ennek is nem az új idők megértése az oka, hanem a haladás iránti ellenszenv. Visszállítják tehát a II. József által feloszlatott szerzetesrendeket és minden erővel törekszenek a rendi különbségek fenntartására, de ugyanakkor hagyják, hogy korlátlanul érvényesüljenek a felvilágosodás közgazdasági doktrínái. Smith nemzetgazdasági rendszere tehát fokozatosan egyeduralomra jut a monarchiában, mivel ezen a téren a fejlődés lassú üteme nem fenyeget észrevehető változással és így elkerüli a vezetők figyelmét. Ha akár Ferenc, akár miniszterei államférfiakhoz méltóan felismerik az új világnézet jelentőségét és a romantikus szellemtől áthatva próbálnak kormányozni, akkor legelső teendőjüknek azt kellett volna tekinteniök, hogy a romanticizmus közgazdasági teóriája minél előbb átültetődjék az életbe. Ez annál könnyebb lett volna, mert ott élt Bécsben, Metternich zsoldjában az az író, aki a romantikus szellem gazdasági felfogását épen úgy rendszerbe foglalta, mint Smith a felvilágosodását. A meg nem értés, amely Adam Müller nemes szándékú törekvéseit kísérte, jellemzően bizonyítja Ferenc kormányrendszerének hétköznapiságát.

Ezzel a sivár, invenciótlan abszolutizmussal szemben a köznemesség sokáig igyekszik ellenállni. A napoleoni háborúk alatt mindent elkövet, csak hogy megvalósíthassa az 1792—3-iki reformjavaslatokat. Ha egy-két évre nyugalom, fegyverszünet következik, az alsótábla azonnal követeli a reformokat, az uralkodó kormányrendszer azonban mereven elzárkózik szerény óhajainak teljesítése előtt. Ez a hosszú, heroikus küzdelem sikertelenségével végre is ellankasztja a köznemességet. Világgal meghasonlott bihari remeték lesznek azokból, akik egykor oly önfeledten ittak a tudás serlegéből. Lassan kihal az a régi generáció is, amely valaha a felvilágosodásért rajongott, az új nemzedékből pedig, a rendőrállam sikeres ellenőrzése következtében, hiányzik a természetes frissesség. A reakció, csak hogy hermetikusan elzárhassa országát a külföldi eszméktől, eltiltja a felvilágosodás terjesztőinek, a protestáns ifjaknak külföldi utazását; inkább felállítanak Bécsben egy protestáns teológiai főiskolát, csak hogy megtagadhassák az engedélyt a külföldre utazni szándékozótól.

A XIX. sz. elején egyszerre el is tűnnek a magyarok a német egyetemekről. Három évtized reakciós kormányzása kiöli az emberekből a reformkedvet s a köznemesség birtokos rétege, amely az előző század végén kora műveltségének oly magas fokán állott, most szüklátókörü, műveletlen, «extra Hungariam non est vita»-t hangoztató tömeggé lesz. Elsorvadt, mielőtt feladatát elvégezte volna, a nemzet pedig — Csokonai szavai szerint — «haldokló zsibbadásban vesztegelt».

Magyarország így a reformok elmaradása következtében visszakerül arra a fejlődési fokra, amelyen Mária Terézia korában volt. A birtokos köznemesség szomorú elparlagiasodásával egyidejűleg visszaszerzi a főnemesség is, a reakciós államhatalom támogatásával a XVIII. sz. közepén élvezett kizárólagos vezető szerepét. Ismét az ő szava a döntő, az ő állásfoglalásától függ minden. Az országgyűlésen az alsótábla tízszer megismételheti kérését, ha a mágnások tizenegyedszer is visszautasítják, nincs módjában megvalósítani óhaját. Zajonghatnak, követelözhetnek a kuruc nemesek, a Bécshez hű főurak elhatározásán megtörik minden követelésük. De a hanyatlás, a visszaesés valójában nagyobb még a látszatnál is. Amíg az 1750 körül élt mágnások anyai ágon még magyar családokból származtak és így természetes vezetői lehettek nemzetüknek, addig az 1820 körül élőknek nőági rokonsága már osztrák és cseh. Ekkorra már megérték az asszonyi politika gyümölcsei: a magyar társadalom vezetőrétege, kevés kivétellel, magyarul nem tudó, külföldön élő, nemzete iránt kötelességeket nem érző nagyurakból áll.

Az általános hanyatlást, sőt a nemzetnek a sír szélére jutását mutatja az a sors, amelyben az 1792—3-iki reformmunkák részesülnek. 1828—1830-ban átdolgozzák őket — ismét papok, mágnások, nemesek, polgárok vesznek részt a munkában, — de az új javaslatok sokkal maradibbak, mint az egy emberöltővel előbb készültek. A társadalom egyeteme ezzel bizonyosságot tett arról, hogy érzésében, gondolkozásában valóban Mária Terézia korába tért vissza.

A tespedésnek, sőt a lassú, de annál biztosabb pusztulásnak ez idejében lép fel Széchenyi, mint gonviselésszerű jelenség, hogy megkísérelje a lehetetlent. Programot ad, amely konzervatív és reformer is egyúttal. Kiinduló pontul nem a tényleges, XVIII. századi állapotot veszi, hanem azt a fejlődési fokot, amelyen a nemzetnek a reakció közbelépése nélkül kellene lennie. Messzebb megy tehát, mint az 1792—3-iki reformterv s ezért a társadalmi radikálisnak is találja. Tervei ugyanis akkor nem lettek volna merészek, ha 1795 óta lassú evolúció s nem hanyatlás lett volna; ebben az esetben mint körülrajongott, ünnepezt vezető követte volna nemzete, hogy útmutatása nyomán elnyerhesse a népek családjában megillető helyét. Váteszi lelkesülségének, szinte érzékfeletti szuggesztív erejének sikerül így is felébreszteni a nemzetet, a vezetés azonban mihamarább kisiklik kezéből. A nagy különbséget ugyanis a tényleges XVIII. századi állapot és azon pont között, hol a nemzetnek 1830-ban lennie kellene, csak programpontjai megfogalmazásánál veszi számba, ellenben ugyanezt a távolságot már nem méri le gondolatban a társadalmi fejlődés útjain. Azaz terveit nem a birtokos köznemesség centruma állításával próbálja megvalósítani, hanem azt kísérli meg, hogy a mágnások vezetőszeropének biztosításával vigye azokat keresztül. Elhatározása emberileg érthető; európai műveltségű, világotjárt, főúri szalonokban otthonos mágnás volt, aki természetszerű idegenkedést érzett az immár elparlagiasodott, vegetatív életet élő köznemességekkel szemben.

Elgondolása szerint nagy reformművei megvalósulásuk után a hon

minden polgárának hasznára válnak ugyan, de mégis legelső sorban a főurak fogják azok előnyeit élvezni. Nem «osztályérdek», rokonsága, barátai iránti vonzódás, hanem az a mélységes meggyőződés vezeti, hogy a forradalommentes fejlődés még megindulhat, ha sikerül visszamagyarosítani azt a legfelső réteget, amelynek kezében van minden tényleges hatalom. S vezeti az a remény is, hogy a társadalom többi rétege önként, szívesen követi majd ezt a tényleges vezetőcsoportot.

Ha az ő tekintete sem hatolt volna messzebbre a mágnások érdekeinél, akkor csak politizáló főúr lett volna, mint annyi más kortársa. De ő távoli, nagy célokra tör. Kiméli, sőt istápolja tehát a mágnások érdekeit, de csak azért, mert reméli, hogy így megnyerheti eszméinek azokat, akikről minden függ Magyarországon. Nem hirdet tehát jobbagyfelszabadítást, nem követeli a kiváltságosok megadóztatását, nem szól arról sem, hogy a polgárságnak hatékonyabb módon kellene az országgyűlésen érvényesülnie, mindezt elmulasztja, mert érzékenyen érintené a mágnásokat és csak visszarettené őket. Széchenyi programjában csupa olyan pontot találunk, amelyek nem ártanak sem közvetlenül, sem közvetve a nagybirtokosoknak. Még az ú. n. kétgarasos telekdíj tervével is, talán az egyetlennel, hol némi áldozatot kívánt a mágnásoktól, tulajdonképpen ezek érdekeinek kedvezett. 1843-ban veti fel azt a gondolatot, hogy a multhatatlanul szükséges közgazdasági beruházásokra, vasutak, csatornák, kőutak, kikötők építésére vegyen fel az ország egy nagy, százmilliós forintos kölcsönt, az ennek törlesztéséhez szükséges évi ötmillió fedezésére pedig fizessen minden birtokos, mágnás és nemes földje után holdanként két garas telekdíjat. Akinek kis birtoka van, az könnyen ki tudja fizetni a pár garast, ezért nem is törődik vele Széchenyi. A 100.000 holdas nagybirtokosra a 15.000 forint azonban nagy megterhelést jelentene. Hogy mégis meg lehessen nyerni a fizetés tervének, Széchenyi neki, a mágnásnak igéri az investálásból származó közvetett hasznon kívül a közvetlen előnyöket is. A nagy kölcsönből ugyanis 90 milliót «a koldusbothoz óráról-órára közelebb jutó birtokosok» kapnának meg 5%-os kamatra, ebből kifizethetnék adósságaikat, rendezhetnék gazdaságukat, úgy hogy a 100.000 holdas valójában csak kétezer forintot fizetne évenként s nem tizenötezret.

Széchenyi minden ekesszólása, rábeszélése, intése kárba vész. A mágnások megtanultak ugyan meggyarul, de különben nem követik őt; nem tartják komolyabbnak maguknál. A telekdíj tervét is Kossuth és a köznemesség pártolja, pedig nekik nem volt abból hasznuk. A százezerholdas mágnások visszatartják, belőlük hiányzik a józan értelem és belátás, nekik nem kell az a terv, amely valamelyes lemondást is kíván meg tőlük, bármennyit ígér is cserébe. Ennek a kétgarasos telekdíjnak a sorsa szomorú bizonyosága annak, hogy kik nem értették meg Széchenyit és kik nem hallgattak rá.

A főnemesség szűkkeblűségével bizonyoságot tesz arról, hogy alkalmatlan és méltatlan a társadalmi vezetős szerepre. Pedig Széchenyi a mágnások érdekében nem könnyít a városi polgárság helyzetén és hozzájárul ahhoz is, hogy a köznemesség egy nagy rétegének járma még súlyosabb legyen. A polgárság a negyvenes években mindenképpen ki akar kerülni abból a megalázó helyzetéből, hogy neki az országgyűlésen csak egyetlenegy szavazata legyen szemben a megyék két-két szavazatával, azaz, hogy súlya az ország sorsának intézésénél csekélyebb legyen még a legkisebb megyénél is. A polgárságnak ezt a törekvését Széchenyi még korainak találja s ezért nem is pártolja. Ennek a feltörekvő társadalmi rétegnek az elhanyagolásánál sokkal veszélyesebbnek bizonyult a

szegény nemességgel szemben tanúsított érzéketlenség. A reakció korában ez sokkal rosszabb sorsba zuhant alá, mint amelyben korábban élt és ezért a szegény s veszteség miatt érzett fájalmától a kétségbeeséssel határos lelkiállapotba juttatva minden forradalmi, szenvedélyes tettere képessé lett. Ez volt az igazi robbanóanyag, ennek már nem volt veszteni valója. A forradalmi elégedetlenség hevíté s ugyanakkor a Nyugatról jövő szellemi áramlat felbátorítja arra, hogy magának követelje a vezető szerepet. Célját el is éri, amikor vezére támad Kossuth személyében.

A magyar nemesség, melyből Kossuth származott, igen nagyszámú volt, akárcsak a lengyel; a lakosságnak percent szerint aránytalanul nagyobb részét tette ki, mint bármely nyugateurópai országban. A reformkorban élő ezen, mintegy félmillió magyar nemesnek a zöme szegény ember. Sok él keze munkája után mint iparos, soknak csak annyi földje van, amennyit szegényesen megmívelhet. Ennek a bocskoros nemességnek nincs hajlama a kereskedésre, ami egyedül nyújthatna neki jobb megélhetést, a soványan termő földhöz pedig annyira ragaszkodik keleties szivósságával, hogy attól nem tud könnyen elszakadni. Fenyegető sorsa ily módon a folytonos szegényedés; az öröklött kis birtokcska ugyanis egyre kisebbedik, amikor a gyermekek felszítják az apától maradt kúriát. Az elszegényedett nemesek kénytelenek bevonulni az alföldi nagy, falusias jellegű szabadalmas városokba, sőt magánföldesurak birtokaira is, hogy itt mint jobbágyságok gazdálkodjanak. Életmódjuk azonos a jobbágysággal vagy városokban a polgársággal, gondolkodásuk feltételei is azonosak, egyedül csak származásuk tudata különbözteti meg őket. Ez a nehezen definiálható öntudat és büszkeség teszi őket értékesebbé a jobbágyszármazású földmivesnél vagy iparosnál. Nem olvadnak fel a jobbágyság nagy tengerében, hanem annak vezetőivé küzdik fel magukat. Pl. Nagykőrösön 1837-ben a város feje, a főbíró, nemes volt és a tizenkét tagú tanács felét szintén a nemesek közül választja meg a lakosság. Az anyagi hanyatlás után nem süllyednek tehát le még erkölcsileg is, hanem — mint Nyiregyháza tipikusnak nevezhető esete mutatja — magukhoz emelik a jobbágyságot is.

Nyiregyháza a XVIII. sz. elején teljesen néptelen volt, úgy hogy a század közepén földesúrnak, gr. Károlyi Ferencnek, valósággal újra kellett alapítania. Kedvező feltételeket ígért tehát az odateleplőlőknek, pl. háromévi adómentességet, a földesúri szolgálatoknak pénzben való teljesítését, mire az ország minden vidékéről jöttek jobbágyságok, főleg békésmegyei tótok. A lakosok száma rövidesen harmadfélezerre emelkedett. Az új élet kezdetének reménye sok szegény nemeset is vonzott ide, akik föld, birtok és vagyon nélkül reménytelenül tengődtek. Ezek magukra vállaltak minden terhet, ami nélkül az új települők nem is engedték volna őket maguk közé, mert különben nekik kellett volna teljesíteniök a földesúrnak az ő részükről járó kötelezettségeket is. A nemesek közül sokan, hogy ne keltsenek bizalmatlanságot és gyanút, eltagadták nemesi származásukat és más, nem eredeti családi nevükön szerepeltek. Mintegy negyedszázadig, II. József idejéig viselték a nemesek a közterheket a többi lakossal együtt. Évek multával azonban utódjaik, hivatkozva a nemesi kiváltságokra, iparkodtak kivonni magukat kötelezettségeik alól, amely törekvésük a többi lakosban természetsszerűleg ellenkezést váltott ki, mivel az ő vállalkra hárultak volna a nemesek terhei is. Ily módon folytonos egyenetlenség dült a községben. A nemesek előbb a földesúrhoz folyamodtak segítségért, ez azonban ellenük fordult, mivel neki sem volt érdekében megtérni olyanokat földjén, akik vonakodnak jobbágysági szolgálatokat teljesíteni. A megyei hatóság hasonló-

képen járt el. Közben, 1785-ben, nyílt törésre került a dolog s a nemeseket a többi jobbágylakos már erőszakkal akarta a faluból kiűzni. Ilyen fenyegető előjelek után, minthogy nem lett volna hova menniök, maradtak a nemesek s miután megnyerték azt az engedményt, hogy külön nemesi képviselőjük, hadnagyuk legyen a földesúrral és a megyével szemben, beletörődtek abba, hogy a jobbágyi terheket a többi lakossal egyenlően viseljék. A nemesség tehát engedett, mert engednie kellett gazdasági okokból s ezzel megszűnt az egyenlenség, helyreállott a kölcsönös béke. Amit pedig elveszített, azt más téren részben vissza is nyerte: az elüljárók, a tisztviselők, a szenátus tagjai egyre inkább az ő soraiból kerültek ki. Mert amikor a nemesek egyenlők lesznek a néppel, ez őket választja meg vezetőinek; nem hálából, hanem mert belátja, hogy értelmesebbek, hogy intelligenciájuk nagyobb, judiciumuk élesebb, hogy inkább értenek a vezetéshez, mert az öröklött lelki sajátságokat, amelyek a primitív ember fölé emelték, a vezetőképességet még a rossz gazdasági helyzet és a társadalmi sülyedés sem semmisítheti meg. Ebbe a sülyedésbe azonban a nemesség még sem tudott belenyugodni. Az öröklött büszkeség, annak tudata, hogy ősei más, előkelőbb helyzetben voltak, nem hagyta nyugodni. A mindennapi életben is állandóan kellett éreznie sorsának sanyarú voltát. Nemcsak azzal, hogy neki is kellett a földesúr részére szolgálatot teljesíteni pénzben, terményben s így anyagilag is súlyos teher nehezedett reá, hanem az úriszék elé tartozva éreznie kellett, hogy a földesúr tiszttartójának, gazdatisztjeinek és hajduinak van alárendelve. S ez a lelki teher bizonyára még az anyaginál is súlyosabban nehezedett reá. Igénye az elveszített társadalmi pozícióra mélyen lelkébe vésődve megmaradt s most új kísérletet tett annak visszaszerzésére. Minthogy előző törekvése sikertelen maradt és sorsa visszavonhatatlanul egybekapcsolódott a község többi lakójáéval, más utat kellett keresnie. Ez a másik mód a község földesúri terheinek önkéntes megváltása s ezzel az önrendelkezés elnyerése, a minden szabad nemesre nyomasztó függőség megszűnése volt. Hosszú és nehéz munkával, rábeszéléssel, buzdítással megnyerték eltérőknek nemnemes társaikat is s miután egy népgyűlésen egyértelműleg elhatározták az önkéntes megváltását, 1824-ben hatalmas összeg, másfél millió forint lefizetésével egyszermindenkorra kiszabadították magukat földesuraik hatalma alól. Azaz Nyiregyháza a jobbágyfelszabadítás előtt már negyedszázaddal saját erejéből feljutott a szabadság magaslatára.

Ezek a kiragadott nagykőrösi és nyiregyházi példák bizonyítják, hogy a szegény nemesség valóban alkalmas volt az alatta lévő társadalmi rétegek vezetésére. Az államhatalom gyakorlója és a társadalom vezető rétege, a főnemesség részéről kíméletet, sőt támogatást érdemelt volna. Ehelyett, éppen ellenkezőleg, a reakció és a főnemesség valósággal forradalmasítja a félmilliónyi nemeknek csaknem egynegyedét. Az 1825—7-iki országgyűlésen a kormány azt kívánja, hogy a nagybirtokokon jobbágmódra úrbéri földet művelő ú. n. jobbágytelkes nemesség is fizesse meg az állami adót, a hadiadót épen úgy, mint bármelyik jobbágy. Az állandó hadsereg eltartására szükséges állandó adót ugyanis a jobbágyiség fizette, még pedig az általa megművelt föld után. Azzal tehát, hogy a szegény nemesség az adó alapjául szolgáló, jobbágyművelte föld egy részét lefoglalta a maga számára, károsodás érte az államot, de a jobbágyiságot is, mert ennek kellett viselnie a szegény nemesektől mívelt földre kivetett adóhányadot is. A kormánynak a jogi formalizmus szempontjából igaza volt, amikor a jobbágytelkes nemesek adófizetését követelte. De csak ebből, mert egyébként követelése szüklátókorú volt a legnagyobb mértékben. A nemesség-

nek egynegyedrészeről volt szó, amely az eddig adózó jobbágyságnak csak hatvanadrészét tette ki, azaz az egyes jobbágyra eső teher csak nagyon kis összeggel kevesbedett. Az adóalapot érő káron lehetett volna segíteni a földesurak szolgálainak megadóztatásával, akik négyszerannyian voltak, mint a jobbágytelken élő nemesek. Ezek a szolgák ugyanis nem urbáriumba felvett jobbágytelkeken éltek s ezért nem is fizettek adót, mert a rendi felfogas szerint az már a földesúr közvetett megadóztatását jelentette volna, ha a személyes szolgálátában álló, kúriájához és magángazdaságához, majorjához tartozó szolgák adóztak volna. De volt az adóalapnak még más csonkítása is. Gyakran megesett, hogy a földesúr jóltermő jobbágytelkeket, ha azok akár véletlenül, akár pedig úgy, hogy egyszerűen kidobta belőlük a jobbágyokat, kezére jutottak, azokat mint pusztatelkeket majorsági földjéhez csatolva maga műveltette meg szolgálival. Ilyen módon több telek volt elvonva az adóalaptól, mint amennyin nemesek éltek. Két mód is volt tehát, hogy a szegény nemesség kára nélkül segítsenek az államon. Mindkét esetben a nagybirtokosoknak kellett volna áldozatot hozni, helyesebben a jogos terhet viselni, erre azonban ez a társadalmi vezetősoport, amely értelmileg a XVIII. sz.-ban élt, nem volt hajlandó. A köznemesség az alsótáblán védelmébe veszi a szegény nemességet, azonban a kormány és a felsőtábla követelésére kénytelen belenyugodni annak a törvénynek a meghozatalába, amely ezt a nemességet az állami adó fizetésére kötelezi. Széchenyi 1825—7-iki országgyűlésen a mágnások érdekei mellett, a szegény nemességgel szemben foglalt állást. A főurak így letaszítják a szegényebb nemességet a jobbágyokhoz. A «koldus nemesség» helyzete, sorsa bizonyos tekintetben most már kedvezőtlenebb, mint a jobbágyságé. Nevezetesen fizetnie kell az adót, teljesítenie a jobbágyi szolgálmányokat s azonkívül személy szerint részt kell vennie az inszurrekcióban is; a földesúr önkényének pedig jobban ki van téve, mint a jobbágy, mert még az urbárium sem védelmezi. Ez a sülyedés forradalmasítja a nemességnek ezt a részét. Ugyanis mindig az a társadalmi réteg a leghajlamosabb felforgatásra, amely sokat veszített, amelyet megfosztottak valamitől s amely az elveszített visszaszerzésére tör. Ezt űzi valami belső nyugtalanság s nem azt a réteget, amely a szolgaságba már beleszületett, amely nem is tudja elképzelni, hogy a világ sorja másképp is mehet. A jobbágytelken élő nemesség pedig már mindent elveszített, ez minden változástól már csak jobbat remélhetett. Nem félt tehát a forradalomtól, sőt csak kívánhatta a felfordulást.

Valóban elszomorító képet nyújt a magyar társadalom Széchenyi és Kossuth fellépésekor. A tényleges vezetőserepet játszó főnemesség méltatlan erre a kiválasztottságra, nem hallgat még az ő érdekében reformáló Széchenyire sem. A birtokos köznemesség, nem nyerhetvén el a vezetést, ifjan előregedett. A jobbágyság mint mozdulatlan tömeg éli vegetatív életét, a szegény nemesség és az ő vezetése alatt álló polgárság egy része pedig a meglevő megdöntésétől várja sorsának jobbrafordulását. A legtöbb helyzeti energia ebben az utóbbiban, a szegény nemességben van. Eddig sem bizonyult méltatlannak, a világnézet megváltozása pedig súlyát egyenesen döntőjelentőségűvé fokozza. Minthogy a főnemesség vezetőserepét csak a romantícizmust kihasználó reakció biztosítja, nyilvánvaló, hogy a korszellem változásával a magyar helyzetnek is gyökeresen át kell alakulnia. Amidőn a felvilágosodás erői új életre támadnak és a liberális-demokrata világnézet Nyugaton mindent letipró egyeduralomhoz jut, ezeken az új, forradalmi tanokon kapva-kap az erőszakkal elégedetlenné tett szegény nemesség, amelyhez idealizmusból hozzá csatlakozik az ismét

önmagára találó birtokos nemesség is. Ezt az utóbbit a haladás iránti vágy teszi a liberalizmus hívévé s mert egyedül nem képes önálló társadalmi politikát folytatni, választania kell a mágnások és a szegény nemések között. A mágnások iránt érzett mértéktelen — de érthető — gyűlölete eldönti a választást s a birtokos nemességet képviselő Deák épen úgy a szegény nemesség mellé áll, mint akár Vörösmarty a Széchenyi-Kossuth-konfliktus alkalmával. Az ily módon megerősödött szegény nemességet azután Kossuth juttatja el a teljes győzelemhez.

Nem lehet nagyobb történeti tévedést elkövetni, mint Kossuthról azt gondolni, hogy a magyar jobbágyság törekvéseinek megtestesítője volt. Ennél nagyobb félreértés — vagy helyesebben, tudatos félremagyarázás — már csak az lehet, ha a szocializmus vörös lobogóját képzelet valaki kezében. Kossuth izzig-vérig magyar nemes, gondolkozásmódja jellegzetesen nemesi, arisztokratikus és konzervatív. 1848 előtt soha nem beszélt, nem irt a jobbágysághoz, annak körében nem izgatott. Ő a szegény nemesség képviselője volt. Büszkén vallja magát szegény nemesnek s életsorsa is ez a típikusan szegény nemesi. Apja birtoktalan ügyvéd Zemplénben s csak azért költözik át a megye székhelyére, hogy fiának gimnáziumba járását lehetővé tegye. Belőle is ügyvéd lesz épen úgy, mint az iskolát végzett szegény nemések oly sok százából. Ennek a nemességnek hirdeti ő a liberális szabadságjogokat és igéri az egyenlőséget a gyűlölt mágnásokkal, azt az egyenlőséget, amely a Corpus iuris és Verbőczy szerint úgyszólván törvényesen, jogosan megilleti őket. Nem nincstelen jobbágyokat visz ő harcba földesuraik ellen, nem az 1849-iki nemzetiségi megszállások bécsi bujtogatóinak munkáját kezdeményezi. Konzervatív programja a magyar nemesség legszebb dicsérete. «Nemzetem jövődjéje — mondja — nem oly képen tűnik fel lelkem szeméi előtt, melyben a nemesség nincs, hanem oly alakban tűnik fel, melyben a nemesség a néppel szabadságban egybeforrva olyan, mint testvérek között a hű elsőszülött, a család vezére, a háznak erős szegletköve, mely csak szeretet és bizodalom tekintetével találkozhat; melynek testvéri ereje az ifjabb testvérbe bátorságot, önbizalmat önt, mely elül megy a család harcaiban; mely a megtámadott közös ház legveszélyesebb pontjain őrködik megtörhetetlenül; mely a gyöngébb testvért ápolva, nevelve, megállni tanítja a szabadságnak sikamlós terén; szóval úgy áll előttem honom képe, mint melyben a nemességnek egyedüliséget nem követelő, de erkölcsi ereje s históriai súlya által tehetős befolyása képezi azon gyűjtő magvat, mely körül a közsabadság gyümölcse fejlődésnek indul.» Látja azt a nevelő munkát, amellyel a szegény nemesség a jobbágyságot az Alföldön és a Tiszántúl eddig is vezette, érzi ennek nagy jelentőségét, felismeri a nyugati demokratikus eszmék győzhetetlenségét és bizonyára nagyrészt öntudatlanul, a lángész intuíciójával s a nemesség iránti szeretettől vezetettve kísérli meg túlsúlyra juttatni a nemességet. Nem doktriner, felelősséget nem érző újító; nem a jobbágyságot biztatja felszabadulással, demokráciával, hanem a reakció által erőszakkal lesúlyesztett, elnyomott szegény nemességnek ígér felemelkedést, szellemiproletár sorban tengődő tagjainak érvényesülést az új államban. A szó betűszerinti értelmében nem forradalmár, mert a törvénykönyv paragrafusával tudja indokolni minden követelését, a valóságban azonban mégis forradalmat jelent, amikor az elnyomott szegény nemességet a mágnások ellen vezeti. Forradalmárrá — valóban akarata ellenére — az a reakció tette, amely Magyarországot Mária Terézia korába vetette vissza.

A jobbágyság felszabadítása tehát nem öncél előtte, hanem csak eszköz

a szegény nemesség vezetőszeréneke biztosításához. A jobbagyság az a nagy súly, amely megsokszorozza a lendítő energia, a szegény nemesség erejét. A kettő közül az utóbbi a fontosabb, ez ragadja magával a másikat. Az 1848-iki törvények a szegény nemesség győzelmét, vezető szerepének biztosítását jelentik. Ugyanaz, ami Nyiregyházán történt, végbemegy most az egész országban egyszerre, egyetlen hatalmas lendülettel, megsokszorozódott méretekben: a szegény nemesség, hogy kiszabadítsa önmagát a süllyedésből, magához csatolja a jobbagyságot és felemeli azt a «szabad honpolgár» magasabb, emberibb életszínvonalára.

A fentiek már megmagyarázzák Kossuth sikerét és páratlan népszerűségét is. Széchenyi programja a maga korában modern volt ugyan, de mert megvalósítását arra a társadalmi rétegre akarta bízni, amely az idők változása következtében képtelen lett nagy feladatára, sikerre nem számíthatott; midőn pedig a mágnások cserben hagyták, kudarca nyilvánvaló lett. Kossuth ellenben arra a rétegre támaszkodik, amelynek számára éppen fellépésekor a szellemi élet fejlődése megérleli az alkalmat a vezetőszerék átvételére. Ha egy emberöltővel előbb vagy később él, nem ismerjük nevét; ha a birtokos nemességből származik, második Deák vagy Bezerédj lesz. A maga idejében pattan ki a küzdőtérre, mint uralomra hivatott társadalmi rétege reményeinek letéteményese. Sikerét ez biztosítja. Viszont nélküle a szegény nemesség sem boldogulna oly könnyen; ez hálásan érzi is, hogy a győzelemhez tulajdonképpen Kossuth tette-reje juttatja el őt. Vezér és hadsereg ily módon a legszerencsésebben egészítik ki egymást. A szegény nemesség határtalan népszerűséget ad Kossuthnak süllyedésből való kiszabadításáért és a hegemonia elnyeréséért. A tudományos közvélemény elfeledhette Kossuth társadalmi működésének részleteit, a köznemesi családok azonban öntudatlanul is mélyen érzik, hogy mit jelent nekik a Kossuth-név: a már egyszer elveszített visszaszerzését, sőt még annal is többet. Ezt a meleg, hálás vonzódást a maguk embere iránt plántálják át a jobbagyományokba is, ott, ahol ők a vezetők, a falvakban és a mezővárosokban. Az alföldi parasztvárosok, mint egykor a török idők zivatarai között, most a jólétben is vezetők után indulnak és szívükbe zárják annak emlékét, aki máriól-holnapra hozzájuttatta őket ahhoz a szabadsághoz, amelyet az önkéntes megváltások árán csak generációk verejtékes munkájával érhetnek volna el. A 48-as törvényhozás intézkedései minden jobbagyra egyaránt ugyanezt az előnyt jelentik ugyan, ezekkel az intézkedésekkel azonban csak ott forr össze szinte elválaszthatatlanul Kossuth neve, ahol ezt a lelki kapcsolatot a szegény nemesség képviselik.

Kossuth előrelátását igazolják az események: az 1848 nyarán összeülő első népképviseleti országgyűlésen a 415 képviselő között csak négy jobbagy van, a többi, néhány papon kívül, éppen úgy a régi kiváltságosak tagjai közül kerülnek ki, mintha még a rendiség uralkodna. A felszabadított jobbagyság vezetője valóban a régi szegény nemesség marad. A megelőző évtizedek társadalmi elmaradottságát azonban még sem lehet minden téren egyszerre korrigálni. A szegény nemesség mindjárt a mágnások után következve nem a birtokos nemességtől veszi át a vezetést s így nincs kellő politikai iskolázottsága az egész állam sorsának intézéséhez. Pedig míg a társadalmi vezetéshez csak józan érzék, elfogulatlanság, belátás és áldozatkészség szükséges, addig kifelé, főleg az uralkodóház környezetében levő reakciós politikai hatalmasságokkal, a centralizmus híveivel és a császári hadsereggel szemben a politikai ügyesség és taktikai érzék nélkülözhetetlen. Ez teljességgel hiányzik Kossuthból éppen

ügy, mint a szegény nemesség többi reprezentánsából, a Szemere Bertalanokból és Madarászokból. Kossuth határtalan optimizmusával megkísérli, hogy — dacolva a minden oldalról feltámadó ellenségekkel — valóra váltsa pár hónapra a szabad, független Magyarország ábrándját, azét a Magyarországot, amelynek külön nemzeti hadserege van s amelyet saját diplomatái próbálnak képviselni az európai államokban. Az uralkodóházzal folytatott közjogi harcban a birtokos köznemesség vállvetve küzd a többi nemessel és jobbaggyal épen úgy, mint korábban a reformkorban és Deák visszahuzódásával párhuzamosan sajátítja el Kossuth szegény nemességének szociális ideológiáját. Az események forrataga azután Kossuhtal együtt ezt a vagyonos nemességet is magával sodorja a debreceni detronizáció felé, mivel nincs elég elszántsága ahhoz, hogy félreálljon, amint azt Deák megteszi.

A nagy vállalkozás összeroppan, Kossuth táborkarával az emigrációba menekül s ezzel a szegény nemesség vezér nélkül marad. Magára hagyatva elfogadja Deák vezetését, akinek súlyát a gyászos fordulat rendkívül megnöveli. Ő és a birtokos köznemesség lesz a magyar társadalom reprezentánsa az önkényuralom éveiben, míg a magyarság ismét vissza nem nyeri államéletének berendezéséhez önrendelkezési jogát. Ezt hozza meg az 1867-i kiegyezés, amelynek nagy előnyeiben azonban a szabadságharc nélkül nem nyerhette volna el a magyarság. Mert csak ez a véres, gyászban és dicsőségben gazdag küzdelem tudja egyesíteni a magyar társadalmat s csak ennek a közös küzdelemnek az emléke, mint egy heroikus vállalkozásnak a kisugárzó ereje képes összefogni később is a széthuzó erőket.

Bár 1848-ban papíron megszűnik a rendiség s bár az abszolutizmus a 48-as törvények szociális rendelkezéseit mind végrehajtja, azért még korántsem szűnik meg a magyar társadalomnak az az organikus élete, amelyet a XVII. századtól kezdve végig kísértünk. A kiegyezés után nem az arisztokrácia s nem is a polgárság vagy a jobbagyság, hanem változatlanul a birtokos és szegény nemesség a vezető még Tisza Kálmán érájában is. A határvonal a köznemesség két árnyalata közt hovatovább egyre inkább elmosódik. A birtokos nemesség ugyanis az abszolutizmus gazdasági politikája következtében elveszítve földjét, elgyengül és gazdaságilag is összeolvad a 48 előtti szegény nemességgel.

Ez a nemesség, amely a társadalmat vezeti, a XIX. század utolsó évtizedeiben hatalmas feladat előtt áll. Feladata az, hogy az 1848-ban papíron megvalósított reformoknak belső tartalmat adjon, a polgárságot az egyenjogúsítás után a társadalom aktív életébe is bevonja, hogy így — miként Nyugaton — az eddigi nemesi kultúrközösséggé polgári kultúrközösséggé alakulhasson át. A rendi társadalom szellemi élete és működése ugyanis a XVII. századtól 1848-ig nemesi jellegű; a kulturális élet a nemesi életfelfogás és gondolkozásmód produktuma. A szellemi munkások között vannak ugyan nagy számmal polgári, sőt jobbagyi sorból származók is, de ezeknek az életfelfogása szintén a nemesi világnézetben olvad fel. Nem változtatják, alakítják át ezt a világnézetet, hanem ellenkezőleg, maguk hasonulnak ahhoz át és lesznek ily módon ők is a nemesi kultúrközösség tagjai. A rendiség korában ez a nemesi kultúrközösség a magyar társadalom összetartozásának kifejezője s ez őrzi az ország területi integritását is. Nincs külön román, tót vagy horvát nemes; a románul, tótul, horvátul beszélő nemes érzésében és gondolkozásában magyar. Az állam, a haza iránti hűségük mindenkor kifogástalan. A horvát anyanyelvű türmezei nemesek Zágráb megyében a 40-es években, sőt a szabadságharc alatt is Kossuth

és a magyarság hívei, szemben Jellachich granicsárjaival. Ez a kultúrközösség forrasztotta tehát sziklaszilárd alappá a különböző eredetű és nyelvű nemesi tömegeket s ezen az alapon nyugodott századokon keresztül nemzetünk biztonsága.

A XIX. század végére tehát az a nagy feladat vár, hogy ez a nemesi kultúrközösség polgárivá alakuljon át, azaz hogy a társadalom vezető csoportjává a nemesség után a polgárság legyen s ez a polgárság egyesítse magában a különböző nemzetiségek polgári vezetőségeit épen úgy, mint egykor a nemesség. Nyugaton ez a nagy átalakulás alulról felfelé, a polgárság köréből indul ki, nálunk a fejlődés épen ellenkező irányú. Nem forradalmi tehát, de épen ezért még több a biztosíték, hogy az átalakulás simán mehet végbe a régi tényezők, a magyar erők épségben tartásával.

Polgárságunk multjában felismerhetők a vezetőszerp átvételéhez szükséges előfeltételek. A magyarországi polgárság a XVI. században még német ugyan, azonban e század folyamán az Alföldről és a Dunántúlról a török elől menekülő magyarság ellepi a német városokat, hol a XVIII. század elejéig a vezetést szinte mindenütt el is nyeri. Városaink ugyanis nem demokratikus, hanem arisztokratikus jellegűek; a vezetés csak kevés ember kezében van. A 10—12 tagú tanácsot és a bírót ugyanis nem az egész polgárság választja népgyűléseken, hanem csak egy nagyobb, 80—120 főnyi testület, a nagytanács. Ennek a nagytanácsnak a tagjait szintén nem a polgárság választja, hanem ez önmagát egészíti ki. Tehát minden városban mintegy száz ember uralkodik. A magyar nemesek vagyonuk, műveltségük segítségével beleolvadnak a városok ezen vezetőségébe s kölcsönös házasodással a patriciusokkal egy csoporttá formálódnak. Megtartják magyar érzésüket, sőt a vezető polgári réteget is elmagyarosítják érzésében. Így a XVII. században a nemzeti felkelések idején a városok, noha lakosságuk legnagyobb része német, a magyar ügy mellett küzdenek. A XVIII. század végén pedig már minden város magyar nevű és nemesi származású követeket küld az országgyűlésre, hogy azután a következő században, vezetői után indulva, a lakosság is tüneményes gyorsasággal elmagyarosodjék. Ugyanekkorra a régi birtokos nemesség is összeolvad a szegény nemességgel. Jórészt városlakó lesz, mert az államnál, a megvénél keres elhelyezkedést. Itt a városokban már új életmódjánál, hivatalnoki mivoltánál fogva is azonos színvonalra kerül a régi polgárságnak nemesi elemekkel szaturált patriciusi vezetőrétegével. Ez a polgárság és a hivatalokba menekülő nemesség, amely tehát még a társadalom vezetőrétege, arra van predesztinálva, hogy összeolvadjanak s az összeolvadás után a keletkező új réteg, az értelmiség vezesse tovább a magyar társadalmat.

A XIX. század végén tehát mind a polgárság multjában, mind a nemesség jelenében megvannak a szükséges alapfeltételek, hogy ez a két réteg összeolvadhasson. A keletkező értelmiségnek kellene azután megoldania a nemzetiségi problémákat is. Ekkorára ugyanis már a nemzetiségek is részt kívánnak az államélet intézésében. A XIX. század első felében ezek még csak gyermekkorukat élték. Nekik nem volt olyan természetes vezetőjük, mint a magyar jobbagyságnak a szegény nemesség, ők kedvezőtlenebb helyzetben voltak. A tót, a szerb, a román nemzetiségeknek maguknak kellett egy-egy vezetőcsoportot teremteniök. Ezeknél, mivel nincs külön tót, szerb vagy román nemes, a XIX. század elején még mindenütt a papság a vezető. A század második felében azonban már az értelmiség; az erdélyi városokban épen úgy, mint a felvidékiekben ennek az új értelmiségnek a tagjai, főleg orvosok és ügyvédek, a tót és

román vagy szerb nemzetiségi mozgalmak vezetői, ők kerülnek be a parlamentbe is mint képviselők; ők a lassan élni kezdő nemzetiségek autarkijának kifejezői, s a többé-kevésbé tudatos célok megvalósítói. Ennek a nemzetiségi talajból kinövő értelmiségnek kellett volna a tradíciókban olyannyira gazdag magyar értelmiséggel egy társadalmi vezetécsoporttá összeolvadnia; nem kétséges, hogy az új csoport karakterisztikuma magyar lett volna, mivel a magyar rész mögött egy évezredes kultúrfejlődés volt már. A nemzetiségi rétegek nem magyarosodtak volna el, azonban a magyar értelmiséggel együttműködhettek volna saját faji kultúrájuk megőrzése és békés fejlesztése mellett.

A békés átalakulás nem következik be. A XX. század elején a magyar földön tökéletes felfordulás van. Nemzetiségi békéről, együttműködésről szó sincs; a magyar értelmiség halálos ellenségét látja a román, tót, szerb értelmiségben. De a magyarul beszélők között is szakadékok tátonganak. A XX. század elejére a magyar társadalom organizmusa felbomlik, szétzüllik; erőteljes, egészséges organizmus helyett mechanizmus lesz. Megszűnnek a régi életformák, eltompul a józan nemzeti életösszön, értelmi célok helyett frázisok és jelszavak miatt marakodnak az emberek. Megváltoznak a társadalmi emelkedés vagy süllyedés okai is: a régi vagyon helyett a pénz veszi át uralmát. Az a romboló erő, amely az egészséges társadalmi organizmust elpusztítja, atomizálja, amely a régi rendeket egymással ellenséges osztályokká változtatja át, a zsidóság.

A nemesi kultúrközösségnek polgárvá való átalakulását a zsidóság Magyarországon kétféle módon akadályozza meg; egyrészt szétporlasztja a polgárságot, úgy hogy a nemességnek nincs mivel összeolvadnia, másrészt pedig áthidalhatatlan ürrel választja szét a magyarságot és a nemzetiségi értelmi csoportokat. Első működésének magyarázata a zsidóság etikájában találjuk meg. Ismeretes, hogy ez az etika az embereket két részre osztotta: zsidókra és másokra, idegenekre. Amíg a zsidók egymás közötti életét épen olyan morális tekintetek és törvények szabályozták, mint amilyeneket a keresztény vallások írtak elő, addig az »idegenek«, a keresztények, pogányok és mohamedánok kirekesztettek ebből a testvéri közösségből, velük szemben megengedett dolog az uzsora, a legteljesebb kizsákmányolás, csalás, visszaélés, adott szó meg nem tartása. Az a zsidóság, amelyet üzleti életében ilyen morál vezetett, itt élt Magyarországon már régóta, faluhelyen a jobbágyság között úgy, mint egyes városokban. A falvakban a jobbágyság nem tehetett semmit sem ellene, mivel az engedélyt a letelepülésre a földesúr adta meg. T. i. boltot nyitni, kocsmát tartani földesúri jog volt, a földesúr pedig ezt a jogát nem gyakorolta személyesen, hanem bérért ráruházta egy-egy zsidóra, aki ezzel szabadkezet nyert a jobbágyság gazdasági életében. A kiuzsorázott jobbágyság panaszai csak a negyvenes évek társadalmi regényeiben jutottak kifejezésre, amikor már lehetetlen volt észre nem venni a visszaéléseket, a kulturáltabb polgárság azonban még idejekorán felismerte a zsidóság részéről fenyegető veszélyt. A XVIII. és XIX. században 1848-ig ez a polgárság öntudatosan és a legnagyobb mértékben antiszemita. Elzárják városaikat, nem engednek be zsidót s amikor II. József kényszeríti őket kapuik megnyitására, halála után a bányavárosok kiűzik a zsidókat, s 1848-ig nem engedik meg nekik, hogy egyetlen éjjelt is eltöltsenek a város falai között. Antiszemitizmusának a polgárság nyíltan és hangosan ismételt is kifejezést adott. A pesti kereskedelmi társulat 1791-ben például egy hivatalos felterjesztésében, amely nyomtatásban is megjelent, előadta, hogy a zsidók meghamisítják az árúkat, uzsoráskodnak,

lopnak s egymás közötti titkos egyetértésükkel a polgárok és földbirtokosok kárára használják ki az áraknak mesterségesen előidézett emelkedését vagy esését. A polgárság gyűlélete teljes erővel 1848-ban tört ki, amikor a zsidóság az állampolgári jogok elnyerése után azonnal mohón vetette rá magát az új élet konjunktúráinak kihasználására. Ebben az évben a szabadságharc kirobbanása előtt véres zsidóüldözések voltak a legnagyobb városokban, különösen Pozsonyban és Pesten. Tehát nem babonás vérvádtól felerelert jobbágyok, hanem iskolázott polgárok adtak dühüknek és félelmüknek szabad kitörést. Ezek látták, hogy a szabadverseny az ő pusztulásuk, érezték, hogy azzal a zsidósággal, amely évszázadokig élt gettóiba visszaszorítva s amelyet etikája tanított a kíméletlen üzleti moráltalanságra, helyüket meg nem állhatják. Valóban így is lett. A magyar polgárság a XIX. század végére elpusztult, tönkrement. Többé nem volt zsidóüldözés a városokban. A polgárság helyébe a keletről óriási tömegekben betelepülő zsidóság lépett, amely, mint a statisztika adatainál látjuk, hihetetlen gyorsan elfoglalt minden pozíciót a gazdasági életben épen úgy, mint az értelmiségi pályákon. Ezzel a réteggel a nemesség nem olvadhatott össze; végre is valami büszkeség is maradt benne. A nemesség tehát elszegényedve, városokba, hivatalokba kerülve sem lehetett polgársággá; izoláltan maradt, mivel a régi polgári családok, a Biedermayer-kor iparos és kereskedő családai proletarizálódtak.

Nem fejlődvén ki a polgári kultúrközösség, a nemzetiségi értelmiségek sem tudnak abba beleolvadni. Magyarság és nemzetiségek nem közelednek, hanem ellenkezőleg, rohamosan távolodnak egymástól. A nemzetiségi értelmiségeket a magyarságtól a zsidóság a sovinizmus tulzó jelszavaival üzte el, amelyek oly idegenek voltak Deáktól vagy Széchenyitől. A magyarországi zsidó lelkesebb magyar lett még legnagyobbjainknál is; egy Hédervári Lehelnek vagy Farkasházy Zsigmondnak — mily szép magyar nevek! — kevés volt még Széchenyi hazaszeretete is. A magyar nevű zsidóság azt kívánta a nemzetiségi értelmiségektől, hogy áldozzák fel kultúrájukat, nyelvüket; minthogy ezek e követelésnek eleget nem tehettek, elszakadtak előbb lélekben az ősi földtől s azután elszabadították a földet is. A zsidóságnak ezt a magatartását egy sokat szerepelt politikus, Kristóffy, így magyarázta meg emlékirataiban: A nemzeti állam jelszavát hangoztatja a «sovinizsista sajtó üzleti érdekek miatt, a nemrég emancipált magyar zsidóság pedig azért, hogy a nemzetiségi intelligencia helyett a közéleti pozíciókat elfoglalhassa».

Érthető, hogy az a zsidóság, amelynek semmi kapcsolata sem volt az évszázados rendi étellel, nem törekszik abba beleilleszkedni, hanem az etikájától tanított önzéstől vezetettve, felhasználva a liberalizmus jelszavait, új, neki tetsző társadalmat akar teremteni. A XX. században Magyarországon társadalmi vezetőségportról többé szó sincs, miután megszűnt az organikus élet. Felbomlanak az életközösség régi formái és mindenütt a pénz mennyisége alapján szerveződnek új érdekcsoportok. A nagybirtokos mágnás industrializálódik, bankokban vállal érdekeltiséget s így a nagybirtok és a zsidó tőke szoros kapcsolatba kerül. Ugyanekkor zsidó bérlők kezére jutnak közép- és nagybirtokok egyaránt, sőt még egyházi uradalmak is. A közgazdasági életben a zsidóság egyedüli vezérszerepet játszik s mint egykor a XIII. században a Vág mentén felépültek a lovagvárak, épen úgy nőnek ki Budapest utcáin a hatalmas bankok palotái. Ugyanekkor a művészet, a tudomány, az irodalom és a mindennapi életet szabályozó etika terén is az internacionális szellem jut kifejezésre. Mindezek külső szimptomái a tökéletes chaosznak, amelynek mélyén,

a csillogó modern külszin alatt ott vannak Magyarország pusztulásának előidézői, az osztályharcok és a magyarsággal megértésre jutni nem tudó nemzetiségek küzdelmei.

Társadalmunk élete legújabb évtizedeinek áttekintése, úgy véljük, nem volt kárbavesztett, felesleges munka. Ennek a korszaknak a története feltárja azt a végzettségűséget, hogy a polgárságnak nem volt Kossuthja, nem volt olyan képviselője, mint 48 előtt a szegény nemességnek. Nem támadt magyar államférfi, aki tudatában lett volna, hogy az idő, a fejlődés követeli, hogy a vezetőserepet a polgárságnak kell átvennie. Polgári származású politikusaink, mint Wekerle, nem érzik, nem is sejtik, hogy mit kellene tenniök, hogy melyik társadalmi réteg érvényesülésének útjába nem szabad mesterségesen akadályokat állítani; ők magára hagyják a társadalmat és hagyják, hogy az államhatalom változatlanul a nemesség érdekeinek védelmezője, sőt akaratának kifejezője legyen. Pedig ami szükséges tett, elodázhatatlan követelmény volt a reformkorban, az a XIX. század végére már idejét multá. A nemesség ekkorra végleg eljátszotta már szerepét, de mert új elemek nem tűntek fel, görcsösen ragaszkodott továbbra is a hatalomhoz. Tisza megkísérli a tizenkettedik órában, hogy a régi nemességet, a gentryt, még egyszer felrázza, eszméltesse kötelességeire, de az ő működése éppen olyan eredménytelen, mint Széchenyié, még pedig tragikusan hasonló körülmények között. Miként a legnagyobb magyar már elernyedtt mágnásokkal akart reformációt, úgy ő is ahhoz a nemességhez fordul, amely a XX. század elejére történeti hivatását már betöltötte — s nem a polgársághoz. Működése így élő anachronizmus. Nem gátolja meg a zsidóságnak a polgárságot szétporlasztó munkáját, hanem csak arra ügyel, hogy a birtokos osztályt ne érintse a keleti invázió. De vele szemben nem emelkedik ki, miként egykor Széchenyivel szemben, egy új Kossuth, hogy annak káprázató tehetségével, merész éleslátásával s mindhármukéval közös fajszeretettel próbálja előbbre lendíteni a társadalmi fejlődést. Az ő valódi ellenfelei már idegen származásúak, a polgári Jászi Oszkár és a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond, akik a nagy összeomlás után készséggel segítik uralomra a proletáriátus szellemi elmaradottságát kihasználó orosz bolsevizmust.

Mályusz Elemér.

A MI HATÁRUNK.

*Midőn az Úr ez országot teremté,
Gránithegyekből vont köré határt,
Határt, amit el nem mozdíthat senki,
Falat, minek az emberkéz nem árt.*

*Egy ezredévig éltünk itt e földön,
Az istenkéztől vont határ alatt,
Míg jött a béke és a győztesek
Nagy bölcsen új határt alkottanak.*

*Piros írónnal, húzták Trianonban,
Az Isten nézi s mosolyogva vár,
Előbb-utóbb majd megmutatja nekik,
Hogy az ő v é az igazi határ!*

Bobula Ida.

A GAZDÁTLAN KILENC ARANY.

TÖRTÉNT pedig ez a különös história abban az időben, amikor a nyomtalanul eltűnt gazdag Mátyus hatnapos kísértetjárással zavarta meg Késmárk békés nyugalmát. Hogy mi igaz az egészből s mi nem? ki tudja. Hanem hogy van valami alapja, kitűnik a feljegyzésekből, melyek szerint nem egy szavahihető ember tett tanúságot amellet, hogy hat éjtszakán —és pedig három királyoktól Melánia napjáig — hallotta az eltűnt mestert kísérteni. Hallotta. Mert nem közönséges mindennapi história volt ez, hanem olyan kísértetjárás, melyhez hasonlóról sem azelőtt, sem azután nem hallottak többet Késmárkon. Alighogy az öregtemplom tornyában elütötte az óra az éjfél, a temető közelében a két korhadó tölgy alatt — ahol minden bizonyossággal megölték — megjelent az eltűnt Mátyus s álló órahosszat viaskodott valami láthatatlan ellenféllel. Őt magát ugyan soha senki nem látta, mert nem akadt emberfia, aki a kísértetjárás színhelyének közelébe merészkedett volna. Annál inkább hallották a kardok csattogását, aztán a lankadó viaskodók hördüléseit s a végén tisztán kivehették Mátyus segítségért nyöszörgő hangját. Ami pedig a legkülönösebb volt az egészben : másnap mind a hat reggelen friss vérnyomokat találtak a viaskodás színhelyén.

Kezdődött pedig az egész történet azzal, hogy pár hónappal azután, hogy az orosz sas sárbatiporta a lengyel zászlót, idegen ember vetődött Késmárkra. Mátyus volt az idegen, aki aztán meg is telepedett a városban s becsületes varga-mesterséget kezdett.

Hogy ki volt azelőtt s honnét került Késmárkra? Senki se tudta. Az az egy azonban bizonyos volt, ha a legegyszerűbb mesterséget folytatta is, nem lehetett azért akármilyen jött-ment. Már csak azért se, mert aki csak egyszer parolázott vele s ruháján szuroknak, kezén mesterségének semmi nyomát nem látta s a többi májszterek szokott darbossága helyett simulékony modorát megismerte, egyszerre megkedvelte. Aztán meg azzal a jó tulajdonsággal is rendelkezett, hogy ha magyarul szóltak hozzá, magyarul felelt; ha meg német ember vetődött hozzá, németül beszélt ; lengyelül pedig különösen jól tudott. És amellet értette a mesterségét. Nem csupán kordovánszárú csizmákat készített, hanem olyan topánkákat meg arany s ezüstszálakkal himzett cipellőket is, mint előtte a városban senki sem. Nem csoda hát, ha esztendőre rá, hogy megtelepedett a városban, már hatodmagával dolgozott s a legmódosabb polgárlányok vetettek rá szemet.

Hanem hát Mátyus nem törődött ezzel. Magábazárkózott ember volt s hacsak tehette, kerülte az embereket. Különösen a nőféléit. Egész héten keresztül dolgozott, aztán minden három hónapban szekérré pakolta a nagyládát, telerakva gyönyörű háromrácú csizmákkal s topánkákkal, cipellőkkel s a híres lengyel vásárookra Krakóba ment. Nem szúrhatott ez szemet senkinek. Hiszen eljárt azokra a vásárookra minden valamirevaló kézműves, lehetett órás, kalapos, csizmadia, cserepes.

Egy hófuvásos december-napon is így indult el megint Krakóba. Hanem ez alkalommal a szokott két hét elteltével várhatták is vissza Késmárkon : nem jött. S elmúlt karácsony, el lassan január, még mindig odavolt. Kezdett már tavaszodni, mikor végre visszatért. Hanem nem egyedül jött. Asszonyt is hozott magával : a szépséges Ljubomirát.

A rákövetkező vasárnap, amikor a gyönyörű menyecskét elvitte magával a templomba, az emberek irigykedve fordultak meg utána. Mintha mondták volna :

— Bizony szamárnak lettél volna, Mátyus, ha Ljubomira helyett innét választasz magadnak asszonyt !

Mert tökéletes szépség volt a szép Ljubomira. Törekeny, karcsú termettel, cseresnyepiros lángoló ajkakkal, halvány, elmélázó arccal s álmodozó, szelíd kék szemekkel. Homlokát meg, mely síma volt, mint a márvány s fehér, mint az alabástrom, a legragyogóbb korona, arany-szőke selymes haj övezte, mely hosszúra eresztve derekát körülkiyóztatva is leért volna térdéig. Hangja pedig, mely csengő volt, valami különös, lágy szomorúsággal csilingelt ; mintha a lengyel mezők szellőstutogása, a mesélő öreghegyek fojtott sóhajtása susogott volna benne. S Mátyus hiába akart kedveskedni : hiába kereste elő a legkisebb cipellőket, Ljubomira lábaira mind nagy volt.

Hogy megházasodott, mégjobban visszavonult Mátyus. Nem járt a szép menyecskét mutogatni, mint ahogy azt az emberek várták, hanem elzárkózott teljesen. Még a krakói utakról is letett. Bolond is lett volna, hetekig odakóborolni, amikor a legszebb asszony szoknyáját őrizhette s sohase látott jött-ment népséggel mérgelődni, mikor ahelyett Ljubomira kacagását hallgathatta. Minek is törte volna magát, ha már egyszer kincse volt? Annyi pénze meg már úgyis akadt, hogy házat szerezhetett magának. Mert nem érte be azontúl bérelt lakással. Drága pénzen a piac-téren vett egy szép tornácos kőházat s Ljubomirával abba fészkelte be magát.

Hogy nem járt többé Krakóba, nem vesződött már annyit a mesterségével. Alig várta, hogy esténként bezárhassa a műhelyét, sietett haza. S ha Ljubomirát még a tűzhely mellett találta, melléült s míg csak el nem készült, ott is maradt mellette. Ha meg kész volt már a vacsorával, bevitte a szobájába, mely meghitt s barátságos volt, mint egy puha, meleg fészek s ölévéve, ringatta.

— Tudod-e, mit beszélnek az emberek, csillagom? Hogy vala-

honnét loptalak. Mert amilyen szép vagy, beillenél akár hercegnőnek is bizony ezek a bársonyos kicsi kezeid aligha egy közönséges csizmadia-mesternek voltak szánva.

Ezen aztán nevettek. Majd hirtelen elhallgattak. Egy pillanatra, kettőre, egy percre, kettőre, míg egy hosszú csókban tartott.

— Aztán tudod-e, mit is suttognak még? Bizony nem kevesebbet, minthogy bolond ez a Mátyus ; a szép Ljubomirát óvja még a napfénytől, a langy tavaszi szélről is s mint valami aranymadarat, kalickába zárja. Csak aztán ki ne repüljön majd valahogy onnét !

Ezen aztán még jobbat nevettek. Majd meg megint elhallgattak. Egy pillanatra, kettőre, egy percre, kettőre, míg egy újabb csókban tartott.

Akkor újra Mátyus hangja ömlött a csendbe

— Mondd, kincsem, szeretsz-e?

— Hogyan kérdezheted ezt? — paskolta meg Ljubomira durcásan az arcát. — Vagy tán nem is elég, hogy így veled jöttem, mindent megtagadva?

— Az igaz. De mikor bolond vagyok, hisz oly nagyon szeretlek. Lásd, éjszakákon, amikor már alszol, sokszor gondolok arra, hogy tán nem is vagyok méltó tehozád.

Ljubomira szerelmes odaadással hajtotta fejét a vállára, nyaka köré fonva karját. Oly szorosan, hogy Mátyus, ha akart volna, se tudott volna szabadulni az eleven bilincsből.

— Hát olyankor mért nem gondolsz arra is, hogy hozzád nem méltó egy . . .

— Csitt ! kincsem, ki ne mondd . . .

S letapasztva ajkát, belemélyedt örvénylő szemébe, beszívta az édes mérget, mit az a beszédes, forró ajak adott. És hallgattak megint, hosszan, sokáig, hiszen nagyon sokáig tartott az a csók.

Ilyen boldogságban tellett Mátyus élete egész addig, amíg egy decemberi napon, ugyanazon tán, melyen egy évvel azelőtt utolsó krakói útjára indult, új idegen nem vetődött a városba. Petroszka.

Vándorló piktör volt az istenadta, aki egy aranyért vászonra pingált akárkit. Oly ügyesen, hogy két hét elteltével a jobb módú polgárok közt alig akadt egy-kettő, akinek a szobájában nem díszelgett remeke.

Mit törődött azzal Mátyus.

Annál inkább kezdte aztán Petroszka érdekelni, amikor a harmadik héten egyszerre azt vette észre, hogy, amikor elhaladnak mellette az emberek, háta megett összenéznek ; esténként meg, mikor belép a kapun, már nem ezt suttogja az utca : de boldog vagy, Mátyus, de boldog, hanem hogy : hej ! Mátyus, Mátyus, kutya van a kertben.

De lehet, csak képzelődött.

Hanem azért egy estén alig várta, hogy ölébe vegye Ljubomirát.

— Ismered azt a vándorló piktört, mondsza nekem, kincsem?

Ljubomira megrezzent.

— Ismeri azt a városban mindenki. Hanem látom, nyugtalan vagy, felfedem hát a titkot. Le akartam magam én is festetni, hogy örömet szerezzek veled.

Mátyus arca elsötétült.

— Nem tudod-e, hogy emlékembe véstem örökre az arcod? Mi szükségem hát festett figurára, melyen minden szín hazug? Nekem nem kell az a festmény, kincsem . . .

— Jó. Hogy meglegyen az örömed, mindjárt reggel visszarendelem.

S tekintete tiszta volt, mint máskor s ölelése odaadó és az ajka forró, Mátyus megnyugodott.

Annál nyugtalanabb lett azután másnap, mikor este belépve a kiskapun, sötét árnyat látott kiosonni a kerten. Ha nem ismerte is, tudta mindjárt, Petrovszka.

Mintha vasmarok szorította volna össze, elszorult a melle. Hanem azért nem tett észrevételt. Hízelt Ljubomirának, mint rendesen s jókedvű volt, mint egyébkor. Vacsora után azonban ahelyett, hogy térdére ültette volna Ljubomirát, vette a kalapját.

— Lásd, mily feledékeny vagyok. Vettem neked valamit s csak most veszem észre, a műhelyben felejtettem. Nohát elhozom.

S mindjárt el is ment.

Ha Ljubomira utánaleselkedik, látta volna, hogy bizony nem a műhelynek tart, hanem az alsóvárosba indul, hol Petroszka lakott Borbála asszonynál.

— Jó étvágyat, mester uram — nyitott a piktorra, mert ép vacsoránál találta. — Ha még nem ismerné Mátyus mestert, én volnék szeretnék magam is képet pingáltatni magával. Hanem hát fogyassza csak el a vacsoráját, aztán majd megalkuszunk.

Petroszka nem is zavartatta magát. Kanalazta tovább a ciberét s rágt a gombócokat. Mikor aztán jóllakott, megtörölte a száját. Borbála asszony meg leszedte az asztalt, kihordta a tányérokat s kinn maradt.

Akkor aztán így kezdte Mátyus a beszédet :

— Ismeri kegyelmed Ljubomirát?

Petroszka nyugodt maradt.

— Nem ismerem — mondta.

S nem hazudott. Mert csakugyan nem ismerte Ljubomirát.

Mátyus sápadt lett.

— Nyomorult ! hozzá még ily hitvány módon hazudik?

Hanem erre elhagyta Petroszkát nyugodtsága. Felszökött helyéről. Rozsdás kard függött a falon, az után kapott. Azonban Mátyus elfogta a csuklóját s nyugodtan, mintha kaptafák helyett egész életében élesrefent pengékkal játszadozott volna, a kardot kihuzta a kezéből s visszaakasztotta.

— Ebadta ! ha ennyire szeret vagdalkozni, ismeri-e a temető mellett a két tölgyet?

Petroszka arcát eltorzította a düh.

— Hogyne ! — sziszegte.

— Hát akkor azt mondanám, találkoznánk holnap éjfélkor alatta. Vagy ha jobban tetszene, lesz még addig ideje, összeszedheti a sátorfáját s elillanhat. Hanem ha egyiket se teszi, úgy mondom, mint ahogy Mátyus mester a nevem, összetöröm a csontját, vagy korbáccsal verem ki a városból, adta-szedte bitangja !

Petroszka szeme vérbeborult.

— Nyugodt lehet, ott leszek . . .

Borbála asszony aztán mikor visszatért, már parolázva találta őket.

— Viszontlátásra, piktor uram !

— Úgy szeretném, májszter uram !

S nagymosolyogva váltak el.

Másnap este Mátyus jobb étvággyal evett, mint rendesen s még inkább hízelt Ljubomirának s még jobbkedvű volt, mint egyébkor. S vacsora után a kandalló mellé vette Ljubomirát, az ölébe s mesélt neki. Mikor aztán a falóra mutatója közeledett a tűzhez, letette az öléből.

— Szépen lefekszel, kincsem, magam pedig felmegyek a céhbe. Hivatalos vagyok, ott kell lennem.

Ljubomira megrezsent.

— Nem féltesz éjszakára így magamra hagyni ? — halványult el szép bíboros arca.

— Itt lesz veled a cseléd — nyugtatta meg Mátyus. — Aztán jövök én is nemsokára.

Ljubomira vállára hajtotta a fejét, szelídkék, álmodozó szemét kérően emelve rá.

— Ne menj el — mondta hizelegve. — Ne hagyj ma magamra. Maradj itthon, meglásd, nem bánod meg. Édesebb lesz a csókom a méznél, forróbb az ölelésem, mint bármikor s szerelmes suttogásom a legszebb álomba ringat. Nézd, hogy remegek. Ne menj hát. Ha van elintéznivalójuk, elintézik a többiek nálad nélkül is . . .

Oly esdeklően könyörgött az a szelíd szempár s úgy vonaglott az a karesú asszonyi test. Mátyus magához húzta s ölelte, cirógatta.

— Ne kérlelj, kincsem. Ne kérlelj, elmegyek. Elhiheted, vannak dolgok, mikhez néha nem ért tán az asszony . . .

S örvéve megint, lehúzta cipellőjét ; válláról, kebléről s lassan egész természetéről lefejtette ruháját s befektette az ágyba. Akkor aztán melléült. S kézbevéve remegő kis kezét, csókolta az ujjait végig, rózsa-színű gömbölyű karját, az ajkát, nyakát majd a vállát, le egészen kebléig és az ajkával érezte, milyen ingerlő-marasztalón ugrándozik a szíve.

Hiszen ki tudja, nem utoljára teszi-e ?

Igy aztán elmúlt már tíz óra, mikor elment hazulról. El tizenegy, mikor elbúcsúzott a céhbéli mesterektől s mint valami lopvajáró, átosont a városon, kabátja alá rejtve egy vékony acélpengét.

Hogy kiért a városból, megállt. Visszafordult. Melléből elnyujtott,

tompa sóhaj szakadt, mintha a köddé foszló boldogság mesevilágát siratta, temette volna.

A kavargó hópihék zizegtek s a szél feljajdult, sikongott.

— Van szived, Mátyus? gonosz lelkek martalékául hagyni gyönyörűszép Ljubomirád? Térj vissza, még nem késő . . .

A város szélén a «Három muskétás»-ból világosság szűrődött. Mátyus visszaindult s benyitott.

— Van jó bora, Kacsmarik uram?

— Már annak, akinek — hunyorintott ravaszul a fogadós. — Egy huszas itcéje.

Mátyus az asztalra dobta a huszast.

— Adjon előbb egy pohár tiszta hideg vizet s ha egy óra mulva nem jönnek, igya meg maga az itcét. És akkor vegyen egy üres kancsót meg egy elhasznált söprűnyelet s doboljon jó hosszú verset a házam előtt . . .

A fogadós mosolygott. Hisz nem látta még Mátyus mestert becsípve.

Az utcáról az alabárdos lámpása villant be.

Mátyus megvárta, míg elkongnak léptei s akkor kiindult. A szél havat vágott arcába, hogy kilépett. Letörölte s szétnézett. Három irányba futott az út. Ki a városból ; a temetőnek ; és . . . vissza. A temetőnek indult.

A két tölgy alatt aztán megállt. Szétkémlelt s várt.

Az öregtemplom tornyában egyszerre megkondult a harang. Mátyus számlálta az ütéseket. — Egy, kettő, három . . . s lassan tizenegy, tizenkettő . . .

S hangja fojtottan elszakadt a csendbe :

— Itt volna-e hát? . . .

A temetőből árny suhant elő.

— Hiszen szavam adtam . . .

Mátyus előhúzta kardját s kört kanyarintott maga köré a hóba. Petroszka is. Úgy, hogy a két kör összeért. Egyikük se nyujtotta ki nagyon a karját, hadd legyen a kör minél kisebb.

— Kezdheti, uram . . .

— Kezdje talán kegyelmed . . .

— Kezdjük akkor egyszerre . . . Egy . . . kettő . . . három . . .

A két hideg vas szikrázva összecsatlant. Mielőtt azonban sebet ejthetett volna, sűrű árny lépett a viaskodók közé. Egyikük se látta, merről jött, csak azt látták minketten, hogy ott áll már közöttük.

Mátyus kezében a kard megreszketett. S mintha feje fölött szét hasadt volna a kavargó felleg s nyílásából hajnalok vakító fénye tűzött volna eléje, melléről eloszlott a lidércnyomás.

— Ljubomira . . .

Mert Ljubomira volt a sűrű árny.

A hideg megcsikordult a havon s a szállingózó hópihék szürkére

meszelték a három kísérteti alakot. Majd az egyik hirtelen megmozdult s kérő, könyörgő hang suttogott az éjtszakába.

— Ne bánts minket, Rodzianko . . . Hagyd el e várost, hagyd el e vidéket örökre s te, Rodzianko, tanulj meg hazudni . . . Hazudd, hogy nem akadtál rám, hogy te tudd egyedül, hol élek s mily végtelen boldog vagyok. Tagadj meg mindent . . . Tagadd meg, hogy valaha is ismertél s meglásd, lassan elfeledtek s a fehér cár is elfelejti őt. Fuss hát s hagyj bennünket boldog lenni . . .

S megragadva Mátyus karját, kezéből kivette a kardot s bedobta a temetőbe.

— Vagy ha mindenáron meg akarjátok ölni, ölj meg előbb engem s méhembem a magzat lengyel hőst. Öljd meg előbb engem, tulajdon testvéredet, akivel egy anyatejet szíttál, akit úgy szerettél s annyit dédelgettél. Rodzianko ! szúrj hát . . .

És Mátyus mellére vetve magát, csókolta a száját, melynek tüzétől annyi mámoros, boldog órán részegült s az arcát, mely sápadt volt és vonaglott az indulattól, asszonytestével védve életét.

Petroszka csak állt és reszketett. Aztán megmozdult. Kardját a másik után dobta s megfogva Mátyus s Ljubomira kezét, egymásba tette.

— Szeressétek egymást továbbra is s legyetek oly boldogok, mint ahogyan kívánom. — Hirtelen erősen belenézett Mátyus szemébe : — Téged pedig, hős Pavlovszky Kázmér arra kérlek, bocsásd meg becsületed szentségére, hogy Osztrolenkánál örvul tört szúrtam a válladba, most meg a lelketek gyilkosa akartam lenni . . .

S a havas éjtszakában álltak sokáig, összeölelkezve, szótlanul, némán és a könnyük kiszivárgott sápadt arcukra.

. . . Ettől az órától nem látta őket többé soha senki.

Ez az éjtszaka volt a hatnapos kísértetjárás első éjtszakája. Ezen az éjtszakán hallották először Mátyus viaskodását s segítségért nyöszörgő hangját és ennek az éjtszakának a reggelén találtak először vértócsát a két tölgy alatt.

Olyan esemény volt ez, mely fenekestől felkavarta a békés város nyugalmát. Nem képzelet szüleménye volt, hanem olyan kísértetjárás, melyről akárki meggyőződhetett: mikor az öregtemplom tornyában elütötte az óra az éjfélt, a város széléről végighallgathatta az éjféli párbajt, reggel pedig megtalálhatta a vérnyomokat.

És pedig hat éjtszakán.

Hat évig lakott Mátyus Késmárkon, hat éjtszakán járt hát vissza kísértetni. S mintha az ördöggel cimboráskodott volna : azon a hat napon pillanatra nem szűnt meg a vihar. A hó kavargott, a szél sikongott s a kivert eb szükölt, vonított. S oly rettenetes kemény volt a tél, hogy a csikorgó hideg a város alá verte a lézengő, éhes vadakat.

Hetednap aztán megenyhült az idő s langyos eső csaknem egészen elmosta a havat.

Azon a napon az eklézsia, hogy ne kísértsen többé Mátyus, sírt ásatott s marék földet hintve koporsóba, eltemette. Mintha maga Mátyus pihent volna benne, rendesen elvégezve fölötte a circumdederuntot.

A kísértetjárás ezzel meg is szűnt.

Hanem hát nem szűnt meg a hire, mely futótűzként terjedt mindenfelé, úgyhogy távoli falvakból is búcsúsok módjára jártak az emberek, tudakolva, mi igaz hát a kísértetjárásból?

S nem szűnt meg még valami : a magisztrátus közbelépése. Mert hogy Mátyus kísérthessen, meg is kellett halnia. Minthogy pedig megelőzőleg a legjobb egészségnek örvendett, világos volt, hogy megölték.

Igen ám : de ki ölte meg? S ki vezet a nyomára?

Ki más, mint Ljubomira.

Csakhogy Ljubomirát nem találták semerre, azon az éjtszakán ő is eltűnt örökre.

Ki mondja meg, hová tűnt?

Ki más, mint Petroszka.

Hanem Petroszkát se találták semerre : ő is eltűnt egyszerre. Vártak rá egy hétig. S mert csak nem került elő, nyilvánvaló volt, hogy megszökött.

Kivel szökött meg? Nohát Ljubomirával. S kivel tűnt el Ljubomira? Bizonyára Petroszkával. Alighanem ő tehát a gyilkos.

Azonban hát ki vezet a nyomára? Tán Borbála asszony.

Hanem az meg nem mehetett a magisztrátus elé : szegény feje nehéz kórral nyomta napok óta az ágyat s vívódott a halállal. A magisztrátus ment hát őhöz.

Szerencsére még jókor ért.

Hogy a tanács bevonult a szobába, az asszonyság felkőnyökölt ágyában.

— Petroszkát keresik, igaz-e? Nohát az almáriom tetején az imádságos könyv alatt találnak egy levelet, az bizonyára megmondja, hogy merre ment?

Hanem az almáriom tetején az imádságos könyv alatt nem találtak levelet.

Az asszonyság nagynehezen felült.

— Hát ha nem találják, üljenek le szenátor uraimék. Aztán ne keressék tovább Petroszkát. Se Mátyust. Se Ljubomirát. Mert elhíhetik kegyelmetek, mint ahogyan igaz, hogy egy óra mulva kigyelmetek látnak még engem, de én nem látom már kigyelmeteket, olyan igaz, hogy nem akad biz rájuk többé ember ebben a világéletben . . .

A tanácsnokok szeme felesillant. Végre mégis csak jó helyen járnak.

— Azon kellene kezdenem — nyöszörgött csendesen az asszonyság, — hogy Petroszka is így ült velem minden este s mesélgetett. Királyok estéjén is. Mikor aztán látta, kezdek álmos lenni, levelet tett oda az

almáriumra s lelkemre kötötte, hogy ha reggelig nem tér meg Leibicről, vigyem oda, ahova szól. Egész megütődtem. Leibicre s ilyen istenverte időben . . . S mert éreztem, nem jár igaz úton, hát utánaosontam. S no lám, füllentett. Kiérve a városból, ahelyett, hogy Leibicnek indult volna, a temetőnek fordult.

Az egész magisztrátus közelebb huzódott, nehogy elveszítsen csak egyetlen szót is. Borbála asszonyság meg feljebb tolva vánkosát, kinnal-bajjal tovább beszélt.

— Csikorgott meg aztán féltem is : a hid alá bujtam s lestem, mi történik? Hanem hát nem kellett sokat várakoznom, sötét árny suhant el hirtelen fölöttem. Ráismertem, Mátyus volt. A többit sejtik is tán szenátor uraim. A hóesés elállt s a felhőkből előbágyadt a hold, így azután láthattam, hogy a két tölgy alatt fagyasztó hidegben s hozzá ép éjfélkor, kezdik egymást kardokkal szabdalni. S míg ők vagdalkoztak, mintha a mennyből — vagy tán a pokolból — szállt volna hozzájuk, Ljubomira állt hirtelen közéjük . . .

Elhallgatott. Hanem mintha érezte volna, hogy nem sok ideje van hátra, nagynehezen mindjárt is folytatta.

— Hiába faggatnának, többet úgyse tudnék mondani. Mert míg ők tanakodtak, rémes árnyak sereglettek köréjük. Villogott a szemük, dögvészes volt a leheletük : undok férgek, kiéhezett csikaszkok voltak, mit tudhatom, hányan? S Ljubomira sikoltott, Petroszka káromkodott, Mátyus meg ordított s lassan elhalt minden. Szerencsére a jó Isten elvette az eszem, többre nem emlékszem. Csupán annyit tudok, mikor megint felnyitottam a szemem, szomszédasszonyom ült az ágyam szélén s öreg reggel volt már . . .

A főbíró szétnézett a szenátorok között.

— Ugyan, domine — fordult az egyikhez — vizsgálná meg az asszonyság pulzusát.

A szenátor elővette óráját, aztán kézbe fogva az asszonyság csuklóját, számlálni kezdte érverését. Nagylassan fel negyvennyolcig.

— No, domine, mi véleményen lenne?

— Végét járja ugyan, hanem azért észnél van.

— Hát akkor, amice — mordult a főbíró a nyurga őrökre — venné protokollumba, hogy az asszonyság három napra áristomba csukatik. Leülendő akkor, amikor.

A tanács helyeslőleg bólintott. Az őrök maga elé terítette hát a papirosát, csizmaszárából meg előhúzta kalamusát s írni kezdett. Miképp dukál : akkurátus kalligrafikusan, nem holmi szarkaláb betüket. Hanem az asszonyság nem várta ki a végét. Míg az asztalon sercegett a toll, érverése alászállt negyvenre, harmincra, majd húszra s a végén elállt teljesen. Szerencséjére. Mert a három napot a szenteltvíz se mosta volna le róla.

Mert hogy a legnagyobb rosszlelkűség s gonoszság kellett hozzá, ilyen körmönfont hazugsággal vezetni félre a tanácsot. Mert ha a meséből

csak egy szemernyi igaz is, hová tűntek akkor Mátyusék csontjai, ruhái? Hová a két kard?

(Mindjárt tavasszal letek ugyan a környékező szakadékokban csontokat meg széthasogatott rongyokat, fűkaszálskor pedig találtak a temetőben két rozsdamarta szerszámot, de persze, hogy az nem az volt.)

Aztán meg mivel lehetett volna akkor magyarázatát adni a kísértetjárásnak még másik öt éjtszakán? Meg hát különösen a vérnyomoknak?

(Hiszen ha a szenátorok közt akadt volna egy is, aki félfüllel nem a kísértetjárás meséjére figyelt volna, magyarázatát adhatta volna olyképen, hogy a rettenetes hideg öt másik éjtszakán verte még a kiéhezett vadakat a tölgy alá, hol az első éjtszakán prédára akadtak s hogy prédát már nem letek, belefaltak egymásba. Azok üvöltése, nyöszörgése volt a kísérteti zaj s így került mind az öt éjjelen vértócsa a hóba, a csapást meg befűtta a szél.)

Hanem erre nem gondolt egyik se.

A főbíró látva, semmi keresnivalójuk már az asszonyságnál, szélnek eresztette a tanácsot, hogy két hét múlva megint összehíjja. Hátha történik azalatt valami?

Az első héten nem történt semmi. Hacsak az nem, hogy egy messziről jött fullajtár valami Rodzianko nevű orosz gróf után tudakozódott, nem ismeri-e Késmárkon valaki? Persze, a nevét se hallották.

Hanem a második héten annál több történt.

A főbíró ugyanis elunva a várást, egybehitta megint a tanácsot. S azon az ülésen az egyik szenátor, akinek a fejében régóta motoszkáltak az asszonyság szavai, megtette észrevételét:

— Azt mondanám én kigyelmeteknek, hátha mégis igazat beszélt az asszonyság? Hoznánk tán az áristom irányában másik határozatot.

Az egyik hites mindjárt letorkolta.

— Hát akkor hová dugta kigyelmed a csontokat?

Bizony erre nehéz volt megfelelni.

Azonban a szenátor nem adta be egykönnyen a derekát.

— Nohát elfogadom, hogy Petroszka ölte meg az ipsét. Hová dugta hát kigyelmed a hulláját?

Erre még nehezebb volt tán megfelelni. De a hites se hagyta az igazát.

— Ebadta! bizonyára mindenestől mennybe szállt.

— Hászen az is valami.

Igy aztán ott lettek volna megint, honnét kiindultak: az elején. Sehöl. Ha hirtelen fel nem nyílik az ajtó s be nem ront egy gazdag ószeres, bizonyos Taddeus Hartel, ki maga is szenátor volt s szava nagyobb súllyal esett tán latba, mint a szenátorok akármelyikéé. Ez aztán feszület előtt azon nyomban esküt tett, hogy Krakóban, hová üzleti ügyben járt s honnét ép most érkezik, utcán együtt látta Ljubomirát

Petroszkával. Jódarabon kísérte is őket, hanem egy átjárónál — mintha csak a föld nyelte volna el — egyszerre eltűntek előle.

Megvolt hát a gyilkos s meg a hűtlen asszony. Csak el kellett hozni.

Node hát ki hozza el? Az út veszélyes, meg aztán fárasztó s költséges is. Már pedig egy szép és bűnös asszony pusztá látása nem éri meg se a fáradságot, se a költséget.

A tanács kilenc aranyat szavazott meg végül, jutalmul annak, aki Petroszkát vagy Ljubomirát élve-halva, de Késmárkra hozza.

Maga Taddeus Hartel vállalkozott a nehéz feladatra. Kilenc aranyat tűztek ki. Kilencszer indult Krakóba, kilencszer tért vissza, mindannyiszor üres kézzel. Többet aztán meg se kísérelte a krakói utat.

Sem ő, se más.

S mert a kilenc arany továbbra is letétben maradt és sohasem is akadt gazdája, lett belőle a «gazdátlan kilenc arany»...

Hanuszik Elemér.

CSONKA DAL.

*Szívem hiába égelem,
Csak csonka dal lesz életem.
A tépelt húron fölsíkkol
S az ürbe vész egy tört akord.
— De percre majd a Mester ujjá
Az élet-dalt, ha veri újra,
A zengő hárfán elakad:
A nóta, mintha vigabb volna,
Hogy az a húrja leszakadt,
Hogy az a húrja leszakadt!*

Réz Gyula.

KÖSZÖNT A HAJNAL.

*Köszönt a hajnal derűvel, dallal!
Sugárözönt szikrázva ont a nap,
Parányi bimbók bomlanak.
Virágharangot kongat gyöngye szél,
Kíjlesztő szírmok gyöngye hull, pereg.
A gingalangra visszadöngicsél
Vidám kórusban sürgő méhsereg.
Szűz kelyhek titkos, halk neszét,
Virágok csókját hordják szerteszét.
— Az ág hegyén kékcinke énekel,
Úgy száll a dal a kéklő égbe fel,
Mint templomszékről istenes beszéd.*

Réz Gyula.

GYALOGOSOK.

KINN a fronton egész éjjel dörgött az ágyú. Valahol az ég alján tüzes szikraeső hullott, a föld szakadatlanul rengett a falu alatt. Valahol felvillant egy fényszóró sugárkévéje, lassan siklott előre a sötétben, inkább érzett, mint látszott, hogy különböző körvonalak bontakoznak ki előtte a hegy tövében, azután hirtelen fölfelé csapódott, végigsuhant egy sötét felhőtömegben és azzal kialudt. Mindjárt utána megszólalt egy gépfegyver és sokáig unalmas egyhangúsággal kopogott bele a sötétbe, míg messziről egész halkán hallatszott egy másik, egy harmadik és ki tudná megszámlolni, hogy mennyi még.

A faluban nagy volt a sürgés-forgás. A főtéren, a községháza előtt egy csoportban álldogáltak a tisztek. Fojtott hangon, csöndesen beszélgettek, mutogatták egymásnak az érdekesebb pontokat. Na, jóéjtszakát — mondta néha az egyik, vagy a másik, — nekem elég volt. Megyek aludni. Bement a házba, de azután egy félóra, egy óra múlva megint csak kibotorkált a térre, egy pár ideges kézmozdulattal leverte magáról a szalmaszálakat, meg a port és megint beállt a többiek közé. Valahol egy jó darabon hirtelen kivilágosodott az ég alja, ragyogott és szikrázott jó tíz-tizenöt percen át, míg ezalatt az ágyúk dübörgése szinte szakadatlaná vált. Ejha, ott ugyancsak vígan vannak. A távoli éles hangok kavargásába hirtelen egy hatalmas, mély basszus mordult bele, mint amikor az üstdob puffan a hegedű visitásába. Utána egy vasrudakkal megrakott, óriási szekér csörömpölt fel a sötét égbolt tetejére és hirtelen csönd lett; a puskaropogás, a kiságyúk távoli moraja mintha nem is hallatszott volna. A tisztek elnémultak, a fejüket előre nyujtva bámultak bele a sötét világba, minden arcon rajta ült az ideges figyelem, a belülről kifelé feszülő várakozás merevsége. Hirtelen nagyot dördült valahol messze, hatalmas hanghullámok hömpölyögtek végig a falun és háromszor is visszhangozva dübörögtek a fülekben. Egyszerre mindenki megmozdult, az arcvonások fölengedtek, néhányan mosolyogtak is. Felrobbant. No persze. Ez már aztán valami, ezek a nehéz haubitzok. Ahol ez levágott, ott igazán repülni tanulnak a fák. Meg a sapkák is — tette hozzá egy fiatal kadét és egy kicsit túlzottnak látszó jókedvvel nevetett. A többiek ránéztek és nem szóltak semmit.

A bakák is igen éberek voltak. Minden ház előtt álldogált egy pár ember, a kapuk előtt, a padokon sűrűn, szorongva üldögéltek egymás mellett. Élénkek voltak és hangosak, minden zugban heves viták folytak. A levegő tele volt izgalommal, puskaporszaggal, veszedelem közeledésé-

nek érzésével, ami rendesen jobban felborzolja az idegeket, mint maga a veszedelem. A géppuskák hirtelen hangosabbak lettek, öt-hat, vagy talán tíz is kopogott valahol a közelben fel és alá. Egy standbeli öreg baka, akit a körülötte ácsorgó fiatalok Ferenc bácsinak szólongattak, a fejét csóválta. A fenét. Alighanem sturmolnak itt valahol. Nyomban ezután fülharsogató sivítás támadt, mindenki összerezett, mert úgy tűnt fel nekik, mintha közvetlen mellettük, talán a lábuk alatt támadna a hang, mintha ezer óriási kutya kitért torokkal ugatná a láthatatlan holdat. Az öreg baka elismerően bólogatott. Ahá, ezek már alighanem odavágnak közibük. Ezek az új Kína-ágyúk, amiket itt állítottak fel az erdőszélén, a falu alatt. A gránátjuk nem tudni még, mit ér, de a hangjuk kiadós, annyi szent. Gránát, gránát, csupa gránát, srappell nem is hallani. De nem is jönnek itt át, ha meggebednek is, hiszen nálunk minden bokor tűzérséggel van tele. Meg azután mi is itt vagyunk még rezervában, talán csak odaengednek minket is, hencegett egy fiatal fiú, akinek feltűnő sápadtan fehérlett az arca a sötétben. Az öreg komolyan leintette. Te csak maradhass, öcsém. Egy-kettőre menni kell úgyis, majd akkor legénykedj. — Egy őrmester az embereit szidta. — Olyan lármát csaptok, hogy egy szikrát sem lehet aludni odabenn. Micsoda, hogy az ágyúk? Mi közöd hozzá? Nem is rád lőnek vele. Eredjetek feküdni, ki tudja úgyis, mikor fekszünk le megint. Senkisémozdult. Mindenki azt érezte, hogy mellette, körülötte még ezernyi ember nyüzsög, suttog éberén a sötétben, hogy még ezernyi szempár tapad izgatottan, álmatlanul a szikrázó, mennydörgő láthatár szélére. — Egy csapat lovas nyargalt el közöttük, a lovak patkói szikrázva vágták az elszórt köveket. Utánuk vöröskeresztes, ponyvás kocsik jöttek, meg néhány elmaradozó parasztszekér, megrakva jajgató sebesültekkel.

Hajnalban, három óra tájt, amikor messze keleten szürkülni kezdett az ég alja, a falu hirtelen felkavarodott. A főtéren trombita recsegett, az utcákon küldöncök, tisztiszolgák nyargaltak végig. Auf! Alarm! Riadó! Az altisztek az udvarokon álltak és hangos szóval kergették az embereket. Mozdulj már, te kutyafulú! Mit motoszkálsz annyit odabenn, ne várd, hogy érted menjek! Az utcák megteltek cihelődő, siető bakákkal, akik menetközben kapsoltak be magukon egy-egy szíjjac, tölténytáskát, vagy gombolták a köpenyüket, a kemény földön szaporán kopogtak a nehéz bakancsok. Lassanként csönd lett azután, egy-egy elkésett ember igyekezett még futva a többiek nyomában, azzal a falu elnéptelenedett. Tíz perc múlva már a főtéren állt a zászlóalj, teljesen felkészülve. Folytonos tolongás, lökdösődés, suttogás közben álltak a bakák a sorban, az altisztek fojtott hangon dirigálták őket. Állj már nyugodtan, te égigmeszelő. Fogod be a szád? Maradj a sorban, ne ugrálj mindig, mint a barázdabillegető. A szakaszparancsnokok elfoglalták a helyüket a szakaszok előtt, a századparancsnokok idegesen járkáltak fel és alá.

Nemsokára megjött az őrnagy is, a zászlóaljparancsnok. Világos-

szürke köpönyegben volt, a derekán széles sárga övvel, amelyről revolvertok és szíjrafűzött látszó lógott le. A legénye szép sötét pejlovat vezetett utána. Mogorván hallgatta végig a századparancsnokok jelentéseit, azután rendelkezett. Mindent megvizitálni, gyorsan kávézni. A zászlóalj minden percben menetkészén álljon. Ezzel bement a községházára, a jegyzői szobába, ahol a telefonista ült, fülén a kagylóval.

A vizit nagy sürgés-forgás, mozgolódás közben ment végbe. A bakák lerakták a hátizsákjukat a földre, a szakaszparancsnokok az altisztekkel minden embert sorra jártak, megolvasták a történeteket, számbavették a tartalékkonzerveket a kétszersültet. Csattogtak és csörögtek a puskák, amelyeket az altisztek sorra kézbevettek és végignéztek, hogy könnyen járnak, meg vannak-e olajozva. Néhány káromkodás hangzott, egypár hangos, fenyegető szó. Ez a cső nincs kihúzva, majd adok én neked, semmiházi! Hozzá ne nyúlj a konzervához, te pokolbélű, mert szíjjat hasítok a hátadból! Az egyik sor végén négy fiatal fiú állott egymás mellett, önkéntesi stráffal a karján, csillagja csak egyiknek volt, a legfiatalabbiknak, aki a sor szélén állt. A hadnagy, amint elment mellettük, nem nézett bele a hátizsákjukba, csak intett nekik jóakarattal. Na fiúk, most szedjétek össze magatokat. A sorok ezután lassanként megint helyreálltak. A bakák egymásnak segítettek felkapcsolni a nehéz hátizsákot, összegöngyölni és felszíjjazni a takarót. Amikor minden rendben volt, a szakaszok egymás után vonultak a tér sarkában füstölő tábori konyhák elé, ahol a szakácsok egy-egy hatalmas kanál világosbarna, forró feketekávéét öntötték a csajkájukba. A katonák letelepedtek a földre, kétszersültet dobáltak a kávéba, néhányan kenyeret kotortak ki a kenyérszákjukból. A hajnali hűvösségben nagy-szerű volt a forró ital, a tisztek is hozattak maguknak egy-egy kulacs-csal, amelyen egy darabig az ujjukat melengették, azután nagy kortyokban itták a kávé. Nagy csörömpölés, csattogás közben törülgették és rakták el megint a csajkákat. Mikor az őrnagy újból kinézett a térre, a zászlóalj már megint együtt volt, a katonák lábhoz tett puskáikra támaszkodva álldogáltak a sorban. Az őrnagy idegesen intett a tiszteknek. Semmi. Várunk.

Egészen világos volt már. Lassan elmúlt egy félóra, egy óra, még egy óra, a téren mind hangosabb lett a zsidongás. Valahol egy ember leheveredett a földre, körülötte többen is ledőltek. A tisztek idegesen integettek; auf! felállni! Az emberek feltápászkodtak, de hamarosan másutt heveredett le egy csoport, nem is állították fel őket, nemsokára az egész zászlóalj a földön feküdt. Az emberek elnyújtóztak, a hátukra szíjjazott municióval és mindenféle holmival teletömött zsákokra heveredve, a puskájukat a karjukra fektették és teljes nyugalomban, nagy lelkesedéssel élvezték a pihenést. Itt-ott állt csak egy-egy türelmetlen ember a sok fekvő között és nézegetett a községháza felé. No, mi lesz? Nem megyünk sehová? Valahol a középtájon egy öreg baka fegyverfogásokat mutatott a fiataloknak, akik tátott szájjal bámulták, milyen

gyorsan és mégis milyen pontos tempóban pattog a kezében a puska. Az öreg meglegedetten ült le közéjük. Az ám öcsém, így kell azt csinálni. De hát mit tudjátok azt ti, rekruták. Mit izegsz-mozogsz annyit, te tejfölös szájú, várj nyugodtan sorodra, majd csak lesz valami. Tanuld meg öcsém, hogy a katonaságnál ez a sor, a katonának mindig várni, várni kell.

Hat óra lett, hét, majd nyolc óra. Akkor hirtelen felpattant a községháza ajtaja, az őrnagy lovaglópálcáját suhogtatva, futva sietett ki a térre. Mindenki ránézett. Az emberek nem is várták a vezényszót, sietve tápáskodtak fel a földről. Az őrnagy csak a kezével intett: Rechts abmarschieren! Gyorsan! Azzal lóra ült és indult előre. Az első század parancsnoka idegesen, de előírásosan vezényelt, az első szakasz megmozdult, az emberek beugrottak a kettős rendekbe, a szakasz elvonult, utána a többiek. Utánuk már nem volt ilyen előírásos a rend, egy-egy szakasz elkésett, elmaradt és futólépésben indult az előtte haladók után, az emberek menetközben álltak össze négyesével, ötösével, váltogatták, cserélgették egymás között a helyeket. Négy-öt perc alatt kiürült a tér. A zászlóalj eleje már kinn járt a faluból, mikor a vége a menetoszlophoz csatlakozott. Jó félóraig mentek, amikor hirtelen meg kellett állni. Az eleje megakadt valahol, a többiek összetorlódtak, sokan leszorultak a keskeny útról az árokba. Nem sokáig kellett álldogálni: az él megint elindult, kikanyarodott a széles országútra és egymásután léptek a köves útra a következő szakaszok is. Akkor látták, hogy előttük az egész országút tele van menetelő gyalogsággal. Végeláthatatlan hosszú oszlop menetelt előttük, amelynek ők a legvégéhez csatlakoztak. Amint azután továbbhaladtak, a mellékutak torkolatánál új és új zászlóaljok álltak, amelyek megvárták az ő elvonulásukat és utánuk csatlakoztak. Ferenc bácsi, a standbeli öreg baka meglepetve kapta fel a fejét. Ez már aztán komoly dolog. Hiszen itt együtt van az egész hadsereg minden rezervája! És nem is a mi frontszakaszunkra megyünk, hanem valahová fel északra, úgy látszik ellentámadást kell csinálni valahol. Az emberek bólogattak; az ám. Alighanem úgy lesz. Mindenki felélénkült. Az emberek úgy érezték, hogy most már megértik az eddigi titokzatos és homályos megmozdulás célját és ezzel egyszerre megszűnt valami ideges szorongás, amit a bizonytalan, az ismeretlen érzete kellett bennük. A hangulat emelkedni kezdett. Egy öreg baka zöldágot tépett az útmenti fáról és a sapkája mellé tűzte, utána a többiek is kiugráltak a sorból, nem sokára minden sapkán leveles zöld ág lengett. A négy fiatal önkéntes, aki egy sorban lépkedett, énekelni kezdett:

Már minálunk babám,
Már minálunk babám...

Egypáran mások is beleszóltak az énekbe, a főhadnagy visszanezett a század éléről és meglegedetten intett nekik. Jól van fiúk, csak énekelni. Az énekszó mind hangosabb lett, a század lassankint egy tak-

tusba jött a dallamra, a kétszáz bakancs egyszerre dobbant a köves úton, a kétszáz ember egy erőteljes, dobogó ütemben haladt előre a többiek után.

Előttük lassan emelkedni kezdett az út. A láthatár szélét magas hegyhát fogta el, amelynek oldalára ide-oda kanyarogva kapaszkodott fel az út. A hadoszlop eleje már közel járt a tetőhöz. Végtelenül hosszúnak tünt fel ez az út, rengeteg kanyarodójával, egészen ellepve emberekkel, akik mint apró, szürke hangyák nyüzsgő serege özönlöttek előre olyan lassan, hogy az furcsának tünt fel a hátul következőknek a maguk erőteljes, gyors haladása mellett. Az oszlop eleje lassanként elérte a dombtetőt és mindjárt túl is ömlött rajta. Mindenki odabámult a tetőre, az énekesek elhallgattak, a sorok között itt-ott egy sóhajtás, egy panasz hangzott. Haj-haj. De jó dolguk van. Ők már ott vannak. Jó darab út, igaz? Minket még ugyancsak megnyom a borjú, amig odaérünk.

Ferenc bácsi, a standbeli öreg baka békétlenkedett. A teremtésit a sok rekrutájának, hát mind siránkozik? Még ez is út talán? Hiszen ez csak séta! Ilyen pompás, köves úton és még csak sietni sem kell, nem is lőnek az emberre! Hej sokszor mit adtunk volna egy ilyen útért, ha még olyan hosszú is, az elején, Szerbiában, Grodeknél, úttalan utakon, feneketlen sárban! Húzd ki magad öcsém, ne görnyedj úgy előre. Most azt hiszed, hogy könnyebben viszed így a borjút, de később majd megérzed, ha elgémberedik a vállad és nem birsz kiegyenesedni. Önkéntes úr, ne vigye olyan forsriftosan azt a puskát, lejjebb fogja inkább a kolbninál, lazítsa egy kicsit a szíjját. Hogy a puska az semmi? No, most még semmi, de majd meglátjuk egy pár óra múlva, hogyan nyomja az ember vállát. Nehéz lesz még az a puska, nekem elhiheti.

Déltájban felértek a hegytetőre. Előttük mély völgyhajlás nyílt meg, azontúl újabb, az előbbinél jóval magasabb hegytető. A hadoszlop eleje túl járt már a völgy közepén és indult neki a hegyoldalban felfelé kanyargó útnak. Csak néhány percig nézték még őket, amikor hirtelen megállt az él, a hosszú menetoszlop összetorlódott. Raszt! hangzott a kiáltás mindenfelől. Egy pillanat alatt mindenki a földön hevert, kit ahol ért a parancs, ott feküdt le, az út közepén, az árok szélén, vagy az árokban.

Egy félóra múlva néhányan feltápáskodtak, lementek a kúthoz, amely pár száz lépésre volt az országúttól; csajkákban, vödrökben vizet hoztak. Mind sokat ittak, egyik-másik az arcát, a homlokát is megdörzsölte vízzel. A hangulat egyszerre élénkebb, vidámabb lett, sokan felültek, fel is álltak. Egy pár hangosabb szó is hallatszott. Add erébb már azt a kulacsot, mert még berugsz tőle. Ide is adjatok egy flaskával abból a rumból. Mondjátok a szakácsnak, hogy ebéd nem kell, nem vagyunk éhesek. Egy páran lehúzták a bakancsukat, a kapcarrongyokat csavargatták égő lábukra. Azután egyszerre megint fel kellett állni. Az oszlop eleje már indult, lassan ők is sorra kerültek. Eleinte csak lassan, meg-megakadva indult a menet, de azután egyre gyorsabb lett a tempó, érezhetően gyorsabban haladtak, mint a pihenő előtt.

Az öreg bakák a fejüket csóválták. — Ejha. Ugyancsak gyúrják ott elől. Látszik, hogy sietős a dolog.

A nap mind lejjebb hajlott az égen, lassan elérte a láthatár szélét, ott egy darabig mintegy megállt, mint izzó, vérvörös golyó, azután lebukott. Lassan félhomály lett, azután mind sűrűbb, áthatolhatatlanabb sötét. Messze elől fáklyák gyúladtak ki; apró, azután mögöttük valamivel nagyobb fénylő pontok imbolyogtak a sötétben. Egy fáklya világánál látták az őrnagyukat, aki kiegyenesedve ült sötét pejlován és az út mellől szigorú tekintettel nézte, amint elvonultak előtte. A haladásukban nem volt már lendület, a bakancsok ritmus nélkül, összevissza kopogtak a köveken. Néhányan elmaradoztak, azokat az altisztek a század végéről megint előre kergették. Mások erőlködtek, előre törtettek, a fejüket lehajtva, szótlanul, mindig nagyobb erőfeszítéssel nyújtották a lépést, lassan kijutottak a szakaszukból, egy darabig együtt mentek négy-öt ismeretlen katonával, azután azok is mögöttük maradtak és még előbbre furakodtak. Az egyik önkéntes, aki fekete prémet hordott a köpenye gallérján, egyszerre csak azt vette észre, hogy a századparancsnoka mellett van. A főhadnagy ránézett, erre hirtelen felkapta a fejét és megállt. Az út mellett bevárta a szakaszát és azzal indult tovább. Egy félóra mulva már megint a század élén volt, de most már nem törődött vele senki, pár perc mulva már az előttük haladó századba keveredett bele.

A sorok között mind több lett a nyögés, a káromkodás, a sóhajtás. A teremtését ennek a borjúnak, hát igazán agyon akar nyomni? Egy sápadtképzű, fiatal fiú féloldalt kikapcsolta a derekán a hátizsák csattját, amire a zsák féloldalra billent a hátán. Ez egy időre nagy megkönnyebbulés volt, a fél válla egyszerre felszabadult, pezsegni kezdett benne a vér, fölengedett benne a zsibbadtság, amit eddig csak úgy tompán, félig tudatosan érzett. A másik félválla azonban pár perc alatt mintha egészen elhalt volna, már a karját sem tudta mozdítani. Újra beakasztotta a csattot és a másik vállára lódította át a zsákot. Egy darabig megint jobb volt, de azután már mind a két válla égett és zsibbadt, az oldalába minden lépésnél beleszúrt valami. Még egyet, nagyot lökött magán, mintha azt hinné, hogy megszabadulhat a zsáktól, azután előregörnyedt és szótlanul ment tovább. Egy öreg baka, aki nézte, helyeslően dörmögött. Jól van, öcsém. Az ember lassan beletörődik, hozzászokik, később már nem is érez semmit, csak megy. Akkor már aztán nem is fáj.

A puska, amelyet eleinte észre sem vettek, lassanként nehezedni kezdett a vállakon. Sokan a balvállukra vették egy időre, mások a karjukra akasztották és a csövénél megmarkolva vitték, mint a karabélyt szokás, míg azt nem érezték, hogy zsibbadni kezd a kezük. — Istenem, teremtőm, de nehéz ez a kenyérzsák, — sopánkodott egy fiatal fiú. Néhányan megálltak, kidobálták a zsákjukból az ingeiket, a kanalukat, a kenyeret, a hazulról kapott tábori levelezőlapokat.

Éjfél tájban vagy egy félórát heverték az út szélén. Egy üteg ágyú vonult el közöttük, nagy ostorpattogás, káromkodás, rekedt kiáltások közben. Az ágyú után egész szekérsor döcögött, megrakva municióval és csomagokkal. A bakák meg se mozdultak, míg a nehéz szekerek csörömpölve gördültek el a lábuk előtt. Senkisé sem szólt, mozdulatlanul, némán heverték, mint a zsákok, amelyeken végignyújtóztak. Egyszerre azután hirtelen megmozdult az egész társaság. Valaki jött a sötétben és arról beszélt, hogy helyben vannak már. Megérkeztek. Egyszerre többen is akadtak, akik tudták, hogy csakugyan úgy van, nem mennek tovább. Itt van előttük a falu, ahol beszállásolják őket, egy óra mulva már talán aludni fognak. Sokan féloldalt fordultak, belebámultak a sötétbe. Csakugyan kisebb-nagyobb fénypontok imbolyogtak előttük, együttvéve az egészet kis falunak is lehetett tekinteni. Az öreg bakák azonban a fejüket csóválták. Bolond beszéd. Nem pihenni visznek minket, ütközetbe megyünk. A bakák maguk sem igen hittek a dologban, de azért mégis erősködtek. Mégis csak itt maradunk, a harmadik századtól is azt avizálják. Pár perc mulva azután megjött a biztos hír. Megyünk még egy darabot, de az már semmi, három kilométer az egész. Auf! Tovább! Indulás!

Az emberek megint föltápászkodtak. Néhányan mintha nem akartak volna megmozdulni, azoknak a többiek nyújtották a kezüket, fölrángatták őket. Az őrnagy megint megjelent két fáklyás ember között és rekedten kiabált. A főhadnagy is végignézte a századot, biztatta, kergette, fenyegette az embereket. Előre, fiúk! Most mutassátok meg, mit tudtok! El ne maradjon senki; aki kiáll a sorból, azt agyonlövöm. A katonák alig hallották a fenyegetést. Nyilvánvaló volt, hogy a parancsnoknak fenyegetnie és biztatnia kell az embereit, de azért senkit sem fog agyonlőni, amint hogy nyilvánvaló volt az is, hogy erre nincs is semmi szükség. Mindenkinek a fülében zúgott az előtte, mögötte haladó emberek bakancsainak egyhangú kopogása, mindenki érezte, hogy benne van egy nagy tömegben, nagy áradatban, amely vízi magával és amelytől nem maradhat el, épen úgy, ahogy a Duna sodrában sem állhat meg egy csepp víz, hogy helyben maradjon, míg körülötte minden tovább halad. Senki sem mondta és senkisé sem gondolta, de mégis mindenki tudta, hogy mennie kell mindaddig, amíg a többiek mennek, vagy amíg a lábát meg tudja mozdítani.

Jó darab idő mulva egy embert láttak az árokban feküdni. A főhadnagy mellette állt és kemény hangon magyarázott egy legénynek: — Itt maradsz mellette és fölteszed valamelyik szekérré. Föltétlenül csináljanak helyet neki, mondd meg, hogy én parancsolom. Pár perc mulva egy fiatal gyerek megbotlott a sorban és elvágódott. Úgy zuhant el egy helyben, mint a kidöntött fa. Ketten-hárman föléje hajoltak, megfogták, félrevitték az útból, letették az árokba. A többiek előre-görnyedve, semmire sem ügyelve, szótlánul lépkedtek tovább. Egy sváb parasztleány nyöszörgött és sóhajtozott: Jesszesz ná, számá gnaidig.

Az egyik fiatal önkéntesnek lassan kipirult az arca, azután mindig tüze-
sebb lett, majd kicsattant a forróságtól. Mellette a másik fehér volt,
mint a lepedő. Az egyik lihegett, a puskáját a karjára vette és a mellén
összekulcsolta kezeit. A másik esküdözött és káromkodott. Jaj a hátam.
A mellem. Nem birom tovább.

Két óra tájban hirtelen megrekedtek. Előttük állt mindenki és
nem mehettek tovább. Szempillantás alatt a földön feküdtek vala-
mennyien. Alig mult el azonban két-három perc, már megmozdult
előttük a tömeg és föl kellett kelni. Egy páran föltápászkodtak és biz-
tatták a többieket. Egy öreg népfölkelő végigfeküdt az árokban és sírt,
mellette egy ember eszevesztett dühében káromkodott. Az altisztek,
akik maguk is támolyogtak a fáradtságtól, lármáztak, kiabáltak, károm-
kodtak, fenyegetődtek. Most kezdtek kidőlni, mikor már célnál vagyunk?
Még két kilométer az egész, előttünk van a hegytető, azon túl húzódik
el a Stellung, amelyet elfoglalunk. Az egész tömegben mindenki meg-
értette, hogy még két kilométer, talán csak egy félórajárás az egész.
A főhadnagy ott állt az út szélén és egy zsebvilanylámpa fényénél
mutogatott a térképen a többi tiszteknek. Itt vagyunk mi, itt az állás,
alig két kilométer az egész. A század megint összeállt és eleinte lassan
botorkálva, de azután mindig jobban nekilendülve indult a többiek
után. Az emberek mentek előregörnyedve, szapora, rövid lépésekkel,
zihálva, nyögve, együtt dobogva ezernyi más dobogó bakancsral. Nem
látták, de érezték, hogy lassan áthaladnak egy lapos tetőn és megint
lefelé visz az út a lábuk alatt. Nem gondoltak vele. Nem néztek se fel,
se le, se jobbra, se balra, nem tudták hol járnak és mennyi idő mult el
azóta, hogy megint elindultak.

Lassanként megvirradt. A nap még messze volt a láthatár szélé-
től, de távoli sugarai előtt az ég alján lassan izzó vörös fénybe borultak
a felhők. A láthatár derengeni kezdett, félhomály lett, majd egészen
kitisztult körülöttük a világ. Lefelé haladtak egy széles völgykatlanba,
amelynek közepén kis folyó ezüst csíkja húzódott keresztül. Azon túl
havastetejű magas hegy emelkedett. A hadoszlop eleje már a hegy lábá-
nál állt és indult neki a felfelé kanyargó hegyi útnak. Végtelen hosszú-
nak tűnt fel ez az út rengeteg kanyarodójával, egészen ellepve emberek-
kel, akik mint apró, szürke hangyák serege, lassan özönlöttek előre,
fölfelé, észak felé.

Thury Lajos.

R A B T Ű Z.

Regény.

ISMÉT mosolygott s úgy nyitott ajtót Keresztesnek. Átmentek néhány szobán, aztán egy hatalmas könyvtár következett.

— Ha majd egyszer több ideje lesz, meg fogok mutatni magának néhány érdekes könyvet is — szólta a báróné. — Az első hindu bölcselők ákom-bákomjait, görög és római pergamenteket s pár eredeti kézzel írott remekművet. Ezt a könyvtárat, mintegy ötezer darab foliánst és kötetet, egyik anyai ősöm hordta és gyűjtötte össze, aki Pázmány Péter idejében élt. Csak két dolgot szeretett, az asszonyt és a könyveket. Kilencven éves korában halt meg betűrovás közben. Egy éjjel, az öregségtől és a munkától megfáradva, egyik könyvére ráborulva aludt el. Reggel úgy találták, nem ébredt fel többet.

— Életénél csak a halála volt szebb — jegyezte meg Keresztes.

Beléptek a másik terembe. Ódon, dohos szag csapta meg őket. A hatalmas, tágas helyiségben, egymás hegyén-hátán, össze-vissza hajigálva, szinte vad rendetlenségben, bútorok hevertek. Rákóczi korabeli asztalok és székek, reneszánsz ágyak és szekrények, perzsa szőnyegek, török kerevetek, kínai cserepek, velencei tükrök és sok különös alakú öreg hangszer.

— Nézze meg ezt az asztalt — állott meg a báróné egy széklábforma, vaskos és otromba alkotmány előtt. — Ezen az asztalon dolgozta ki Napoleon a wagrami csata tervét. A dédapám szerezte, aki katona volt és a császár ellen harcolt. Állítólag ezer aranyat adott érte.

— Az árát, úgylátszik, kegyeletből szabták meg ennyiben. Egy arany minden elesett gránátosért — szólta Keresztes.

— Amit itt lát — folytatta a báróné — az mind ereklye. Még ezek a tükrök és szekrények is. Ez a láda, amint a rajzáról láthatja, török munka, Szulejmán egyik vezérének, Szelimnek az ajándéka. Mellette, azt a szelencét, a hatodik vagy hetedik öregapám hozta Németalföldről. Nászajándékul a menyasszonyának. Nézze meg jól, valóságos remekmű. Olyan, mint egy modern női táska. Egy ötszázéves retikül.

A báróné körülnézett és egy mennyezetes, roskadozó tölgyfa-ágyhoz lépett:

— Ennek a története a legszomorúbb. Ez az ágy közel négyszáz esztendőn át töltötte be a Willetini-házban a családi ágy tisztét. Anyáról leányra és apáról fiúra szállt s a megingathatatlan öreg ágy nemzedékről-nemzedékre megtermette a maga gyümölcsét. Erős, bátor és

büszke ifjakat, szende és termékeny szüzeket adott a Willetinieknek, Thorockayaknak, Mikéseknek és Lórántffyaknak. De mint minden teremtett dolognak a világon, egy napon ennek a sokat látott ágynak is beteljesedett a végzete. Szépanyám, aki szerette az erdőzúgást, a holdas éjtszakákat és a verseket, házassága harmadik évében megismerkedett egy német lovaggal, aki dalnok, bajvívó és kalandor volt egy személyben s nagy szerencsével forgolódott a nők körül. A krónika nem jegyezte fel és így nem maradt fent az unokáknak, hogy ez a hazátlan férfiú mivel ejtette meg a szépanyám szívét, valószínű, hogy hosszas és kitartó udvarlása törte meg a gyenge asszony erejét, tény azonban, hogy szépanyám végül is megszánta a szerelmes ifjút — és engedett. A lovag ezelőtt az ágy előtt térdelt — szépanyám már szendergett s a takaró alól nyujtotta búcsúra a kezét —, amikor szépapám berontott és rájuk tört. A pásztoróra a két szerelmesnek első és utolsó találkozása volt. A rövid boldogságért mindketten életükkel fizettek.

— És a férj? — kérdezte Keresztes.

— Még háromszor nősült. Az ágyat azonban nem vetették föl többet.

Tovább mentek. A báróné még néhány apróbb dolgot mutatott, aztán megkérdezte :

— Untatom, ugy-e?

— A legnagyobb figyelemmel hallgatom, báróné — felelt Keresztes. De rögtön hozzá is tette :

— Ez a gyűjtemény rendkívül érdekes, maga pedig igazi költő. Az idő azonban későre jár s az estéje bizonyára le van kötve. Engedje meg hát, hogy búcsúzzam. Hálás vagyok az élvezetért s majd egyszer, cserébe én is el fogok mondani egy régi történetet. Az elvarázsolt ifjúság legszebb meséjét.

— Mikor?

— Majd egyszer.

— Ó!

Visszamentek a báróné szobájába.

— Akkor tehát Rómában, ugy-e? — nyujtotta az asszony a kezét. — Ne felejtse el, Chighy-villa, a Palatinusra vezető úton.

Keresztes az ajkához emelte a kis kezét :

— Chighy-palota. Nem felejttem el.

* * *

Amikor leért az utcára, boldogan lélezett fel. Átesett tehát ezen is. Most már nincs más hátra, csak Margit, ha őt is elintézi, szabad előtte az út — mehet. Hazaérve felhívta telefonon Simont, de sem ő, sem Kurucz nem voltak már bent a szerkesztőségben. Leült, hogy megírjon néhány levelet. Közben megint Margit jutott az eszébe. Főlösképpen félténie a leányt. Szerelembe még nem pusztult bele soha senkisémm. Margit fiatal, szép és művelt, majd fog magának másvalakit helyette. Az asz-

szonyoknak végeredményében mindegy. Nem a személy fontos, hanem az, hogy az igába hajtott állat, akit legyőznek s akinek a vére asszonyá érleli őket, férfi legyen.

Egy idő óta vámpiroknak tekintette a nőket, akik az anyaság utáni vágy öntudatlan dühében, mindenre képesek. E tekintetben nem tartotta Margitot sem kivételnek. Ő is szája ennek a hatalmas éhségnek. De hátha téved? Hátha csak ő képzei a kozmoszt nőneműnek s ilyen mohónak és lobogónak az asszonyi vágyat? Hiszen nincs szükség lázas és sorvasztó ölelésekre, sokszor egy mosoly, egy elhangzó dal, egyetlen röpke gondolat is elég, hogy új csirát bontson a röögőkben s egy új élet ragyogását derítse el az ég alatt. Abból, hogy a teremtés titka az idő legmélyén van, még nem következik, hogy ez a szünetlenül bujtogató lobogás a saját vérére issza. Hol a bizonyosság, hogy Margit is ennek a kényszernek a rabja? Csak porszem ez a leány s ő alighanem csak azért vetíti fel árnyékát a horizontra, hogy nagyobbnak és ijesztőbbnek lássa. Ezzel a homályos és gyanus természettudományoskodással megint csak a gyávaságát takargatja. Mert ha igaz, hogy Margitban is ez az egyetemes akarat munkál, akkor ugyanezek a csápok nyulnak felé a báróné karjaiban is. Neki most választania kellene a leány és a báróné között, ehelyett bölcselkedik, mert nem mer nyíltan és becsületesen szembenézni az igazsággal. De hát nem ilyen volt-e egész életében?

Abbahagyta az írást, felkelt az asztaltól és kiállt a szoba közepére. Körülnézett. Az a hely tehát, ahol most magával beszél s ahol a lábát megveti, egy szoba, Budapesten, a Kecskeméti-utcában. Az az ember, aki mindezeket megállapítja, az ő, Keresztes György, aki 1890-ben született s ma, 1925 októberében 35 éves. 1914-ben tört ki a világháború, 1919-ben jött fel Budapestre. Ennyi az egész. Sok? Nem. Egy félmarokkal összefoghatja. Ha hátra néz, bölcsőjéig látja az utat. Máskor is látta mindig, valahányszor elhatározta, hogy lerázza magáról a multat.

Kétségbeejtő.

Hát csakugyan komolyan hitte, hogy egyedül tőle függ, hogy egyszerre megszabaduljon mindentől, ami a lelkét nyomta? Hogy egész volt életét és annak minden förtelmét csak úgy kidobhatja az utcára?

Ijesztő, mennyire meghibbant az ítélőképessége.

Jó, elszámította magát. Eggyel több ok, hogy azért se hátráljon meg. Most már azért is megmutatja. Szembe fog nézni életével és multjának valamennyi árnyával. Óvodás korára is emlékszik, tehát négy éves koránál fogja kezdeni és lépésről-lépésre halad előre. Be fog világitani minden zugba, föllebbenti a leplet minden halott gondolatról és minden titok arcába belenéz. Össze fogja rakni egész multját, hogy egy szűkreszabott koporsóba belefektetve lássa azt a harminchat esztendő, amit nem tudott idáig eltemetni. Megkérdézi és ki fogja vallatni emlékeit s amikor elmondott, elárult és kiordított mindent a mult, le fogja rúgni a koporsót a sírba, hogy rothadjon el. Legyen volt élete az, ami

azelőtt volt, eloszló füst és pára. Bomoljon új életté, fűben, fában és kőben.

S amíg ez a leszámolás tart, addig marad. Majd csak azután utazik el.

V.

Harmad-, vagy negyednap felkereste irodájában az öreg Kuruczot. Az óvónőt is ott találta. Az öregasszony, amikor megpillantotta, távozni akart.

— Maradjon kérem — szólt neki Keresztes.

Félrevonult Kurucczal, aki kioktatta, hogy hova és kihez forduljon a Francisztiné ügyében.

— Eredj fel Csapóhoz — mondotta az öreg, — ő szívesen útbaigazít és megadja a szükséges felvilágosításokat.

Keresztes fogta a kalapját és elsietett.

— Kérlek szépen — mosolygott Csapó, amikor előadta neki az ügyet, — meg lehet csinálni a dolgot, figyelmeztetek azonban, hogy rengeteg szaladgálással jár. Az lenne a legokosabb, ha kerítenének valahol egy zugügyvédet.

Keresztes megkockáztatta a kérdést :

— Az öreg Kurucczal tárgyaltam. Nem intézhetném én magam el? Csapó nevetett.:

— Hiszen szó sincs róla, sportnak nem lenne épen utolsó, mégis azt hiszem, hogy ez a kilincselés nem neked való.

Apróra ismertette az eljárást, hogy hányféle okmányt kell csatolni a kérvényhez, miket kell igazolni és hogyha valamennyi szükséges irat együtt van, hány helyen kell verekedni, milyen fórumoknál kell az ügyet protezsálni, amíg — elutasítják a kérelmet.

Keresztes visszament Kuruczhoz. Az öreget már nem találta az irodában. Leült és megírta a kérvényeket. Egyet a belügyminiszternek, egyet pedig a fővárosnak. Amikor a kérvényekkel elkészült, néhány sorban megkérte Kuruczot, hogy az öregasszony okmányait csatoltassa a kérvényekhez és a bojtárjával adassa be a minisztériumba.

Otthon Ferit nagy pakolások között találta.

— Rakodj vissza a szekrényekbe — intette le — nem utazunk, csak a jövő hónapban.

Élete észrevétlenül a régi kerékvágásba zökkent. A szerkesztőségbe nem járt be és idejének nagy részét azzal töltötte el, hogy járta a hivatalokat. Még nem kezdte meg magában a leszámolást, lótt-futott egész nap, az idő múlását jóformán észre sem vette. Közben megszerezte az öregasszonynak az okmányait is, a legfontosabbak azonban még mindig hiányoztak. Egy napon szüksége lett volna az óvónőre és felkereste Kuruczot, hogy megtudja tőle a lakáscímet. Aztán autóba ült és kihajtatott Kőbányára. Az öregasszony, amikor megpillantotta, csaknem kővédermedt.

— Azért jöttem — kezdte Keresztes, — mert sürgősen szükségem lenne azokra az írásokra, amikről a multkor beszéltünk.

Az öregasszony a kötője sarkát szorongatta :

— Én írtam . . . De tessék talán befáradni az ebédlőbe — próbálta gyengéden beljebb terelni Kereszttest. — Én írtam Erdélybe, pénzt is küldtem, igazán nem tudom, miért nem teszik már póstára.

— Mikor írt?

— Hogy is? — számolta magában az időt. — Ma péntek van, igen, épen tegnap volt hat hete.

— Akkor valami történt.

— Megpróbálom és még ma írni fogok a húgomnak. Ő Brassóban lakik . . .

Keresztes félbeszakította :

— Ez megint csak időbe kerülne és félév is beletelik így, amíg az okmányokat elküldik. Legjobb lesz, ha hivatalos úton kerestetem meg az ottani hatóságokat.

Papírost és ceruzát vett elő és feljegyezte a szükséges adatokat.

— Na, készen is vagyunk — állott fel. — Ha az írások megérkeznek, üzeni fogok az inasommal. Nincs valamire szüksége?

Az öregasszony lesütötte a szemét :

— Nincs. Köszönöm.

Ebben a pillanatban valaki kívülről dörömbölni kezdett.

— Hé. Asszonyosság. Nyissa ki az ajtót, mert akármilyen legyek, ha be nem töröm.

Francisztné elsápadt.

— Mi az? — kérdezte Keresztes. — Ki veri olyan rettenetesen azt az ajtót?

Francisztné ki akart rohanni, de nem merte ott hagyni Kereszttest. Kétségbeesve kulcsolta össze a kezét :

— Semmi. Rögtön elintézem. Ide — mutatott a belsőszoba felé — tessék egy pillanatra bemenni, rögtön elintézem.

Keresztes rászólt :

— De én tudni akarom, hogy ki zörget?

— Ne! . . . Ne! . . . — sírt az öregasszony. — Jobb, ha bemegy.

Be akarta tolni Kereszttest az ebédlőbe, az előszoba ajtaja azonban ebben a pillanatban felpattant. A küszöbön sovány, ragyás-arcú néember állott csípőre tett kézzel.

— Mondtam, hogy belököm ezt a rongy ajtót. Miért nem nyitja ki, miért hagyja, hogy dörömböljek?

Keresztes erélyes hangon intette csöndre :

— Jöjjön be, ne kiabálja össze az egész házat. Kicsoda maga?

A néember pillanatra megszeppent, hogy egy idegen férfivel találta magát szemben. Belépett és végigmért Kereszttest :

— Itt vagyok, nem félek én még az úrtól sem. A pénzemért jöttem.

Francisztiné kezébe temette arcát és kétségbeesve zokogott.

— Milyen szégyen. Milyen szégyen! Istenem...

A ragyas felcsattant:

— Hát a portékát kicsalni, a szegény ember véréet szívni, nem szégyen! — kiáltott magából kikelve.

Keresztesnek elfogyott a türelme:

— Ne ordítozzon, mert megjárja velem. Arra feleljen, amit kérdeztem. Mit akar? Micsoda pénzről beszél?

— Arról, ami a zöldségért jár. — Francisztiné felé fordult. — Aki szeret zabálni, az fizessen.

Keresztes véget akart vetni a kínos jelenetnek:

— Mennyivel tartozik magának önmagának?

— Huszonhétezer koronámmal.

Keresztes odadobott neki egy marék aprópénzt.

— Fogja. Most pedig takarodjék.

A ragyas a pénz láttára egyszerre elérzékenyült és könnyezni kezdett.

— Ne tessék rám haragudni — szepegett — tudom én, hogy a szegény naccsága két nap óta most sem evett, de mit csináljak kérem, amikor a pénz nekem is kell.

Keresztes kinyitotta az ajtót előtte:

— Jól van, ezt majd elmondja máskor, most menjen.

A kofa kifújta az orrát, a küszöbről azonban még utoljára visszafordult:

— Ha pedig a naccságos úr annyira a szíven viseli a sorsát, jól teszi, ha vigyáz szegényre, mert a multkor is összetörték. Három helyen is beszakították a fejét.

Újra zokogásban tört ki, úgy ment el.

Keresztes odament Francisztinéhez és megfogta a kezét.

— Igaz? Megverték?

Az öregasszony hallgatott.

— Ki bántotta? — sürgette Keresztes.

— Senki — sirt fel újra az öregasszony — akkor történt, amikor a három szobát elvették.

Nem akart beszélni. Hosszas faggatás után végre elárulta, hogy a háziúr időközben három szobáját lefoglaltatta, s amikor ő az erőszak ellen tiltakozott, meg akarta akadályozni, hogy bútorait a lakásnak a mostani részébe átrakják, az ügyvéd a vitatkozás hevében fellökte. A támadás váratlanul érte, a síkos parketten megcsúszott és estében beleütötte fejét az asztal sarkába.

Keresztesben háborgó düh forrott. Pénzt tett le az asztalra:

— Itt-van néhány korona, nem akarom, hogy szükséget szenvedjen — szólt. — A többit pedig bízva most már reám.

Rohant Kuruczhoz. Az irodából azonnal felhívta telefonon Balázst.

— Kérlek — igyekezett elfojtani haragját — nem akarok sokat

beszélni, de szeretném, ha elkerülhetnénk a további kellemetlenségeket. Kint jártam annál a szerencsétlen öregasszonynál és mindent tudok. Huszonnégy órát adok, hogy megfontoljátok, hajlandók vagytok-e a per eldőlteig visszaadni a lakást, vagy pedig tovább is használni akarjátok. Holnap délután 5 óráig választ várok.

Letette a kagylót. Kurucz, amikor megtudta, hogy Balázsék erőszakkal lefoglalták a lakás felét és ráadásul be is törték az öregasszony fejét, módfelett felháborodott.

— Hallatlan alávalóság. És ami a legszomorúbb, tehetetlenek vagyunk velük szemben.

— Hogyan? — kérdezte megütközve Keresztes.

— Csak pörrel tudnók őket kilakoltatni, ennek pedig nincsen semmi értelme. Egy fiók-pör, a tulajdonképeni pörön belül csak komplikálná az ügyet.

— De hiszen ez közönséges betörés. Ez nem a bíróság, hanem a rendőrség elé tartozik — jegyezte meg Keresztes.

Kurucz megmagyarázta, hogy igaz ugyan, hogy Balázsék durva magánlaksértést követtek el, miután azonban beköltöztek a három szobába, bírói határozat nélkül nem lehet kilakoltatni őket. Az esetet minden esetre fel fogják használni ellenük a tárgyaláson és a bíróság majd ebből a szempontból is el fogja bírálni az ügyet.

Az utolsó napok eseményei beárnyékolták kissé Keresztes felett az eget. Összevetette a történeteket Csapónak azzal a kijelentésével, hogy a végén minden valószínűség szerint elutasítják Gutaleknét a kérelmével. Meg kell tehát szerezniök a beköltözési engedélyt, ki kell járniok a honosítást és ha mindezt elintézte, akkor lehet csak szó arról, hogy a pört is megnyerjék. De hiszen, kiáltott fel csaknem hangosan, ahhoz, hogy mindent nyélbeüssön, ezek szerint ezer esztendő is kevés. Őrütséget csinált, amikor beleavatkozott ebbe a szerencsétlen ügybe. Különbén sem a lakás a fontos, két nagy szobában és előszobában kényelmesen ellakhatik Francisztiné, hanem a nyugdíj, azt pedig, ha törik, ha szakad, ki fogja járni neki.

Az Üllői-útra akart épen befordulni, amikor háta megett egy ismerősnek tűnő hang kiáltotta a nevét. Megfordult. Nagy fekete autó állott mellette. A báróné hajolt ki belőle :

— Jónapot. Hát maga mit keres erre?

Keresztest annyira meglepte a váratlan találkozás, hogy hebegni kezdett :

— Nos, mikor utazik? — kérdezte a báróné.

Arcát rózsásra csípte a hideg, a két szeme csillogott, ahogy Keresztesre nézett.

Keresztes zavartan felelt :

— Nem utazom, csak a jövő hónapban.

— Akkor valamelyik nap jöjjön el hozzám — nyujtotta a kezét a báróné — délutánonként otthon vagyok. Most sietek. De jöjjön. Isten vele.

Az autó elrobogott.

Keresztes gyalog ment a Kálvin-térig s azon vette magát észre, hogy teljesen átmelegedett. A szája keserősége is felengedett. Semmi dolga nincs, gondolta, legokosabb, ha felmegy Kuruczékhoz.

Margitot egyedül találta.

— Nagyszerű — kiáltott örömmel — legalább zavartalanul kibeszélgethetjük magunkat.

A leányt meglepte a Keresztes jókedve.

— Úgy látom, kitűnő hangulatban van — szólt egyszerűen.

Keresztes rögtön látta, hogy Margit utolsó beszélgetésük óta rendbe szedte magát és hogy elég nyugodt és erős ahhoz, hogy felvegye vele a harcot. Már most le akarta tehát fegyverezni.

— Eltalálta, ma jó napom van és azért jöttem fel, hogy megmondjam — remélhet.

A leány összevonta szemöldökét. Fürkészsze kezdte vizsgálni Keresztest.

A férfi nem engedte, hogy szóljon, lefogta a kezét :

— Előbb hallgasson meg, aztán kilökhetsz.

A leány leült és csak ennyit mondott :

— Nem bánom, beszélhet, de előre kijelentem, hogy fáradt vagyok.

Keresztes is leereszkedett az egyik székre, gyengéd, simogató hangon kezdte :

— Ne gyerekeskedjék Margit, ez a szigor nem illik magához. Épen ezért nincs is rá szüksége, hogy megbocsássam. Maga tudja a legjobban, hogy vannak nők, akik sértett hiúságukban többre képesek, mint amennyit rendes körülmények között feltételezne róluk az ember, ezeket az asszonyokat azonban a harag, a gyűlölet fűti és inspirálja. Ez minden erejük, mégis szerencsétlenek, mert így is csak azokon az ártatlanokon tudnak bosszút állni, akiket egyébként is megbüntethetnének. Mit akar? Féljek magától, csak azért, hogy megbánthassam, vagy a haragjával együtt kinevessen?

Margit hallotta, hogy Keresztes beszél, de nem gondolkozott a szavak értelmén. Abból, ami vele öt perc óta történt, csak annyit vett tudomásul, hogy íme ismét előtte áll az az ember, aki öt néhány nappal ezelőtt szinte elviselhetetlenül megalázta és akinek ezért ő még nem fizetett meg. Eszeágában sem volt tehát, hogy visszavonuljon, ellenkezőleg, készült a támadásra.

— Miért jött? Mit akar tőlem? — szegezte a kérdést válaszul a Keresztes mellének.

Keresztesben ismeretlen titkos öröm bujtogatott. Hangosan felnevetett :

— Mit akarok? Semmit. Irtózatoss jókedvem van, ennyi az egész. Tegnap vagy tegnapelőtt, már nem is tudom mikor, kirúgtam magam alól a széket s a síralomház, amelyben eddig szomorkodtam, magától összeomlott. Azután való este, hogy utoljára itt jártam, megjelent

börtönöm ajtajában a porkoláb, egy nagybajuszos, szép vastag ember és így szólt hozzám: «Na, koma, elérkezett az utolsó órád, készülj fel, következik az akasztás. Harmincöt év óta búsulsz itt, ebben a magad-építette siralomházban, ettél, ittál, zabáltál kedvedre, hát most elég volt, jön a jobb világ.» — «Megyek, bácsi — szoltam, — de várjon egy keveset, megnézem, nem hagyok-e itt valamit.» A vastag porkoláb a hasához kapott, úgy nevetett: «Ilyen bolondot se láttam még — rengette a gyomrát — ugyan bizony mi az ördögöt hagyhatnál te itt? A gyertyáid csonkig égtek, a malterba már régen belekapartad a nevedet, azt a két vasgolyóbist pedig, ami eddig a lábaidon fityegett, nem viheted el, kell azoknak, akik utánad hurcolkodnak be ide. Siess hát, fiam, ne töltsük az időt hiába, ne várakoztassuk azt a szegény hóhért, igen derék ember.»

Elhallgatott, pillanatig várt, azután hirtelen a leányhoz hajolt: — Olvasta maga, Margit, Andrejev «Hét akasztott»-ját? Na látja, úgy vittek engem is el, mint Andrejev regényében azt a hét gazembert. De nem erdőbe, hanem egy nagy tágas mezőre, amely felett úgy ujjongott a nap, mintha kiömlött és szétfolyt volna az égen, a lábam alatt pedig úgy zengett a föld, mintha a kalászkok énekeltek volna. Egy kútágásra húzhattak fel, mert a felhők között ébredtem, egy sereg barátságos csillag szomszédságában, amelyek reszketve integettek. Hatalmasat pottyanva estem a földre, de az a koccanás, amellyel összeütköztem ismét az ismerős rögökkel, olyan jóleső érzéssel töltött el, hogy kacagnom kellett és ez a teli, viharos öröm, fergeteges visszhangot vert körülöttem. Azt kérdezte, hogy mit akarok? Semmit. Csak annyit, hogy nem utazom egyelőre el — remélhet.

A leányt zavarba hozta Keresztes viselkedése. Vajjon mindaz, amit Keresztes mondott, zavaros mese, aminek mégis mély és félelmetes értelme van, vagy egyszerűen játszani akar vele.

Keresztes leolvasta a leány arcáról a gondolatait és folytatta:

— Reméljen tehát és örüljön ennek a reménységnek. Érti? — Örülni kell. Miért tenné tönkre az életét. Csak a holdkórosok járnak mindig megbűvölten. Az, aki a lemondásban is vigasztalást talál, borsó és szöges deszka helyett ábrándokon térdepel. Az én megváltásom útban van, ne riassa el maga se a közeledő irgalmat. Hallgasson tehát rám, hiszen semmit sem veszít, mondjon le bátran és félelem nélkül arról a rögeszméjéről, hogy a maga boldogságához vagy boldogtalanságához nekem valami közöm van. Örültség lenne feltennie az életét egy olyan szenvedélyre, amely mindenképen önmagáért van.

A leány arca lassan biborvörösre vált. Szerelmes ez az ember valakibe? — borzongott át rajta a gondolat. Keresztesre tekintett és ebben a pillanatban mélységes gyűlöletet érzett iránta.

— Befejezte? — kérdezte összevonva a szemöldökét.

Keresztes mosolyogva nézte. Darabig várt, majd megszólalt:

— Ahogy magának tetszik.

— Várjon akkor, nekem is volna néhány megjegyzésem. Ne féljen, rövidebb leszek, mint maga. Elsősorban is vegye tudomásul, hogy engem nem érdekel, hogy milyen formában utasít minden újabb alkalommal vissza. Nekem csak az a fontos, hogy ilyen kétségbeesetten védekeznek ellenem. De hát miért, mitől retteg annyira? Én eddig annyit mondtam magának csak, hogy szeretem. Mire kötelezi ez magát? Semmire. Maga nem udvarolt nekem, nem ígért soha házasságot, nincsen tehát semminémű kötelezettsége velem szemben. Még ha lettek volna is, akkor sem ragaszkodtam volna a teljesítésükhöz. A mentegőtődzése, a védekezése, az a vergődő magyarázkodás tehát, amellyel hol ájtatosságot játszik, hol meg egy hebegő epikureista zavaros bölcselkedésével tirádázik, sértő és megalázó rámnézve. Nem akarok magától semmit, cserébe tehát legyen szíves és kíméljen meg a jövőben a visszautasításaitól.

Keresztes látta, hogy a leány komolyan haragszik, régi hangján mondta tehát :

— Sajnálom, Margit, hogy megint félreértett. Viszont belátom, hogy én hibáztam. Nem mondtam meg magának, hogy az utolsó időben kegyetlen válságokon mentem keresztül. Megbomlott bennem az egyensúly és a mélység és a magasság minden sikátorát bejártam. Nem szóltam erről magának, mert az, akinek még ép a szíve, az nem tudja, mi a bénaság és az önkívület, az, akit még nem vetett ki magából minden örvény, az képtelen felfogni, mi az a vak rohanás, amivel én törtem előre a félelem és a megrendülés sötétségében. Nem vallottam be magának azt sem, hogy a megsemmisülés partjáról kapaszkodtam vissza az életbe. Az emberi szenvedés poklában olyan gyötrelmek és kínok égettek körém kérget, hogy az, ami itt a földön még rám várakozhatott, nem indíthatott többé meg. Az imént, amikor beszélni kezdtem, új életem első fenséges pillanatának a derűjéről akartam egy mosolynyit a szívében elhinteni és csak azért kértem, ne gyötörje magát haszontalanul és feleslegesen. Örüljön, hogy két keze, két lába van és léleklizik és egyetlen gondolata, amellyel megállapítja, hogy él, nagyobb, több, viharosabb és megrendítőbb minden szerelemnél. Ismétlem tehát, belátom, hogy hibáztam, nem beszéltem ezekről a dolgokról, nem mondtam el, mi történt velem, de higgye el, kíméletből tettem. Ha pedig az egészségből ennek ellenére is csak annyit hajlandó tudomásul venni, hogy — a maga szavaival élve — én csak védekezem, hát erre az a feleletem, hogy nincs igaza. Haragszik rám, tehát végig akar verni rajtam.

Bibó Lajos.

(Folytatása következik.)

Gróf Klebelsberg Kuno levele a Napkelet szerkesztőjéhez.

Méltóságos Asszonyom,

őszinte örömet okozott nekem azzal, hogy tegnapi beszélgetésünk alkalmával oly melegséggel emlékezett meg a magyar neonacionalizmusról szóló fejtegetéseimről* és arról a körlevélről, amelyet Magyarország összes oktatóihoz intéztem. Helyeselte azt a megállapításomat, hogy a régebbi magyar nacionalizmus két legfőbb célját elveszítette. Négyszáz éven át küzdöttünk az osztrák centralizáló és germanizáló törekvésekkel szemben, ez a magyar önvédelem volt a magyar nacionalizmusnak egyik legnagyobb megnyilatkozása. Most azonban, hogy elváltunk Ausztriától, mindez tárgytalanná vált, aktuális politikai programból történelemmá lett. A XIX. század folyamán arra is törekedtünk, hogy nemmagyarajkú honfitársainkba az állami öntudatot belevigyük és nemzeti-ségük kimélése mellett velük a magyar államnyelvet elsajátíttassuk. Minthogy azonban a trianoni béke a nemzetiségek lakta országrészeket tőlünk elszakította, a magyar nacionalizmusnak ez a második célja is immár tárgytalan.

Méltóságos Asszony az emberi léleknek mélységes ismerője, hiszen csak az lehet igazi író, aki egyúttal igazi pszichológus is. Ezért látta át olyan világosan, hogy a magyar nacionalizmus nagy érzése elé régi főcéljainak megszünte után újabb nemes és nagy célokat kell állítani. Fejtegetéseimben és körlevelemben kísérletet tettem arra, hogy ilyen új célokat állítsak fel. Egyetlen ember ereje azonban egészen új nemzeti ideológia felállításához nagyon gyenge, s különben is irányító hatalmam csak Magyarország oktatóira van, akiknek felelős vezetője vagyok, de ott van a kultúrának a közvetlen hivatalos befolyástól ment óriási tere: az irodalom, a művészet, a tudomány. Itt elsősorban az érdekelt köröknek kell keresniök a lelki bekapcsolódást a nemzeti megújódás egyszerű folyamatába.

A magyar publicisztika és zszurnalisztika nézetem szerint túlságosan tapad a napi eseményekhez, a pillanatnyi aktuálisításokhoz. Pedig túl ezeken, a magasabb perspektívából tekintve lappáliákon, nem mondhatunk le arról, hogy egészen új helyzetbe került nemzetünk új lelki eligazodását, új irányválasztásait öntudatosan befolyásoljuk. Bele kell ebbe szólnia egyszerű nemzeti multunk tanulságainak, bele a geográfiának és a statisztikának, bele a közgazdasági, a szociál- és a kultúrpolitikának. A zszurnalisztikában és a publicisztikában csak azt látom, hogy feljajdulnak, ha egyes bajok mutatkoznak, a konkrét nehézségek okait kutatják, de egy magasabb szintézisű, egységes nemzeti programig felemelkedni csak kevesen tudnak, amelyben minden egyes probléma szervesen megtalálná a maga helyét és jelentékenységének sorrendjét és méltánylását. A Napkelet különösen a *szépirodalmi és a művészeti kritika* terén mindig kiemelte a nemzeti gondolatot és a magasabb szempontokat. Ezért a neonacionalizmus tervszerű és szerves kialakítása érdekében nagyon kérem, szólaltassa meg a szerkesztése alatt álló folyóirat oly nagy-

* A fejtegetések, melyekre utalás történik, a «Néptanítók Lapja» 3—4. számában jelentek meg.

számú, kiváló tehetségű és oly sokirányú írógárdáját arra nézve, hogy a neoneacionalizmusnak mik legyenek a céljai a szépirodalomban, továbbá a művészetek és a tudományok egyes ágaiban. Így a politikai élet napi csete-patéin felülemelkedve s az egyes részleteket és ágazatokat megvitatva, a végén összefoglalás, szintézis útján talán sikerül majd a magyar neoneacionalizmusnak olyan szellemi programját felállítani, amelyben a jó magyar emberek túlnyomó többsége egyet tud érteni.

A neoneacionalizmus végeredményében politikai mozgalom lesz, de egészséges szellemének, irányának előkészítése elsősorban az irodalom feladata. Nincs dilettantisztikusabb beállítás, mint az a történeti megállapítás, hogy a reformkor Széchenyivel kezdődik. Ha kezdve Bessenyein, Kazinczyn, Kölcseyen és a két Kisfaludyn át egy nagy nemzeti irodalmi mozgalom nem ápolja a nemzeti nyelvet és fel nem korbácsolja a nemzeti szellemet, József nádor és Széchenyi lelki megértés, kedvező atmoszféra hiányában nem tudták volna megcsinálni a politikai reformkort. Az 1773-tól 1825-ig lefolyt irodalmi megújulás nélkül lehetetlen az 1825-től 1848-ig eltelt politikai újjászervezkedés. És ez egyebütt sem volt máskép. Ugo Foscolo és Manzoni, Vincenzo Gioberti és Cesare Balbo irodalmi ébresztő munkája nélkül Camillo Cavour nem tudta volna megcsinálni az Itália Unita-t. Cavour a risorgimento irodalmi lendületét átvezette politikai térre, de az erőforrás az irodalmi agitációval felszított nemzeti érzés volt. A nemzeti katasztrófák után most megint szükséges lenne egy nagy irodalmi mozgalomra és csodálatos, hogy a magyar társadalomban nemzeti irodalmi mozgalom iránt meglevő sóvárgás épen írói körökben csak részben talál megértésre. Pedig politikai életünknek is soha nagyobb szüksége nem volt ébresztő, éltető, erősítő irodalmi injekcióra, mint épen napjainkban. Nem a tehetségek hiányában lesz a baj, kevés ország termel ki több tehetséget, mint a mi hazánk, máshol kell valami hibának vagy akadálnak lenni, amelynek a felderítésével irodalmunk a közügynek is nagy szolgálatot tenne.

Végül még csak egyet. A politikának újfajta nomenklaturája teméntelen «izmus»-sal és «anti»-kal dolgozik. Ezek az «anti»-k kivétel nélkül negatívumok. De negatívumokból egy nemzet nem élhet meg, nemzeteknek hogy haladhassanak, pozitívumokra van szükségük. Nekünk pozitív elvek és pozitív emberek kellene, mert a dolog úgy áll, hogy ha aktív emberek kezébe pozitívumok kerülnek, akkor belőle konstruktív alkotó tényező lesz. Ha ellenben negatív elvek jutnak aktív ember kezébe, akkor ez előbb-utóbb destrukcióvá fajul és nyugtalanságot visz be a nemzet életébe. Pozitív nemzeti program nélkül meg nem élhetünk, amelynek megvalósítására a nemzet aktív részének vállalkoznia kell, csak így jöhetnek létre azok az új monumentális alkotások, amelyek nélkül nincs nemzeti megújulás.

Kérésemet megismételve vagyok Méltóságos Asszonyomnak

kiváló tisztelettel

Klebsberg Kuno gróf.

* * *

A vallás- és közoktatásügyi miniszter, levelében megtisztelő kéréssel fordult a Napkelet szerkesztőjéhez, melyet a levél közreadásával vélünk legeredményesebben teljesíthetni.

‘E levélben a miniszter «Magyarország összes oktatóihoz» intézett szép körlevelének szelleme és a neoneacionalizmust felvető fejtegetéseinek a gondolata szólal meg, azokhoz fordulva, akik folyóiratunk hasábjain, de életük útjain is, annak a nacionalizmusnak a bizonyágtevői, melynek energiáival a magyar

kultúrpolitika legfőbb irányítója egy új kor nemzeti közszellemét kialakítani kívánná.

Neonacionalizmus!

Mikor e szó először ért hozzánk, megütödtünk; mintha csak azt mondta volna valaki: *neo*-gyermeki szeretet. Ősi ösztönökből, tudatalatti emlékezetekből, elöntött vérből, vad szenvedésekből, halálos áldozatokból és hatalmas vágyakból csendült és jajdult össze emberi szóvá a nagyrégi érzés és akarat, mely akkor kezdődött, mikor az ember az első árkot szaggatta a foglalt föld-
len s az első cölöpöket döngette le, hogy megvédje azt, ami belül van.

Azután sok neve volt az ősi érzésnek és akaratnak az emberiség élet-történetében. Még nem is olyan régen nacionalizmusnak nevezték el azt, ami volt, mielőtt neve lett volna.

Ezért hat szinte idegenszerűen az újveretű szó: neonacionalizmus. De csak pillanatnyilag hat így, mert, mint az ösgyökerű gyermeki szeretettől a változó idők és változó körülmények mást és mást követelhetnek áldozatban és cselekvésben, úgy a nacionalizmus is új és új feladatokat róhat és kell, hogy rójon a nemzeti élet összetartozóira.

Itt nem a szóról van szó, hanem arról, hogy mivel kell megtelíteni. S a szót csak annak volt joga kimondani, aki azt tettel előzte meg. Olyan tettel, melyben a jövődő szó szelleme már benne rejlett.

A levél utal a magyar nacionalizmus egykori főcéljaira, melyeket eltörölt a trianoni békeháború. Ausztria germanizáló és elnyomó hatalmi törekvése elleni harcunk célja megszűnt, nemzeti kultúránk idegenajkú honfitársainkért folyó küzdelmének céljait pedig jelenünk felfüggesztette. Soká lenyűgözött erők szabadultak itt fel s a nemzeti életfeltételek végre elnyerhetik a lendületeket, melyeknek hullámai évszázadokon át meddő tragikumban a Lajtának rohantak. Azonban ma a régi hullámtörők helyett új hullámtörők falják a magyar nacionalizmus életerejét. Beljebb jött a határ s odaállt az ország közepébe és az elmúlt céloknál őriásabb célt adott. E célt azonban csak új vértetben érheti el nemzetünk. Új fegyverek, új fegyverkovácsok kellenek. De a fegyverkamarákból az *izmus* mellett, mely küzdelmet, pozitívumot jelent, szerintünk a negatív *anti*-ra is szükség lehet, mert a győzelem nem csak küzdelmet, de védelmet is követel. Mindennemű *anti* kikapcsolása a védelem feladását jelentené, már pedig, aki rohamra indul, annak gondoskodnia kell, hogy hátba ne támadják.

Az idő tanított s mi, akik tanítványai vagyunk, tanultunk. Az új küzdelemhez és védelemhez új eszközök kellenek.

A levél történelmi valóságot állapít meg azzal is, hogy a nagy politikai reformkorokat irodalmi megújulások előzik meg.

A Napkelet indulásától kezdve azzal a céllal ajánlotta fel hasábjait a szépirodalom, művészetek és tudományok képviselőinek, hogy a nemzeti szellem, melyet eladdig társadalmi szervezkedés útján törekedtünk a magyar életbe belevinni, ennek az életnek a művészet és tudás energiáival szabjon irányt.

A *neonacionalizmus e cél mellé új célokat lűz ki*. Az általános nemzeti művelődésben a minden néprétegre kiterjedő nemzeti vagyonosodásban és nemzeti szociális érzék megerősítésében látja az új eszmeáramlat feltételeit. A levél felveti a kérdést.

Hogyan?

Feleljenek munkatársaink. A Napkelet kaput tár.

A szerkesztő.

Boldog Margit legendája. A XVI. százdi szöveget mai nyelvre átirta és tájékoztatóval ellátta Baros Gyula. A Napkelet Könyvtára 22. sz. Évek óta eseményt jelentenek a Magyar Irodalmi Társaság szerény, narancsszínű köntösben megjelenő kiadványai a magyar irodalmi életben. Elég futólag áttekinteni az eddigi kötetek listáját, hogy lássuk, mily széleslátókörű, mennyire egyetemes és mennyire mélységesen magyar szempontok vezetnek a sorozat szerkesztőségét. Szóhozjuttatja a mai magyar tudományosság és irodalom legkiválóbb képviselőit, különös tekintettel az elszakított magyarság kimagasló szellemi vezetőire, megajándékozza a magyar értelmiséget *Az ember tragédiájának* első kritikai kiadásával, egy páratlan Vörösmarty-anthológiával, a magyar népballadák szépséges gyűjteményével, felkutatja a magyar mult örökértékű szellemi termékeit és így még jobban behorgonyozva magát a magyar hagyományba, hozzáférhetővé teszi azokat a mai közönség számára. Ezt az utóbbi célt szolgálja a Magyar Anonymus hézagpótló kötete mellett a sorozat legújabb kiadványa: Boldog Margit legendája.

A szentéletű Árpádházi királyleány alakja immár hét évszázadon át szünetlenül foglalkoztatja a magyar nép képzeletét. Mindjárt ifjú halála után megindult szenttéavatása érdekében az eljárás és a hivatalos jegyzőkönyvekből csakhamar kisarjadt a legterjedelmesebb és a legmagyarabb legenda, melyet Ráskay Lea dömérendi apáca 1510 körül másolt le rendje számára. Az ő kezeírásában maradt fenn az a kódex, mely ma a Nemzeti Múzeum birtokában van. Úgy hat ránk még ma is ez a legenda, mint a legizgalmasabb regény. Az együgyű magyar szóval előadott tények mögött beelátunk a kor lelkébe. Szinte napról-napra követhetjük egy középkori magyar apáca kolostor-életét, megelevenednek előttünk a Nyulak szigetének romjai, melyeket mindnyájan ismerünk, meglepő realitással bontakoznak ki apró történetek nyomán középkori alakok és mindnyájuk között ott áll kimagaslóan a törökény királyleány legendás alakja, aki gyermekkorától kezdve Istennek szentéletét, lemond minden világi hívságról és az alázatosak között a legalázatosabb.

Ez a magyar levegővel telített legenda eddig csak a tudósok számára

volt hozzáférhető Volf György 1879. évi betűhű kiadásában a Nyelvméltár 8. kötetében. A magyar értelmiség széles rétegeinek most lesz először alkalma vele megismerkedni. A kiadó Baros Gyula nagy munkáját csak a szakember tudja igazán méltányolni. Meg kellett őriznie a legenda szövegét eredeti régies zamatjában és mégis érthetővé és élvezhetővé tennie a mai ízlés számára. Kiadásának átolvasása és az eredeti szöveggel való összehasonlítása meggyőz arról, hogy Baros Gyula ezt a nehéz feladatot a tudós lelkiismeretességével oldotta meg. Szövegváltoztatásai inkább helyesírási természetűek, a másolt szöveg kevert nyelvjárását egyenlített ki és épen csak a teljesen elavult szóformákat helyettesítette újakkal. A legenda elé rövid, de tartalmas «tájékoztatót» írt, mely felvilágosítást ad a legenda történetéről és irodalmáról. Nagyon értékes az utalás azokra a magyar költői művekre, melyeknek megírására Boldog Margit alakja ihlette szerzőiket Czuczor Gergelytől Ady Endréig. A könyvet egy szó- és névjegyzék zárja be, melynek minden egyes adata részletes tudományos kutatáson alapul.

Nagyon kívánatos volna, ha a Magyar Irodalmi Társaság folytatná ezt a nemes munkát és egymásután kiadná a régi magyar irodalomnak eddig csak a szakemberek által ismert gyöngyeit. Hivatást töltene be ezzel, melyben bizton számíthatna a magyar közönség megértő támogatására.

Farkas Gyula.

Vági István: Elmékedések a világ-háborúról. I. kötet. Sopron, 1927. Csonka-Magyarország örökké tépelődő magyarjának jellegzetes szellemi terméke ez a könyv. Jellemzéséhez tartozik, hogy szerzője is ott szenvedett a lövészárokból, s mintha maga előtt látna még most is a kiéhezett, álmatlanságtól és hidegtől elgalázott, fakóarcú «agyagembereket», a hiábavaló szenvedés mérhetetlen elkeseredésével keresi a «miért»-et, nemzete bukásának okait.

Az a trianoni magyar, akinek mártírútja a szomorú emlékké csatatereken át vezetett Csonka-Magyarország, bajosan lehet a megbocsátás, kibékülés, pacifizmus apostola. S az a magyar, aki az utolsó évtizedek okmányainak tanulmányozása után arra az eredményre jut, hogy «az egész eddigi történelmi korszak alatt annyit nem hazudtak, csal-

tak, hamisítottak, mint ahogy ezt az entente államférfiai a világháború kitörése óta tették», megvetéssel és gyanakvással fogad mindent, amit ezek az emberek szép jelszavak nevében alkotnak. Hadd idézzek még egy keveset az előszóból: «És az ilyen egyének még ma is szerepelnek Európa politikájának porondján és közreműködnek a világtörténelem nagy családsában, a Népszövetségben és azt az emberiség legnagyobb vívmányának tüntetik fel. Hogy pedig a magyar közvélemény lássa, mit várhat a Népszövetségtől, a nemzetek kibékülésétől és hasonló jelszavaktól addig, amíg Poincaré és társai az örök béke megőrzésén mesterkednek, azért írtam meg elsősorban munkámat».

Azt hiszem, főlegesen tovább boncolni a mű szellemét, hiszen a fentidézett szavak úgyis eléggé világosan beszélnek. Azonban mégis szeretném azoknak különösen a figyelmébe ajánlani a szerző fejtegetéseit, akik nemrégén még lealázó nagyhangúsággal, az utóbbi években pedig a «minden okos ember tudja, hogy ez csak hazafias frázis» — fölényes kézlegyintésével szoktak a világháború előidézésének bűnéről beszélni. Németországgal együtt mi is a háborús bűnösség elve alapján vesztettük el a jogunkat még arra is, hogy a béke megkötésekor igazunkat védjük. Abékeszerződések, mint Európa nyugalmanak véreskezű felkavaróit, részesítenek bennünket példátlanul súlyos büntetésben. Szomorú tény, hogy a «militarista-junker Németország» és az «antidemokratikus, nemzetiségeit elnyomó Magyarország» bűnösségét szinte dívat volt — s dívat ma is — hirdetni németeknél és magyaroknál egyaránt. Valami különös masochizmus ez, örület és gonoszság keveréke, amely Kurt Eisnert, a müncheni kommunista-vezért rávitte az aktahamisításra, Förstert, az ismert pacifistát és több társát pedig az entente-propaganda nyilvánvaló csalásainak elfogadására, csakhogy bebizonyíthassák, hogy saját nemzetük volt a bűnös, a barbár, a gonoszindulatú. Igaz, hogy Morell angol író már 1916-ban legendának minősítette a központi hatalmak egyoldalú bűnösségét s — másokat nem említve — Alcide Ebray francia diplomata könyvében, amelynek jellemző módon «A piszkos béke» címet adta, leleplezte az entente hazugságait és képmutatását. Ezekre nem lehetett azt mondani, hogy korlátolt német

vagy magyar sovíniszták, tehát egyszerűen agyonhallgatták őket. Érdeme Váginak, hogy legalább pár lapon foglalkozik azoknak a működésével, akiket az igazság keresése szembeállított saját nemzetük hazugságaival.

A szerzőnek nem célja kimerítően ismertetni az utolsó évtizedek diplomáciai történetét, mint a világháború előkészítését. Inkább úgy mondhatnók, hogy egy ilyen diplomácia-történeti vázlat keretében meg akarja bélyegezni azokat a hazugságokat, amelyeken a központi hatalmak háborús bűnösségének elmélete alapul. Ebben a tekintetben igazán kitűnő munkát végzett. Forrásai kifogástalan diplomáciai aktagyűjtemények, amelyekből sokat idéz szóról-szóra. Ezekből az idézetekből azután épületes dolgokat tanulhat meg az olvasó.

Igy például tudvalevő dolog, hogy Anglia állítólag a belga semlegesség megsértése miatt üzenté meg a háborút Németországnak s hogy az a politikai felfogás, amely szerint Belgium függetlensége Angliára nézve életérdek, százasod megszakítatlan hagyománnyal bír. Azt azonban már kevesebben tudják, hogy 1887-ben, amikor Anglia és Franciaország az egyiptomi kérdés miatt szembe kerültek egymással s amikor Anglia szívesen beugratta volna Németországot a háborúba Franciaország ellen, Salisbury lord hivatalos lapja a következőket írta: «Az útjognak időkénti használatá egészen más dolog, mint egy terület állandó jogtalan elfoglalása. Anglia Bismarcktól könnyen kaphat biztosítókat az irányban, hogy a konfliktus befejezése után a belga terület érintetlen maradjon épügy, mint azelőtt...» (40. l.)

Azoknak, akik a világháború iszonyatának előidézőit keresik, figyelmébe ajánlhatjuk az 1892-i francia-orosz katonai szerződés következő fejezetét: «Hogyha a hármasszövetség bármely tagja mozgósít, akkor az összes francia és orosz csapatok minden külön megegyezés nélkül mozgósítandók és a legnagyobb sietséggel és eréllyel használandók fel». (51. l.) Mármost tudva azt, hogy a cár és a francia katonai megbízott megegyeztek abban, hogy az általános mozgósítás azonos a hadüzenettel, világos dolog, hogy akár Oroszország, akár Franciaország valamely komoly konfliktusa a hármasszövetség bármely tagjával szükségképpen világháborúra vezetett volna. Nem az orosz, vagy a francia békeszereteten mult

tehát, hogy a világháború nem tört ki húsz évvel előbb, hanem csupán Oroszország katonai készségének siralmas voltán.

Nem tudom, hogy az utolsó évek tapasztalatai, a «demokratikus nemzetek» örült fegyverkezésének láttára, hisz-e még valaki a «német militarizmus» elcsépelet jelszavában. Ha mégis akadna ilyen naiv egyén, ajánljuk neki, nézze meg azokat a statisztikai táblázatokat, amelyeket a szerző könyve 154—156. lapjain közöl. E rövid ismeretetés keretében elég lesz annyit megemlíteni, hogy 1907-ben Németország 62 milliónyi lakosából 629.000, a monarchia 48.2 milliónyi lakosából 382.000(!), a 39.2 millió francia közül 559.000(!), s a 150 millió orosz állampolgár közül 1,254.000 ember állott fegyverben. 1881—1910 között Németország 25.2, Franciaország 26.9(!), Anglia pedig 30.9 milliárdot költött a hadseregére. 1913-ban azonban Franciaország újból áttért a hároméves katonai szolgálatra s ugyanakkor a korhatárt 21 évről 20 évre szállította le, míg a katonaköteles időt a 45. évről a 48. évig meghosszabbította; így 1914-ben a francia katonaság létszáma 38 milliónyi lakosság mellett 794.000 francia és 86.000 főnyi afrikai katonából, Németországé pedig 67 milliónyi lakos mellett 778.000 emberből állott. Ilyen volt a hírhedt porosz militarizmus, amelyet pedig bizonyos körök nálunk is előszeretettel cégeeztek ki!

Anglia azonban tudvalevőleg nemcsak mint a belga semlegesség championja támadta meg Németországot, hanem a tengeri hatalmát veszélyeztető hallatlan méretű német flotta-építkezés miatt is. (Ezt nem mi mondjuk, hanem mondja ma is pár millió német és magyar, aki szentül meg van győződve faja bűnös voltáról s mondotta Sir Edward Grey, az angol külpolitika vezetője.) Nos, a szerző okmányok alapján elmagyarazza, hogy az Asquith-kormány tudatosan félrevezette az angol közvéleményt s hamis számok idézésével szándékosan pánikot idézett fel hazájában, hogy a parlamenttel megszavaztassa az új hadihajókat. Igaz, hogy elég szépen túlozott: azt állította, hogy Németország 1913-ban 21 dreadnought felett fog rendelkezni, míg a valóságban — az általa is ismert flotta-program szerint — 13 nagy német csatahajó elkészítéséről volt szó. Nem utolsó adat az entente módszerének erkölcsi mértékéhez!

S ha valaki nagyon kíváncsi lenne arra, hogy milyen forrásokból táplálkozott a németek ellen keltett gyűlölet, s hogy kik felelősek az entente-országokban féltlenül üzött háborús uszításért, az hajmeresztő tényeket olvashat e könyvben (— hivatalos levelezés alapján! —) a francia sajtó korrupt voltáról. Szomszéd ország óriási összegekkel fizette meg a párisi lapokat s azok úgy dolgoztak a háború előkészítésén, mint a karikacsapás.

Sok hasonló érdekes példát lehetne még idézni, s talán érdemes is lenne, mert szerintünk ez eddig kevésbé ismert tények feltárásában van a mű ereje, ez a célja. A diplomáciai akciók ismertetését megtalálja más, régibb munkákban is az olvasó s mindnyájan tudjuk, hogy — sajnos — milyen kétségbeeséssel bárgyú volt a német diplomácia Bismarck eltávolítása óta. Szomorú diplomácia s szomorú német politika, amely cél nélkül csörgette a kardját gyakran, de komoly válságok idején visszavonult s sohasem ragadta meg az önként kínálkozó alkalmakat a központi hatalmak bekerítésének megátalására.

Az a sok szenny, rágalom és gonoszság, amit az entente kitergetett a központi hatalmak ellen, illő feleletben részesül Vági könyvében.

Évszázadok óta minden nagy csalódás után hatalmába keríti a magyarságot a «Török áfium» szelleme: az elhagyatottság érzése, a kifosztott, szegény faj rádöbbenése, hogy megcsalták, s hogy csak a saját erejére van utalva. E felismerés készítette a szerzőt is könyve megírására. Főlegesen lenne világpolitikai polémiákba bocsátkozni a szerzővel s vitatni a Népszövetség hasznát, vagy ideájának hazug voltát s megtárgyalni egyéb, alig érintett súlyos kérdéseket. Vági könyvéből a magyar lélek tisztasága szól hozzánk, amely elszörnyed a diplomácia amorális módszerén, a hazugságokon, a megvesztegetéseken, az önző indokú véres uszításokon. Azt azonban készségesen elismerjük, hogy a szerző sokat és becsületesen dolgozott a művén s minél több magyarnak el kellene olvasnia azt, hogy végre világosabban lássamár bukásának közvetlen okait. m—a.

Nemzetélet és nevelés. (Gr. Klebelsberg körlevele.) Ritka dolog, hogy miniszteri körlevelekben a politikai aprópénzre felváltott közkeletű igazságokon túl új eszméket és célkitűzéseket

fektessenek le. Klebelsberg kultusz-miniszternek Magyarország összes oktatóihoz intézett újévi szózata ezt a ritka dolgot valósítja meg. De nagyjelentőségű eseményt látunk a kultusz-miniszter leiratában azért is, mert egyetemlegesen és *közvetlenül* fordul az ország oktatóihoz: az egyetem tudós tanáraihoz épúgy, mint a kis falusi óvónőhöz. Hogy ezt a két nagy távolságot a közbeeső oktatási szervekkel együtt egyszerre, *egy írásában* keresse fel szavával a miniszter, azt a körlevelet átható nemzeti gondolat tette lehetővé. A mai válságos helyzetben segítséget csak «a céltudatos nemzeti munka» nyújt és ennek alapvető feltétele a minél szélesebb rétegekre kiterjedő műveltség. A korszerű szükséges változásokat az iskolaügy terén a kormány nagy buzgalommal igyekszik végrehajtani; a belső szellem kiépítése azonban a tanítókra és tanárookra vár. A nevelőmunkának az önismeretre kell irányulnia, a «tisztult nacionalizmusra», amely tisztában van a nemzeti szellem fontosságával és amely megkeresi az új helyzet megkövetelte pozitív tartalmat a nemzeti gondolatban. A nevelésnek elsősorban a jellem formálása, az akarat irányítása legyen a célja és nem a pusztá értelmi képzés, mert csak így teremthetni a nemzettestbe tudatos, fegyelmezett beilleszkedő nemzedékeket. A szociális érzék fejlesztésére is szükség van már az iskolában, hogy az életbe lépő ifjú tisztában lásson a bonyolult társadalmi kérdésekben és igazságosság vezesse cselekedeteiben. A nevelést a valóságos érzés elmélyítése teszi igazán hathatossá. «A kultúra emberi értékei egy abszolút értékbe, az Istenbe vetett hit nélkül a lélekben gyökértelenek, mert nincsen végső, megnyugtató szentiségük.»

A filozófiai magasságba emelkedő és a nemzet mai életével számoló, hatalmas erejű körlevélre, mely a Néptanítók Lapjának utóbbi számában jelent meg, hazafias kötelességünknek tartjuk felhívni olvasóink figyelmét.

—a—á—

Hódolat. (Kisléghy Kálmán verses-könyve. Budapest, 1927. Pallas r.-t.) A szerző nevével e kis könyv megjelenése előtt sehohsem találkoztunk. S hogy a lírában új emberrel van dolgunk, eléggé megmutatja magának e háromíves füzetnek szembeötlő stílusbizonytalansága is. Harminc évvel ez-

előtti hang, a *Buch der Lieder* magyar utánrezgéseinek hangja váltakozik itt mai, kötetlen formájú, «atektonikus» költemények hangjával s e szélsőségek keveredése annál feltűnőbb, mert a kis gyűjtemény hatvanhét darabja szinte ciklusszerűen egybeartozik, egy téma változata valamennyi, a *Hódolat* tárgyának költői képmását kívánják minél gazdagabbá színezni az egymást sorszámjelzéssel követő szakaszok, melyeknek külön címük sincs. Egyvégben olvasva a sorozatot, szinte valami versesregény benyomását nyerjük, egy szerelemnek lírai visszhangokba tördelt történetét. De mintha ez a visszhang nem egyazon felületről verődne vissza.

Melyik a Kisléghy valódi hangja? Nekünk úgy tetszik, hogy ez a költő valamikor régebben — talán csak a maga mulatságára — már próbálkozott Euterpe fuvoláján, ujjait az akkor közkeletű heinei ritmusokra billegetvén. E ritmusok még ma is fülében muzikálnak, tőlük egykönnyen nem bír megszabadulni. Pedig ezekben majd mindig konvencionálissá válik, a megkopott forma szinte rákapatja a megkopott fordulatokra. Aki ily lapokon nyit rá könyvére: aligha érez a szerzőben többlet elkésett «trubadur»-nál, e szó kilencvenes évekbeli értelmében.

Ennél a trubadurnál igazabb, mélyebb és önerőjűbb dalost szólaltatnak meg a könyv szabadabb kompozíciói; ezeknek még a muzsikájuk is külön pattogó mértékre fogott verseinek súlytalan csilingelésénél. Közöttük számottevő darabok akadnak. Írójuk legjobb színvonalát talán a 7. számú költeménynek e zárósorai mutatják: «Megállt bennem eljöttöd vágya, megállt, mint a halál vagy mint az öröklét, — Új érzésre, más színeket mutató képre nem mozdul bennem az élet, — Állok a kertben s miként a lelket tükröző márvány: — Soha más, örökre belém vésett, egyetlen Vágynak vagyok a szobra».

Rédey Tivadar.

Pálfi György Irén: Hamueső. (Singer és Wolfner kiadása Budapest.) A világégés roppant nagy volt, hamuja szakadatlanul hull ma is és egyre hull még beláthatatlan időkig talán. Hull csendesen, de szakadatlanul mindazokra a földekre, amelyek nekünk drágák, amelyeken a mi rabságba hurcolt magyar fajtánk váltja meg arca verejtékével a földtől az életet. Hull a magyar falura, amelynek község-házán oláh csendőr őrzi a népnyzó

oláh jegyzőt; a falura, amelynek régi, tiszta levegőjét halálos fertőzéssel fenyegeti a balkáni pestis, az ellenséges hatalom, a korrupció, Bukarest erkölcs-telenséggel és betegséggel telített léhasága, amely fiók-Bukarestet akar csinálni az elrabolt magyar faluból. Vannak egy páran gyöngye itéletűek, akik nem látják meg, hogy az új úton zörgő szekér nem veszi fel őket, hiábavaló a hűségeskü, az oláh nyelvtanulás. Ezeket a szekér egy-kettőre eltapossa. Vannak egy páran öregek is, akik nem várhatják be a hamueső végét, ezek itt-ott elmaradoznak, kihullanak a sorból. Maga a falu azonban nem hagyja magát. Szembeszáll az új szellemmel és annyi kemény őserő, annyi macacs kitartás van benne, hogy ki is veti magából a mérget, ami jegyzőn, csendőrön, postáskisasszonyon át beszivárog az ereibe. Telik az erejéből arra is, hogy összetörje a saját fajtáját, aki szembe áll vele. Viharfuvó Bass Menyhért, kurucösök kemény nyakú ivadéka, megpróbál együtt menni az urakkal. Először félig csak jószándékból, jóindulatból a fajtája iránt, amelyen segíteni akar és csak félig a maga becsüségének kielégítésére, amelyet megtapostak, megaláztak a falu keverék katolikus-református népének hosszú harcaiban. Viharfuvó Bass Menyhért azonban később mindjobban hozzákóvácsolódik az idegenhez, aki részvét és megértés nélkül fosztogatja az ő népét. Ennek a népek életére azután rajta is keresztülgázol. Viharfuvó Bass Menyhért a mestergerendán fejezi be életét, a hurokban, amelyet önkézevel vetett a nyakába. A helyén azonban ott marad az új generáció, a fiatal magyar, aki már nem akar megmerevedett macacsságban, mozdulatlanul állni a helyén, mert tudja, hogy akkor összetörik, de nem is simul jobban az idegenhez, mint amennyire szükségesnek érzi, hogy önmagát és fajtáját fenn tarthassa az elnyomás alatt. Ezt a generációt, ezt a magyar fajtát frissen, ép erőben és hűséges magyarságban fogjuk megtalálni majd egyszer, ha a hamueső megszűnik és elkezdünk kutatni az égett romok alatt.

Ezeket mondja el P. Gulácsy Irén *Hamueső* című regényében és halásan kell megköszönnünk ennek az imponánsan tehetséges asszonynak, hogy ezt a könyvet megírta. Nekünk, akik a nagy világvárodás után csüggedt pillanatainkban egész fajtánk jövőjéért aggódunk, megnyugvás és elégtétel ez a

könyv, amelyből a magyar faj élet-ereje sugárzik felénk, amelyből rájövünk arra, hogy Dzsingisz kán elspörhetett nemzeteket a föld színéről, de a Bratianu-dinasztia hatalma kevés lesz ehhez. Külön köszönet jár P. Gulácsy Irénnek azért, hogy ezt a mondani-valóját ilyen szépen mondotta el. A *Hamueső* minden során megérzik, hogy igazi, istenáldotta művész keze munkája. Az egész regény egy szoborcsoportozat és annak, aki ezt kőbe faragta, van érzéke a nagy arányokhoz és nem remeg a keze akkor, mikor a vésőt forgatja. Erő van ebben a könyvben, annyi erő, amennyi nem egy asszonynak, de két férfinak is becsületére válnék, amint hogy a művész alkotó ereje nincs is nemekhez kötve. P. Gulácsy Irén ezzel a regénnyel a biztató tehetségek közül a jelen legkomolyabb irodalmi értékei közé lép elő.

A becsületesszándékú művészi munkának még a hibái is rokonszenvesek. P. Gulácsy Irénnek talán ügyelnie kellett volna arra, hogy az alakjait egy kissé jobban elkülönítse egymástól. Egyéni, emberi különbségek a paraszt-uniformis alatt is vannak, a *Hamueső* emberei pedig mind ugyanabból a kőből, nagyon hasonló mintára faragtak, a csordástól fel egészen a megtévedt bíróg. Nem találjuk benne a kálmínista öslakosság és a bevándorolt katolikus magyarság közötti fajta-különbség rajzát sem, amelyre pedig nem egyszer hivatkozik az író. Mindezek talán közös forrásból fakadnak. P. Gulácsy Irén még nem szabadult fel egészen bizonyos irodalmi programmok megkötöttségéből; még nem látja tisztán, hogy egy-egy művészi elmélet, mint a naturalizmus vagy a realizmus, csak eszköz lehet az alkotó művész kezében és nem öncél, mert ilyen értelemben nem sokat jelent. Ebből fakad a stílusnak az az egy fokkal még mindig tulságos telítettsége is, amely helyenként zavarja a közvetlenséget és így a hatást. Egy jelző néha több, mint kettő, háromnál pedig majdnem mindig több. A *Hamueső* azonban így is nagy és hirtelen fejlődés állomása P. Gulácsy Irén írói pályáján, utána pedig alighanem egy pillanatnyi befelé fordulás, rövid lehiggadási folyamat következnek. Még nagy fejlődési lehetőségek állnak előtte, amelyeknek szempontjából még mostani regényének hibái is biztatóak. Hamarosan egészen meg fogja találni önmagát, hozzá fog szokni most kifejlődő, teljes hangjához, amelyet most

már senkire nem ügyelve, szabadon fog szárnyaló útjára engedni és P. Gulácsy Irén ekkor a magyar irodalomnak egyik legméltóbb büszkesége lesz.

Thury Lajos.

Galsworthy : A Forsyte Saga. (*Franklin-kiadás.*) Nem véletlen, hogy manapság annyi nemzedékregény lát napvilágot.

A ma regényírója világosan érzi, hogy annak a szemünk előtt lefolyó óriási változásnak érzékeltetésére, mely szinte gyáriás gyorsasággal gyúrja átfele a világot, sehogy sem elég egy embernek, egy emberpárnak, egy kis család szűkebbkörű életének megfestése. Nem elég egy jó portré, pár arckép, egész galériára van az írónak szüksége, hogy mondanivalóját a maga teljességében szemléltethesse:

Die Buddenbrooks (Verfall einer Familie) Thomas Mann nagysikerű regénye (1901) már feltűnően aláhúzza ezt a szükségességet. A kedvelt német író már nagy elterjedést nyert műveinek megjelenésének idejében generációkra szorult, hogy egészében megmutathassa azt a messzi határkövek mellől megtett lélekutat, melyet hősei megjártak.

Jean Cristophe, Romain Rolland hőse is csak úgy értethette meg magát velünk, hogy bölcsője mellől visszamatott az apai és nagyapai házra, a régóta formáló milieure.

A *Forsyte Saga*, Galsworthy nagy feltűnést keltő regénye már első oldalán hangsúlyozza, hogy csak akkor igazodhatunk el szereplőinek életében, ha megismerkedünk azoknak életével, kiké az övéket megteremtette, olyanná formálta, amilyenné lett.

A szerző hatalmas, sok ág-bogú családfát ad kalauzál kezünkbe. A gyökér Jolyon Forsyte. Gazdálkodó. Született 1741-ben. Az ő leszármazói élnek végig előttünk életüket. Gyermekének, unokáinak, szép- és dédunokáinak élet-eseményei teszik a *Forsyte Saga-t*, azt a hatalmas, ciklusos regényt, melyet a szerző bizonyos szelíd öngúnyolódással nevez maga is mondakörnek, mert szerinte is a *saga* (mondakör) használata ellen azt a helytálló kifogást lehetne támasztani, hogy ennek az elnevezésnek hősies színezete van. Pedig az író nagyon kevés hősiességet lát alakjainak cselekedeteiben. A Forsyte Saga három testes kötete csak egy része annak a terjedelmes sorozatnak, mellyel a szerző élénk állítja ezt a népes család-

dot s benne az angol középosztályt. Ez a három kötet a «saga» magva és dereka. A benne megrajzolt arcképek körülbelül a Viktória-korbeli angol középosztály életét, történetét, átalakulását illusztrálják. A nagy gonddal megrajzolt, aláfestett és akadémikus pontossággal kidolgozott családi arcképekhez csatlakoznak azután azok a sokkal játszibb, könnyedebb akvarellek és pasztellek, melyek azután friss, impresszionistább ecsetkezeléssel a mai Forsytéket mutatják be.

Mi ezúttal csak a törzsgaléria képeivel foglalkozunk. (De nem hallgathatjuk el, hogy az új portrék, az új kötetek korántsem olyan erőteljesek és jellegzetesek, mint ez a három könyv, a Forsyte Saga. A nekimodernesedő, sőt hypermodernné váló Forsyték később magukkal rántják a megfigyelt, a szerzőt lecsábítják abból a szigorú ítélőszékből, melyből még az ősök világát oly bírói lelkiismeretességgel lemérték.)

A sehol le nem lankadó érdeklődéssel és hévvel előadott történet főszereplői az 1806-ban született «öreg Jolyon», a Forsyte és Treffay-cég tagja; ennek fia, a «fiatal Jolyon», biztosító és festő és ennek gyermekei, Júne, Jolly és Holly; továbbá *James* (az öreg Jolyon testvére), a fia, *Soames*; ennek első felesége, *Heron Irén*, második felesége, *Annette* és leányuk, *Fleur*; továbbá *James* és *Jolyon* többi testvére, *Snithin*, *Timót*, *Júlia*, *Hester*, valamint ezeknek gyermekei, unokái, *Rogerek* és «egész fiatal Rogerek», *Nicholasok* és «fiatal Nicholasok», előbb és később született fiúk és leányok... Sok-sok öreg, fiatalabb és egészen fiatal Forsyte, egy nagy-nagy családi album, hogy a szerzőnek módja legyen belőlük összeállítani azt a mozgóképet, mely a «Forsyte Saga-t» élénk varázsolja.

Nem érdemes mindegyikükkel megismerkedni, mert Galsworthy temérdek alakja nem kapcsolódik oly fájóan benső szálakkal egybe, mint egy nagy orosz regény embersűrűje. A három kötet ezernyi lapján felvonuló ember-sokaság által lejátszott cselekmény voltaképpen igen könnyűszerrel leegyszerűsíthető. Ennyi az egész: a fiatal Jolyon leányát, *Júnet*, eljegyzi egy ifjú építész, *Bosinney*. A gógós, tőkés család nem valami nagyon örül ennek a frigynek. Valamennyien a vagyon urai és egyúttal rabjai. A vagyon megőrzése és gyarapítása egyetlen igazi életcéljuk. *Ennek* élnek. *Ezért* alapítanak családot, ezzel és ezért küzdenek,

ez mindenük. Már pedig ez a Bosinney szegény ember. Így nem illik ezek közé az emberek közé. Túlságosan önálló. Nincs meg benne a vagyon tradícionális tisztelete és imádata. Vagyis nem él benne az angol középosztály hajtőereje. Mert ez a valami az, amit Galsworthy a hősei nevéből faragott szóval *forsyteizmusk* nevez. Ezek az emberek, a Forsytek, idáig nemzedékeken keresztül átöröklődött fanatizmussal ápolták a vagyon tiszteletének tradícióját. Életük és egyéniségük sinenjárává, egyoldalúvá lett ebben a célban. De viszont igaz, hogy ezen a sínpáron olyan biztosan futott az életük, mint az angol menetrendbe beállított vonat! A Forsytek életében eddig jóformán nem fordult elő kisiklás. Hacsak annyi nem, hogy a fiatal Jolyon felesége halála után elvett egy nevelőnőt és emiatt családjával ellenkezésbe kerülve, mint festőművész kereste kenyerét. Ebbe a családba csak egyetlen alak nem illik bele, Irén, a Soames felesége. Ez a rendkívüli szépségű nő szegény leány volt és csak nagynehezen ment hozzá a dúsgazdag Soameshoz, e tipikus Forsytehez. Sohasem tudta megszeretni ezt a száraz, anyagias embert. Szenved mellette. Martiromság az élete...

Csak természetes tehát, ha ez az önálló gondolkozású, érdekes asszony csakhamar összeharátkozik a szintén eredeti Bosinneyvel, a büszke, szegény mérnököcskével.

Soames, vesztére, a fiatalemberre bízza új lakóházának fölépítését. Vesztére, mert Irén és Bosinney megszeretik egymást. Hosszú és gondosan elmesélt lelki küzdelem után az asszony szeretőjévé lesz a szürke kis Júnétól mindinkább elforduló fiatal mérnöknek. Soames csak sejti ezt, de nem képes megakadályozni az eseményeket. A Forsyte-góg visszatartotta az idejekorán való közbelépéstől. Mikor észbekap, vad vágy fogja el, hogy megtarthassa a gyönyörű asszonyt, aki őt sohasem szerette. Egyszer, nem bírva magával, erőszakosan öleli meg hosszú idő múltán újra az asszonyt, kit épügy tulajdonának tekint, mint házát és részvényeit.

Az asszony — aki teljes szívével mást szeret már — teljesen eliszonyodik férjétől, a fiatal Bosinney pedig (ki feleségül akarja venni Irént) úgy megrendül, hogy szinte esztévesztve kőborul fel s alá, míg nem egy omnibusz kerekéi alá kerül.

A mérnök halála után Irén makacsul válni akar. A család tud mindent, de a Forsyte-góg mindenáron el akarja kerülni a botrányt. Soames makacsul küzd tovább az asszonyért, kit most jobban kíván, mint valaha.

De Irén hajthatatlan. Végre is elválnak.

A családott, elkeseredett asszony egyszer megjelenik a fiatal Jolyon otthonában, mikor annak már meghalt a második felesége is. Jolyon gyermekei megszeretik. Majdnem szerelmes gyöngédséggel szereti meg az öreg Jolyon is. A fiatal Jolyon egyre többször látogatja meg, akkor is, mikor volt férje utált ostromlása elől valóságos elmenekül. Jolyon lesz egyedüli védője, lassanként megszeretik egymást és Soames intrikáit legyőzve, férj és feleség lesznek. Soames későbbben feleségül vesz egy francia nőt, valami kisvendéglősné leányát, Lamotte Annetet. Egy leányuk születik, Fleur, aki véletlenül megismerkedik Jonnal, az ifjabb Jolyon és Irén hasonlókorú fiával. A két gyerekmber megszereti egymást és az ellenséges érzelmetű szülők legnagyobb kétségbeesésére össze akarnak házasodni. Soames és Irén mindent elkövetnek, hogy a családi előzményeket nem ismerő fiatalokat elválasszák egymástól, de ez még akkor is alig sikerül, mikor mindkettő előtt kezd megvilágosodni, hogy mi is történt szüleik között.

A fiatal Jolyon és Irén ereje megtörik e küzdelemben, Jolyon nemskára meghal s utóljára Irén mégis csak elválasztja fiát gyűlölt első férje leányától. Fleur dachból hamarosan máshoz megy feleségül, Irén pedig elutazik a fiával.

Itt tart pihenőt a Forsyte Saga celekményének főszála, hogy azután tovább bonyolódjék, gombolyodjék át, azokba az új kötetekbe, melyek a legeslegifjabb Forsytek és körük történetét meséli el. Persze, a mesének sok mellékága van, a Forsyte-nemzettség vénjei és fiataljai nagy számban játszanak bele a főcelekménybe.

Galsworthy egy óriási esküdtszéki tárgyalást tart ebben a három kötetben, amelyre beidézi az összes Forsytékat, hogy az olvasóközönség előtt vallomást tegyenek. Dehát persze, a szerző mindegyikkel azt vallatja amire a maga előre megszövegezett verdiktjének kimondhatása céljából szüksége van. Ez a verdikt nagyjában abban csúcsosodik ki, hogy ez a száraz va-

gyonimádó forsyteizmus a mai világban nem állhat meg, hogy az önző forsyteizmust a szépség és szabadságszeretet rohama joggal rendíti meg, hogy a haladás, a rohanó idő az angol társadalom felső középosztályát teljes joggal bomlasztotta, hullasztotta szét, mert az nem maradhatott meg mumifikálódni akaró helyzetében.

«Itt pihen saját levében konzerválva a vagyonszerzés ösztöne» — mondja előszavának utolsó mondatában John Galsworthy.

Ez a mondat elárulja, hogy az angol írók mi volt a főcélja hatalmas művével.

Elmondani, hogy került, miért jutott válságba az angol felsőbb középosztály. Az évszázadokon át kialakult forsyteizmus mint élte túl magát, mint korhadt el, mint készül összeomlani.

Tagadhatatlan, hogy Galsworthy óriási fölkészültséggel fogott feladatának megoldásához. Keresztülkasul ismeri az angol társadalmat, ismeri annak mozgatóerőit, ismeri modelljeinek minden gondolatát, minden szívverését.

Mi — természetesen — nem ismerhetjük ennyire ezeket az embereket és így nem lehetünk bírák abban, vajjon teljesen szabadon engedte-e a szerző a mérleg nyelvét, mikor sorsukat, értéküket lemérte.

De valahogy az az érzésünk, hogy túlszigorúan bánt velük. Mert ugyan mit tesz, mit tehet majd Galsworthy John a lenézett és elitált forsyteizmus helyébe, melynek bukását titkolhatatlan kárörömmel állapítja meg előszavában is, közvetve pedig egész előadásával?

Nem, a nyers vagyonszerző öszön csakugyan nem valami rokonszenves, nem valami nemes emberi sajátosság. Ez bizonyos. A Forsyték csakugyan nem valami vonzó, meglegelkű emberek. Nem bizony... De vajjon nem a milliányi szorgalmas Forsyte tette-e nagygyá, hatalmassá, világhódító erővé Angliát? Vajjon a bomlasztó haladás ha végzett a Forsytekkal, tud-e majd az új nemzedékekben olyan alapot rakni a dús szigetország jövője alá, melyre egy új Viktória-korszak biztonságát reá lehetne építeni; — that is the question? Glasworthy talán maga is megijedne tőle, ha észbekapna, milyen riasztó *nevermore-t* mondanak erre a kérdésre a Saga új kötetének hypermodern alakjai, kiknek némelyikét, mintha nagyon is érdemtelenül fogadná rokonszenvébe a szerző...

Dehát ez a pör mégis csak az angolok dolga.

Mi egy hatalmas munkát olvastunk és a három kötet végére jutva, annak főleg irodalmi értékét latolgatjuk.

Igen, határozottan érdemes volt ezzel a regénnyel megismerkednünk. Az «Ablakok» szerzője az egész mai angol élet széles horizontjára tár itt kilátást. Érdekes világ. Érdekes alakok. De meg kell vallanunk, hogy ennyi időn át elfáraszt bennünket a szerző a velük való foglalkozással. Túlságosan részletezve rajzolja meg őket, túlságosan hangsúlyozza a maga véleményét, látását velük szemben.

Ha egy nagy orosz regényt olvas az ember, úgy érzi, mintha annak alakjai maguk tárnák föl gyötrelmes vívódással a lelküket és szinte kényszerítenek bennünket, hogy sorsuknak megismerése után valósággal résztvegyünk a sorsukban. A legtitkosabb ember jelenik meg előttünk cselekvésükben. Az igazi ember. Mind egy-egy fájóan igazsorsú ember, egy-egy lelkes, szenvedő egyén, aki csakugyan a maga életét élte le előttünk a lapokon. Ez az igazi nagy művészet. Ha angol regényt olvasunk, rendszeren az az érzésünk, ime egy csomó figura, milyen ügyesen okosan, becsületesen, mennyi lelkiismeretes tudással használja fel őket a szerző a maga vélt igazságának hangsúlyozására.

Galsworthy írásaiban ez szinte mindig élesen kiütözik.

Azt mondja előszavában: «Iren alakja amely, mint ezt azt olvasó talán észreveszi, sohasem jelenik meg csak más szereplők érzékein keresztül, e dúló szépség megtestesülése, amely a vagyont őrző világba ütözik.»

Valóban! Ezt eltalálta John Galsworthy. A nyájas és figyelmes olvasó ezt *nagyon* is észrevette.

Sőt még többet is ennél. Azt is, hogy bizony-bizony egyetlenegy alak sem jelenik meg csak más szereplők érzékein keresztül, hanem unosuntalan *csakis* Galsworthy nagyon is szemünkbeütőköz kommentárjain keresztül élvezhetjük — sajnos — ezeket az embereket, az egész, meglehetősen elterjengő történetet.

Szó sincs róla, nem mindig unalmasak ezek a kommentárok, véli az olvasó, dehát muszáj mindig agyonhangsúlyozni ezeket a kommentárokat? Még hozzá épenséggel nem mindig dickensi és thackerayi mélységgel, chestertoni logikával meg shawi szellemességgel?

Hiszen, ha társadalmi tanulmányt akarok olvasni — mélázik az olvasó — akkor miért regényt olvassak, miért nem egy modernebb «A mai Angliá-t? Muszáj nekem ilyen tudományos részletességgel elolvasni *mindent* az angol középosztály kialakulásáról, virágzásáról, hanyatlásáról és valószínű bukásáról? Egy regényben? Még ha legalább olyan izgalmasan érdekes képet kapnék általa, mint amelyet Jean Cristophe története villant elem a francia és német meg a svájci gondolkodásról... Dehát erről itt szíves. Galsworthy ezt nem tudja.

Igy pedig sokszor monoton a dolog. Monoton...

Jobb szeretném, ha nagyobb emberi mélységekbe világítana bele az író, nem pedig csak az angol társadalmi repedésekbe, morfondírozik az olvasó, szívesebben fogadnám, ha ez a sok ember nem a Galsworthy vélekedését festené alá, hanem ha Galsworthy mélyebb jellemző erővel festette volna meg *őket* s azután bízná csak reám, hogy mit is gondolok rólok, a sorsukról! Mert hát, mi tűrés-tagadás, így el sem tudom hinni, hogy Irén, e «dúló szépség» rendítette volna így meg a Forsytek százados várának alapzatát... Talán mégis csak erősebb volt ez a vár!

Szerencsére a könyvnek sok lapján azt is megtaláljuk az olvasó, ami után úgy sóvárog. Számos részletnél fölmelegszik Galsworthy és magasba is tud szárnyalni, igazi lelki, emberi mélységekbe is le tud mutatni.

Ilyen meleg, mélyen emberi részlet az, ahol a magános öreg Jolyon szeretetének ébredését, kivirágzását rajzolja Irén iránt. Ilyen az öreg és a fiatal Jolyon halálának leírása s még néhány igazán szép rész a regényben. Ezekkel a lapokkal az olvasó szívéig, lelkéig tud hatolni ez az angol író, kit az utóbbi években úgy fölkaptak, oly divatossá tettek nálunk.

Mindenesetre ez a nagy regény sokkal több indokot szolgáltat ehhez a felkapottsághoz, mint azok a meglehetősen sekélyes szindarabok, melyeket erőltetve próbáltak átültetni a mi színpadainkra.

A «*Forsythe Saga*» érdemes, nagy munka, egy derék, súlyos írói elme alkotása, amely sok mindent meglátó szempár elgondolkodtató kormérlegelése. Hibája, hogy a túltengő és sokszor nagyon is ellaposodó részletmagyarázatok dacára sem tudja megkapó erővel érzékeltetni az angol társadalom alap-

jainak végzetessé válható megrendülését. Nem tudja olyan drámaivá fűteni a cselekményt, hogy belőle kiérezzük ezt a nagy sorsfordulást, ezt a veszedelmes lélekrengetést. Az egész hosszú történet annyi mellékágra szakad, annyi magyarázkodó szómalmot hajt velük közben a szerző, hogy végül is egy óriási sekély deltába kerülünk, amelybe belezapodunk minden, nem hallik már semmi erőzúgás, idáig érve ellankad a cselekmény valamennyi hulláma, fáradtan tesszük le a könyv utolsó kötetét.

Csak arra a pár üdítő oázisra emlékezünk, melyet a szépíró igazi feladata, a művészi lélekábrázolásra reáreábredt és azt sok lapon igazán meleg elismerést kiváltó módon megoldó Galsworthy mutogatott. Ezekért az oázisokért pedig érdemes a regény hosszú útját megtenni, oly szépek azok.

Mariay Ödön.

Komáromi János: Cs. és kir. szép napok. (Genius-kiadás.) Sebesen távolodunk a világháborútól, felnőtt férfiak és nők nagyszámban élnek már közöttünk, kiknek közvetlen tapasztalásuk nincs a hazánkat megrázó időkről, legfeljebb homályos gyermeki emlékek. Itt az ideje, hogy a háborúszony elültével az író lelkén át megörögzítsük e valóban nagy idők minden szépségét és minden fonákságát, tanulságul az elkerülhetetlen jövőre. Komáromi Jánost ez a szándék vezette a Cs. és kir. szép napok megírásánál.

A regény egy sokat ócsárolt, de igen tiszteletreméltó multú és becsületesen helytálló hadsereg szennyembereivel, a hadügyminisztériumban megtelepedett lógósokkal foglalkozik. Szatírárt akart írni a szerző a hadrakelt sereghöz tapadó, embereket rejtő, front-harcosokat kijátszó szervek ellen; egyet kiemelt ezek közül: a cs. és kir. sajtóirodát, ennek az életét szemléljük végig és ettől a szemlélettől ökölbe szorul a kezünk. Komáromi e könyve nem «kedves», mint néhány kritikusa írta, nem is «mulatságos», amilyennek mások látták, hanem keserű, mélységes szatíra, művészi vádirat háborús sorunk intézői ellen. A Bécs kellős közepén szerkesztett, harcoló katonák által sohasem olvasott tábori újság, a cs. és kir. fényképészeti osztály, a cs. és kir. népköltészeti szakosztály ezernyi más «nélkülözhetetlen» szervvel, csak piócája egy végső vergődéseiben lihegő nagy szervezetnek, melynek bukása a mi aláhanyatlásunk egyszersmind.

A szatírárás sikerült, vele az író egész oeuvreje emelkedett. A nagyközönségnek érdekes, volt arcvonalbeli katonáknak ismeretlen, de keserűn igaz, mai fiatal katonáknak okultató olvasmány. Tipikus frontkerülőit lehetetlen felednünk. Hunke kapitány, a tábori újság szerkesztője, sok példányban futkározott az osztrák-magyar hadseregben, ám mindig csak a hátszágban. Ismerjük jól strammságát, mohó vágyát az igazi, komoly harctéri kiállítások iránt; tudjuk, hogy számos katonának megváltás volt, ha e «katonás» és kegyetlen hátszágai parancsnokok elől a frontra jutott. A protekciós dragonos főhadnaggyal is gyakorinál többször találkoztunk különféle kiadásokban; bizony az írógépkattogás elegendő volt már megijedésükre, búvóhelyükből viszont a cs. és kir. hadsereg valamennyi szuronya sem piszkálhatta ki őket. Komáromi szelíd, noha semmit megfigyeletlen nem hagyó szemmel rajzolja meg valamennyit. Gyűlöljük, megvetjük ezt a hadat, bár olykor mosolygunk rajtuk; ez a mosolygásunk azonban már az íróból eredő bizonyosságunk jele: *sorsdöntő órákban m. kir. szép napok, ilyenek nem lesznek soha!* Komáromi nem mondja ezt ki, de minden sora érezteti. Ez a megéreztetés a regény igazi, benső ritmusa.

Néhány «szép nap»-nál megáll és messzire tekint az olvasó. Az író egyszerű és nagy ereje uralkodik rajta, rövid kis képek rázzák meg, melyeket oly keresetlenül, oly csodálatos palettáról ad Komáromi János. E rövid regényképek közül legmegkapóbb, átfogó erejében és bizonytalan szomorúságában legszívetindítóbb az öreg király temetése. Egyetlen oldal csak a könyvben az egész, de tündöklő századok vannak benne Ferenc József szemfődele alatt...

A szatíra teljét egy másik ilyen kis kép adja, talán legmélyebb és legkeserűbb pár sora a szelíd és elsimító hajlandóságú írónak. Egy hadügyminisztériumi felülvizsgálat leírása ez. Egyetlen frontotjárt tiszt van az egész ezrednyi létszámú dekkoló seregben, kinek a lábát lőtték meg és éveken át sántít bele. Mindenki belekapaszkodik a zubbonyába, mikor három vitézségi érmével ékesen beindul a vezértörzsorvos elé. Ilyen előnyt nem bír el a bujkáló horda! A frontkatona egyedüliségét, félrerugását, dicsősége meg-

tépését ilyen pokolian jó képen még nem írta meg író. Ki ne emlékeznek a maga életéből ilyen jelenetre, mikor a felmentett mellére vágott a frontbelivel szemben:

— Én itthon szenvedtem végig a háborút! Itthon küzdöttem a győzelemért!

A zubbony beszakad, a vitézségi érem «laskának» minősül a tényleges százados frontiszonyában. Rapporra a vakmerőt!

Rút, arcpirítóan rút nappal zárja le a szerző a Cs. és kir. szép napokat. A mai Bécs napjával, mely minden, csak cs. és kir. nem többé s melyen az író hasztalanul keresi a volt császárvárosban emlékeit már. Elmúlt minden, apák, nagyapák és ősök elhullatott véreért senki könnyet nem ejt itt. Talán azt érzik, hogy ők csak parancsoltak, vérük nekik hullott a legkevesebb...

A könyv szép kiállítású, nyomdahiába alig van benne.

*

Komáromi cs. és kir. sajtóirodája juttatja azonban eszembe — íme, mi el nem következik egy ilyen könyv nyomán — *mostani hadseregünk és a sajtó viszonyát*. Katonai szaklapjaink fájdalmasan emlegetik, mennyire *nem foglalkozik mai honvédségünkkel sem cikk, sem tárcs, sem regény*. Mintha nem is értünk lenne, nem is belőlünk sarjadna ez a honvédség, mintha kívül élne a magyar élet körén...

Kilián Zoltán.

Ífjúsági könyvek. *Jack London: Jeromos és Mihály.* Nekünk, felnőtteknek meglehetősen régi és kedves ismerősünk már Jeromos és Mihály, a két csodakutya, *Jack London* színes fantáziájának plasztikusan szép figurái. Az *Athenaeum* most az ifjúság számára is kiadta ezt a lebilincselően érdekes és izgalmas kutyatörténetet. A vállalkozás nagyon helyén való, *Jack London* története ifjúsági irodalmunknak határozott nyeresége. Különös említést érdemel a kötet szép kiállítása, színes bekötőablája és képei, amelyek alkalmas ajándékkönyvvé teszik. A fordítás *Harsányi Zsolt* szép munkája, amelyen *Roboz* tett néhány változást az ifjú olvasóközönség igényeinek megfelelően. Munkája megtartotta *Jack London* írásának szépségeit.

A modern művészet útja.

A mai kor művészetének képét megrajzolni nagyon nehéz. Ha a különböző irányokat vizsgáljuk, szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnik fel, hogy megkeressük közös vonásaikat. Úgy látszik, mintha csupa ellentét volna közöttük, mintha mindegyik irány a többinek tagadása volna. Mindennap újabb irány bukkan fel, amely nem folytatni, fejleszteni akar egy eddigit, hanem mindent újra kezdeni.

Hiába is keresnénk közös vonást a részletekben. De ha távolabbról nézzük őket, ahonnan már a részletek nem tűnnek szemünkbe, találunk valami közös vonást. Innen úgy tűnik fel, mintha a nagy eltérések dacára valami közös cél felé törekednének, mintha ugyanazt keresnék. Úgy tesznek, mint a mesebeli királyfiak; elindulnak, mindegyik más úton, hogy megtalálják ugyanazt a kincset.

Ez a kincs a művészet számára mindig a *valóság*. Ezt keresi akkor is, mikor látszólag eltávolodik tőle.

A valóság a művészetekben egészen mást jelent, mint például a tudományokban. Ezek is, azok is valami magasabbrendű valóságot akarnak adni, többet, mintha magukat a létező tárgyakat adnák elénk. A festő képeben — ha igazán művészi alkotás — több van, mint abban a tárgyban, amit ábrázol. A természettudós törvényei többet mondanak nekünk, mint a jelenségeknek legpontosabb leírásai.

A tudós is, a művész is túl akar menni a dolgok külső színén, a lényeget akarja megtalálni. De ez a lényeg a tudós számára a «Ding an sich», amelyhez minden egyes lépéssel közelebb akar férközni. A dolgok rendje, függetlenül a megismerő embertől, a tudós kutatásának célja. Ki akar küszöbölni mindent, ami emberi, ami ő maga.

A művész számára a valóság át van szöve a mi alanyiségunkkal. Minden tárgynak emberi vonatkozása van. Benne él a tárgyokban a művész lelke és épen ezért tudja jobban megragadni a dolgok lényegét.

A valóságot kereste a művészet akkor is, mikor idealizált. Le akart harmonizálni minden esetlegest, a plátói ideákat akarta lehozni, amelyeknek a tünékeny, múló földi dolgok csak árnyékai. A költő az általános emberiben akarta megtalálni az igazi emberit.

Úgy tűnt fel, mintha ezen az úton haladva elment volna a művészet a valóság mellett. A lényegtelen, az esetleges elhagyásával mintha szétfoszlott volna kezeik között a valóság.

Új utat kellett keresni. Félre kellett lökni az esztétikai normákat, amelyek nem engedtek közelférközni a valósághoz.

A naturalizmus, mint minden reakció, az ellenkező szélsőség felé lengett ki. Nem akart értékelni, csak meglátni. Nem akart válogatni a tárgyokban. Sőt keresve-kereste, ami eddig tilos volt. Szívesebben látta meg a rútat, mint a szépet az erkölcsi rosszat, mint a jót, a nemest. Túllőtt a célon: csak akkor látta meg a valóságot, ha szennyes volta tette szembeszökővé.

Bármennyire iparkodott is megragadni a valóságot a naturalizmus, kisiklott kezei közül. Megint olyan útra jutott a művészet, amelyen nem lehetett továbbhaladni; csak jobban eltávolodnék attól, amit keresett.

Ismét más úton kellett elindulni. Úgy látszik, mintha a modern művészet elkanyarodnék a valóságtól. Pedig ezzel a kanyarulattal közelebb akar férkőzni egy magasabbrendű valósághoz.

A művész számára a valóság nem a tárgy, hanem a lelki élmény. Nem az teszi reálissá, ha a külső tárgyat mentől hűbben visszaadja, hanem ha hű marad ahhoz a képhez, amelyet a tárgyak lelkében keltenek.

A modern művészetet ennek az igazságnak felismerése — helyesebben: ösztönszerű megérzése jellemzi. Hajtóereje a törekvés ez után a lelki valóság után, útirányát úgy szabja meg, hogy mentől közelebb férközhessek magukhoz az élményekhez.

Ha Lionardo da Vinci, vagy Dürer rajzait szemléljük, úgy tűnik fel, mintha el volnának rajzolva. Pedig perspektívájuk — geometriailag — helyes. De az emberi psziché perspektíváját ők még nem veszik figyelembe. A tárgyat úgy ábrázolják, amilyenek a valóságban, nem pedig amilyeneknek mi — itt és most — látjuk. Elsősorban elbeszélők. Elmondják a dolgokról, amit *tudnak* róluk.

A modern művészet mindinkább azt a képet iparkodik visszaadni, amelyet a tárgy a szemlélőben kelt. A szecessziós művészet el akarta felejtetni, hogy mit *tud* a tárgyról, úgy akarta visszaadni őket, amilyeneknek látszának. A dolgok geometriája és fizikája helyett az emberi szem retináján keletkező képet örökítették meg.

Az impresszionisták még beljebb hatoltak: nem a szemben, hanem a lélekben keletkező kép az, amit a vászonra akarnak kivetíteni. Az előbbieket a perspektívától eljutottak a fiziológiai látásig, őket a pszichikai látás törvényei vezetik.

Ezzel még nem jutottak el az út végére. A lélek nem egyszerűen felvevő készülék. A külvilág nem arra való neki, hogy tudomásul vegye. Ezután jön a lélek sajátos működése, megindul az a folyamat, amelyhez a külső benyomások csak a lökést, indítást adták. Az expresszionisták már nem a tárgy képét, hanem a lélekben a külső benyomások folytán keletkezett mozgalmasságot akarják érzékeltetni.

A művészet megsejtette, hogy a külső világ és ennek a lélekben létrejövő képe között milyen nagy eltérések vannak. Hogy a mi lelkünk nem úgy fogja fel a tárgyat, mint egy ernyő a rávetített képeket, hanem valami sajátos, bonyolult működéssel, amelynek különböző fázisai vannak.

Mikor mi valamit megpillantunk, a tárgy képe nem fotografálódik le bennünk. Első pillanatban valami zavaros benyomás keletkezik: egyes vonások, színfoltok, tarka összevisszaságban, egyelőre minden rendszerezés, értelem nélkül.

A lélek nyomban hozzáfog ennek a nyersanyagnak a feldolgozásához. Kezdi rendezni, értelmezni. Egyszerűsít: figyelmen kívül hagyja azokat a részleteket, amelyek nem érdeklík. Másutt meg a nyert hiányos benyomásokat kiszínezi, teleaggatja díszletekkel, amelyeket az emlékezet raktárából szed elő. Nem készen fogadja, hanem maga szerkeszti meg, állítja össze a képet.

Persze ez a kép meglehetősen eltér a valóságtól. Hanem a következő pillanatban már megkezdődik az ellenőrző munka. Ezt a rögtönözve összeállított képet összehasonlítja a tárggyal, kijavítja az eltérő vonásokat. Úgy

tesz a lélek, mint a festő, aki először durva vázlatot készít, azután tekintetét hol a modellra, hol a vászonra vetve, folyton javítja a képet, mindig újabb és újabb részleteket visz rá.

Megmérhetetlenül rövid pillanat elégséges arra, hogy ez a rendezés, korrigálás végbemenjen. De azért fel tudjuk kutatni tudatunkban az első, a rögtönzött vázlatot.

Belépünk egy zsúfolt kávéházba. Az asztaloknál tarka összevisszaságban ülnek a vendégek. A pincérek gyorsan cikáznak ide-oda. Az első pillanatban nem tárgyakat, személyeket veszünk észre, hanem zavaros színfoltokat. Hirtelen kikapott részlet egy arcból, egy lendülő kéz, egy fekete folt — a pincér kabátja — amelyen egy piros folt — egy női kalap — fut végig.

Csakhamar megkezdődik a lélek rendező munkája. Összeszedi a szét-szórt tagokat és összerakja emberekké. Értelmezi a színfoltokat: ez kabát, az kalap. Minden szépen rendezett lesz, mint egy fényképfelvételen. Mintha egy pillanatban a sok mozgó alak megmerevedett, kővé dermedt volna.

A modern művészek nem ezt a kikorrigált képet, hanem azt az első, nyers vázlatot akarják megfesteni, amely a lélekben az első pillanatban keletkezett. Amely még rendezetlen, de benne van a mozgalmasság. Nem a tárgy érdeklí öket, hanem a lélek munkája.

A legújabb irányok mind ezt a belső élményt keresik, mindegyik ennek valamelyik fázisát próbálja megragadni.

A költészet útja is a lelki élmények felé vezet. A mult század lélekelemző regényeiben az érdeklődés nem a külső események, hanem azoknak a lélekben keletkezett vetületei felé irányul.

De ez az elemzés túlságosan elvont és objektív volt. Egy léleknek szét-szedése — a tudomány szabályai szerint. Bemutatása annak, hogyan érvényesülnek a pszichológia általános törvényei az egyéneken.

Még ez nagyon messze van a közvetlen lelki élménytől. Pedig az út itt is feléje visz feltartóztatlanul.

Csakhogy ezek a közvetlen élmények nem állíthatók szépen rendbe. Nem engedelmeskednek az általános szabályoknak. Mentől közelebb jutnak magukhoz az egyes élményekhez, annál jobban látjuk eltérésüket minden normától.

Az érzelem, az akarat valami irracionális hatalom. Nem azt érezzük, nem azt akarjuk, ami épen észszerű volna. Vad, esztelen erők működnek bennünk, amelyek nem is igen merészkednek napfényre. Lenn a tudat alatt uralkodnak. Néha felbukkan torz arculatuk és mi megdöbbenve látjuk, hogy mi lakik bennünkben.

Nem tudjuk előre kiszámítani, hogy adott esetben mit fogunk érezni, mit cselekedni. Talán épen azt, amire legkevésbé gondolunk. Valami nagy következetlenséget, ami ellentétben van ismert énünkkel. Hiszen hatalmasabbik énünk lenn él a tudatalatti sötétségben és szuverén megvetéssel viseltetik minden észszerűséggel, következetességgel szemben.

A modern írók megértik és teljes tiszteletben tartják az emberi léleknek ezt az irracionálisitását.

Alakjaik nem olyanok, akikről már a harmadik lapon lehet tudni, mit fognak cselekedni a regény végén. Szakítottak az eddigi módszerrel, amely abban állott, hogy megalkottak egy jellemet és abból a pszichológia szabályai szerint levezették cselekedeteit.

Felismerték, hogy az emberek cselekedeteiben mindig van valami megmagyarázhatatlan, levezethetetlen.

Nemcsak az emberben, hanem az életben is van irracionális. Nemcsak harmónia van, hanem diszharmónia is. A költői igazságszolgáltatás a harmóniának mindenáron való helyreállítása volt. Ma nem törekszenek erre, nem csak azért, mert jobban látják a reális életet, hanem mert elvileg elismerik a diszharmóniát.

A közvetlen lelki élmény felé törés kedvez a lírának. A lírikus költészet csodálatosan felvirágozott, meggazdagodott. De át is alakult.

Míg azelőtt a lírikus olyan érzelmeket zengett, amelyeket mindenki érez, vagy az adott helyzetben érezne, tehát mintegy szócsöve volt az összesek érzelmeinek, előénekese, intonálója az emberiség, vagy a nemzet nagy kórusának, ma azokat az érzéseket éneklik meg, amelyek a költőnek sajátjai, amelyeket nem annyira vele- és utána-éreznek, mint inkább különleges voltuknál fogva megcsodálnak. Különös szeretettel foglalkoznak a rendestől eltérő érzelmekkel, — egészen a patológiáig.

A közvetlen, primitív lelki élmény az igazi művészi valóság, amelyet úgy akarnak elének adni, ahogyan megszületik, nem pedig felöltöztetve, felcíromázva. Meg akarjuk rövidíteni az utat, amely a művész lelkétől a művészi alkotásig vezet. Mindaz, ami közbeesik, kiforgatja az élményt eredeti alakjából, tehát a művészi valóság rovására van.

A francia surrealisták levonják a végső következtetéseket. Szerintük az írónak nem szabad formába öntenie élményeit, a költői alkotásban nincsen helye szerkezetnek, tervszerűségnek. Úgy kell írni, hogy a kéz minden gondolkodás nélkül papírra veti mindazt, ami a lélekben felbukkan.

Ugyanez a törekvés váltja ki a modern képzőművészek egy részéből technikájuknak szuverén megvetését. El akarják felejteni a perspektívát, anatómiát, mindenféle mesterfogásokat, mert mindez a lélek és a művészi alkotás közé áll, kiforgatja mivoltából a primitív lelki élményt. A modern primitívek a képzőművészet surrealistái.

A költő is korlátnak érzi az eddig használt művészi eszközöket. A szabad vers is egyik állomása a közvetlen lelki élmény felé vezető útnak.

De a nyelv maga is korlát. Az élmény, míg a szépen csiszolt szavak formájába öntődik, meghal, megmerevedik. A nyelv szavai általános fogalmakat fejeznek ki, nem a lélek belső rezdüléseit.

A modern költészet nyelvújítása különbözik minden eddigitől. Minden igazi költő nyelvújító is volt, mert az új, a még soha el nem mondott gondolatok, érzések kifejezésére újítani, gazdagítani kellett a nyelvet. Az új kifejezés azután közkinccsé lesz.

Az új nyelvújítóknak olyan szavak kellenének, amelyekhez nem tapadt még fogalommal általánosodott értelem. A szó, a mondat náluk önkénytelen reflexe akar lenni a lelki élménynek. Azt a pillanatnyi lelkiállapotot akarják megrögzíteni vele, amelyet csakis ők éltek át és ők is csak egyszer. Csupa indulatszavakban akarnának beszélni, még a már meglevő kifejezéseket is mint indulatszavakat dobálják el ajkukról.

A művészet is, költészet is meg akarja ragadni a megfoghatatlant, napvilágra vinni azt, ami a lélek mélyében él.

A tárgyak valóságai helyébe a lelki élmények valósága lép. De ennek kifejezésére még nem alkalmasak a művészet eddigi eszközei, nem megfelelők az esztétika normái. Az új normák még nincsenek meg, még hiányzik az a rendező princípium, amely ebből a káoszról világot alakít.

Az ember lelki élményeinek világa csodálatosan meggazdagodott. És

mindez kifejezést kér a művészetekben. De ez a világ még túlságosan forr, erjed, nem tud esztétikai formákká kristályosodni.

A nagy, eleven érzelmek artikulálatlan hangokban törnek ki, félszeg mozdatokra rángatják a testet, csodálatos fintorokba torzítják az arcot. Mikor már szépen zengő hangon, nemes gesztusokkal, kifejező mimikával tudjuk őket előadni, akkor már az érzelmek kitombolták magukat, esztétikaiakká finomultak.

Ma még sok minden jobban él bennünk, mint hogy ezen a szublimálódáson átmehetett volna. De hogy él, hogy valóság, az épen onnan látszik, hogy ami először bizarrnak tűnik fel, egyszer csak észrevétlenül természetes kifejezője lesz mindnyájunk lelki világának.

Bognár Cecil Pál

Kern Aurél.

Ötvenhétéves korában, néhány heti betegeskedés után, január 21-én halt meg.

Élete és munkája az egyetemes művészet és az egész magyar nemzetet szolgáltatta.

Elsősorban ujságíró volt. A szó legszébb és legnemesebb értelmében. Mint napi krónikás szerezte meg magának az írói rangot. Azok közé a kevesek közé tartozott, akik *magyarul és szépen tudtak írni a zenéről*. Úttörőként áll előttünk, mert a kilencvenes években, amikor munkássága kezdődik, vagy ügyetlen magyarosítással, vagy idegen kifejezések tömegével írtak a zenéről. Ő pompázó stílusával és kitűnő nyelvérzékével példát mutatott, hogy kell és hogy lehet magyar szavakkal kifogástalanul írni a muzsika fogalmairól.

Évtizedeken át öntötte magából a nyomtatott sorokat, míglen azoknak százezreiből a köztudatban olyan egyéniség formálódott ki, akinek szaktudását és művészetét mindenki elismerte. Többféle állásban forgácsolta erejét, de életének fővágánya mindig az ujságírói és írói volt. Munkára leginkább az aktualitás tüzelte. Ha minden nap új és új izgalmat hozott, annál derekasabban végzett vele. Az elvonultságban érő, követelőbb munkát nem szerette. A zenének, a percnyi művészetnek alkalmi írója akart lenni s talentumának különös erejét mutatja, hogy bár egyetlen könyve sincs: mindenki elismert írónak tartotta.

Egyéniségének különös színe volt az is, hogy jelentős tudását nem kizárólag írásaiból ismerte meg a közönség, hanem jórészt társadalmi működéséből. Mernék mondani, hogy életében több okosságot beszélt el, mint amennyit megírt. Műveltsége, tudása és kellemes modora mindenkit megejtett s olyan

jószívű és közvetlen ember volt, hogy sokszor igen-igen nehéz lehetett neki igazságos kritikát írnia.

Ő maga vallotta, hogy tollának két mestere volt: Tóth Béla és Rákosi Jenő. E két kiváló, de ellentétes szellemi kritikái középarányosának tekintjük őt.

P. V.

Thomas Hardy. Nyolcvannyolcéves korában halt meg Thomas Hardy, az angol irodalom nagy aggastyána, akit honfitársai legnagyobb korunkbeli regényírójuknak tartottak. Élete és munkássága nagy ellentmondás, nagy, bár csendes és nem is kimondott tiltakozás volt a kor áramlatai ellen: a városok századában Hardy megmaradt falusi embernek, «far from the madding crowd», távol a megőrjítő tömegtől, wessexi magányában élte le hosszú életét és ezen a tájon is játszátja le regényeit. Emberei sosem mennek a zúgó nagyvárosba és ha oda mennek is, gondosan körülárkolt, gazdag lelki-életükkel veszendőnek érzik magukat a forgatagban. A tomboló civilizáció korában, gépszörnyek között az imperialista Angliában, egész szíve a földé volt, a szűkösen termő wessexi földé és azoké, akik ehhez a földhöz kötve élik le egyszerű és egyben oly titokzatos életüket. Az egyre növekvő láрма századában Thomas Hardy a nagyon csöndesek között kitartott, az ő ábrázolásukra és az ő olvasásukra szentelte nagy regényeit.

Ezek a regények tulajdonképpen nem érdekesekek. Hosszadalmas párbeszédei papirosízűek, érződik, hogy olyan ember írta őket, aki maga igen keveset beszél; körülményes meséi mind egészen kisszerű falusi történetek tulajdonképpen, minden nagyobb pretenció nélkül és nagy belső csendesség kell ahhoz, hogy az ember igazában végig tudja élvezni Hardy egy regényét. De ha

az ember leveti türelmetlenségének immár ránőtt habitusát és beléhelyezkedik ebbe a szűk világba, Hardy műveinek elomló és kifejezhetetlen hangulata, egészen barnásan földszerű, természetes melankóliája, mely a kutya-szemek bánatára és őszi esték hűvőségére emlékeztet, bőséges kárpótlást nyújt az elmulasztott modern élet-ritmusért.

Talán ő volt a legnagyobb tájképköltő. Igaz, csak egy bizonyos fajta táj költője; ő maga mondja egyik regényében, hogy a mai embernek már nem felelnek meg a szép tájak és a Tempe völgye ragyogó színeivel nem ideálunk többé; csak az olyan vidék, mely egyszerű, pathosznélküli melankóliával borong: az angol fennsík, a shakespearei «fenyér», barna, monoton vegetációjával, mely utával együtt változatlanul ott van ősi kelta és római idők óta; és mégis mindig változik, év- és napszakok szerint és néha rövid időre, tavaszi reggeleken, ragyogni is megtanul. Hardy szereti és költészetté teszi ezer változatában ezt a tájat; és tája mindig csodálatosan vonzó marad, mert mindig az emberi léleknek egy tája ez és egy utazás Hardyval a wessexi síkon — misztikus utazás tulajdonképen, a lélek síkjain, torlódó hangulatok között. Emberei és a táj teljesen egyek; nem lehet tudni, a táj szolgál-e háttérül az embereknek, vagy az emberek csak élénkítő mozzanatok egy öncélú tájképen.

Táj és emberek ugyanazt az érzést variálják mindegyre: örökös őszi esők és hanyatló embersorsok csendes szimfóniájában a kéréllhetetlen elmulást, az enyészet lassú diadalát és hogy idővel minden rosszra fordul. Egyike a legvigasztalanabb írónak és még sem sujt le olvasása; mert annyi szépség van ebben az elmulásban, hogy megnyugszik benne a lélek.

Mondatfűzését bizonyos sajátos zeneiség hatja át, mely adekvát hordozója Hardy hangulatának; minden pont mintegy a lehulló test tompa hangjával zárja le az alkonyodó mondatot.

Tulajdonkép sosem volt igazán népszerű és hazáján kívül alig olvassák. Magyarra csak egy műve van lefordítva, Otthon, a szülőföldön. (The Return of the Native.) Pedig nagy földszeretete, tisztasága, nemesen félnék, visszahúzódó attitűdje az élettel szemben nagyon közel áll a magyar, az Arany Jánosban testet öltött lélekhez.

Szerb Antal.

Színházi szemle.

A magánszínházaknak a lefolyt hónapban bemutatott darabjai nem érdemelnek említést. Csak a Nemzeti Színház két újdonságáról érdemes megemlékezni.

Az egyik a Kamaraszínház színpadján színrekerült *Krélakör* c. kínai tárgyu és kínai eredeti után írt darabja a Klabund álnév alatt dolgozó Alfred Henschkenek. E színjátéknak főként exotikus miliójé fogja meg a közönséget. Mert magát a főmondanivalót (a társadalmi rend igazságtalanságairól) sokkal jobban kifejezte már akárhány európai darab, a cselekmény menete pedig nagyon is epikusán folyó ahhoz, hogy igazi drámai élet kerekedhesék ki.

A színjáték középpontjában egy elszegényedett kínai leány áll, akit anyja egy teaháztulajdonosnak ad el. Ezt a leányt a teaházban megszereti egy fiatal herceg és egy öregedő dúsgazdag adóbérlő. A leány persze a fiatal herceg szerelmét viszonzozza, de mivel az adóbérlő többet ígér érte, a teaháztulajdonos ennek adja el. A fiatal nő Má úrnak házába kerülve — így hívják az adóbérlőt — fiúgyermeket szül s ezért hálából a gazdag ember, első feleségének mellőzésével, őt akarja örökössé tenni. A feleség a tervet meghiúsítandó, férjét megmérgezi, azután hamis tanukkal és bíró-vesztegetés által a törvényszéktől a második asszony ellen halálos ítéletet csal ki (mintha t. i. az tette volna el láb alól a férfit), sőt még a gyermeket is magáénak pörli el tőle. Közben azonban az a herceg jut császári trónra, aki a teaházban beleszeretett a fiatal asszonyba s az ügy ő eléje kerülén, igazságot tesz, a nőt feleségül veszi, gyermekét visszaadja neki s így minden jó végre fordul — annyival jobbra, mert az is kiderül, hogy a gyermek apja nem Má úr, hanem a fiatal császár.

A rendezés szerencsés kézzel tompította a darabnak azokat az elemeit, amelyeknek naturalista beállítását okvetlenül undorítóvá vagy banálissá tette volna a hatást. Így pl. a teaházból nem csinált nyilvános házat s az egésznek hangulatát a líra és a mese-szerű felé kormányozva, a darab megoldása is — mely könnyen lehetett volna bosszantóan együgyű — bájosan idillivé vált. Hogy a rendezés a kínai levegőt nem tudta teljesen élénk állítani s a kínai színjátszásnak is csak

egy-két külsőséget hozta, az nem csodálható, hiszen a feladat annyira szokatlan, annyira új volt, hogy minden stílus-erőltetés könnyen kínos hatású lehetett volna.

A színpadi képek művészi stilizáltságukkal hatoltak. A színpadon legtöbbször alig volt más, mint egy semleges körfüggőny, előtte egy-két nélkülözhetetlen dekoráció-elem, ezek azonban a maguk takarékoságával, izlésségével és kifejező voltával, igen kellemes hatást keltettek.

A szereplők közül többen megütötték a kínai hangot, de csak kevesen játszották végig. Legkövetkezetesebb és legillúziókeltőbb Kürthy György volt a teaház tulajdonos szerepében. A főszerepben Bajor Gizi az első jelenetek után eldobott minden etnográfiai exotikumot s csak a szenvedő asszonyt és anyát játszotta meg nagy bensőséggel és igazsággal. Lehotay (a herceg, majd császár) finom jelenség volt, Gál Gyula a gőgös és megvesztegetett bíró szerepében nagyon ötletes volt. Nem játszotta a gőgnek legkézenfekvőbb és legolcsóbb megnyilatkozását, nem volt gravitációsan méltóságos, hanem mindjárt bemutatkozásakor (t. i. színpadra lépve a szereplők bemutatkoznak) valami házsártos és dohogó szemtelenséget ábrázolt. Legnehezebb feladat Abonyi Gézának jutott, aki a legelrajzoltabb alakot, a hősnő fivérét, játszotta. Ez az ember az első felvonásban megalkuvó rongy, a többi felvonásban pedig mintha éppen őt használná az író a maga szócsovének, tirádákat szavaltatván vele a társadalom igazságtalanságai ellen. Egységge forrasztani ezt a kétfelé szakadó alakot Abonyi sem tudta, de megjelenése annyira kínai volt, szavalása pedig olyan szárnyaló, hogy néha szinte kárpótolt az író botlásáért. Horváth Jenő mint Má úr kissé kedvetlenül játszott, Hettyey Aranka pedig a gonosz asszony szerepében megfőlkentően üres volt.

*

A másik bemutató Galsworthy *Életrehalálra* c. színműve volt. E pályáján egyre emelkedő súlyos szavú angol író ismét kedvelt témáját feszegeti: a régi és új társadalmi osztályok ellentétét. Egy finom, régi, de elszegényedni kezdő angol család van benne szembeállítva egy új gazdagnak a családjával. Amaz tartózkodóan arisztokratikus, emez keményöklű és kíméletlen. A harc közöt-

tük egy darab birtokrészért folyik, amelyet árverésen az új gazdag kapart meg. A régi úr felesége, hogy e vitás terület mégis az ő kezükbe kerüljön, kipattantja az új gazdag menyének multjában éktelenkedő titkokat. Ezzel kompromittálja ellenfelét, feldúlja család életüket, de legalább győz. A darab — megoldás nélkül — azzal a nyugtalanító akkorddal zárul, hogy a harc, amely tovább fog folyni életrehalálra, finom erkölcsi magasságából leszállítja a tradíciókat őrző osztályokat is. Ez a főtéma mélyenjáró és igaz. Az író biztos kézzel úti meg az alaphangot s meséjét nagy reményeket keltően indítja el. A darab azonban közepe táján hirtelen megrokkant és ama bizonyos dugesztaló asszonyi mult titkának feszegetése válik uralkodóvá. Elhisszük, hogy erre a motívumra, mondanivalójának kibontása érdekében szüksége volt az írónak, de rossz néven vesszük tőle, hogy — éppen nem művészi puritánsággal — annyira kiaknázza, hogy olyan olcsó és banális eszközökkel dolgozik, amelyek között pl. a hallgatóság csak a legócskább, de nem az egyetlen kellemtelen mozzanat. Úgy érezzük, hogy a szerző régi gazdagjainak példájára maga is lesüllyed az irodalmi arisztokrácia színvonaláról.

A rendezésnek legérdekesebb ötlete az volt, hogy az árverési jelenetet úgy állította be, hogy az árverés vezetői és az árverező közönség egy része a színpadon foglal helyet, a többi árverező a zenekarban és a nézőtérben. Mindenesetre megkapó fogás s tudjuk azt is, hogy a színjáték tértnek a közönség közé való benyújtása egyike a dráma műfaji lényegét nagyon érvényre juttató modern törekvéseknek — mindamellett úgy találjuk, hogy éppen ennek a darabnak stílusa nem tette okvetlenül szükségessé.

A színészek közül a legművészbib játékot Csontos Gyulától láttuk. Az új gazdag rusztikus alakját erőteljes vonásokkal rajzolta meg. A kíméletlenségig kemény volt, de eszközei sohasem váltak rikítóakká. Legmagasabbra az utolsó felvonásban emelkedett, amikor ellenfelének feleségével áll szemben és szemrehányást tesz neki, hogy aljas eszközökkel győzte le s hogy azt a nőt támadta meg, akitől ő éppen most unokát vár. A haragot Csontos e jelenetben nem vad hangossággal ábrázolta, hanem elfulladás, hangot szakasztó hatásában. Ezen a lihegő, foy-

tott és heves hangmódon egyetlen egyszer — amikor születendő unokáját említi — valami megható melegség futott át, de csak egy pillanatra. Rajta kívül a legkülönb játékok az új gazdag menyének szerepében Tőkés Anna produkálta. Igen nehéz feladat előtt állott, a darab második felében egyebet sem tesz, csak vergődik. Ha nem tudta volna e lelkiállapotot változtatásán megszólaltatni, könnyen unalmassá válhatott volna. Az új gazdagot Gál Gyula játszotta. Ez a nagy mesterségtudású és gondos részletrajzú színész csak akkor van igazán helyén, hogyha szerepe élesebb és élénkebb szinkontrasztokra ad alkalmat. Az egyszerű mélység kívül esik képességeinek körén: ezért volt *A krétakör*-ben annyira jellemző és azért volt itt annyira csak banális jó. A régi gazdag feleséget, a színház új tagja, Füzess Anna játszotta. Intelligens játéku, de mozgásban nem elég biztos és a szerepben az előkelő angol asszony alakjának nem tudott elég súlyt adni.

Örömmel állapítjuk meg, hogy mindkét bemutatott darabnak fordítása — amaz Bálint Lajos, emez Pünkösti Andor munkája — irodalmi értékű.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

Vidéki művészek kiállítása a Nemzeti Szalonban.

A művészet kényes palántáit alig-alig lehet tervszerűleg szerteültetgetni, itt vagy ott tetszésszerű virágzásba bomlasztani. Rendesen maguk keresik ki, vagy találják meg a nekik legkedvezőbb talajt. Így volt régen s így van ez ma is. Firenze, a virágok városa és más olasz melegágyak példája mutatta ezt a multban s ezt igazolta nálunk Nagybánya és Szolnok.

De nagyon fontos dolog, hogy mindent elkövessünk abban az irányban, hogy a művészeti kultúra ne csupán a fővárosban, de a vidéken is minél kedvezőbb légkört, talajt nyerhessen. Bajos dolog ugyan, fővárosi és vidéki művészetről beszélni, mert: ars una! A művészet mindig és mindenütt: egy. A művészeti nevelés természetesen a nagyvárosokban, rendszeren a fővárosokban telexszel meg, igaz, de a vidéken mindig lehet és kell olyan telepeket plántálni, melyek a természet ölével várják a fővárosi művészeket és új,

friss erőket küldenek a múzeumokkal, művészeti iskolákkal rendelkező nagyvárosok felé.

Igy támadtak és támadnak a vidéki művésztelepek, ahol festőink és szobrászaink otthon találnak, bőséges témákra lelnek.

A nagybányai és a szolnoki művészkolónia korszakot alkotó sikerei nélkül korántsem mutathatnánk föl azokat a nagyszerű eredményeket, melyekre ma teljes joggal lehet büszke virágzó képzőművészetünk.

A művésztelepek mellett nagyfontosságú a vidéki művészek megszervezése, tömörítése is.

A magyar kultúra életerősségét bizonyítja az, hogy ma már szinte minden jelentősebb városunkban kivirult a művészetnek egy-egy kis bokra.

Ezek a vidéki művészek eddig teljesen izoláltan dolgoztak. Itt is, ott is akadt pár komoly tehetségű művész, aki feltűnt a maga városában, de ha valamiféle okból nem tudott áttelepedni a fővárosba, rendszeren elsekélyesedett, legtöbbször el is kallódott, mert nem találhatta meg az érvényesülés ösvényét. Műveinek bemutatására alig találhatott alkalmat. A főváros, a nagy művészeti gócpont csak akkor vett róla tudomást, ha már odáig vergődött, hogy bejutott valamelyik nagyobb budapesti művészegyesület kiállítási helyiségébe.

A vidéki művészek egyre inkább érezték, hogy tömörülniök kell, hogy utat kell maguknak vágni, rendes ösvényt, melyen fölfelé törhetnek.

Igy, ilyen belátások között alakult meg a Képzőművészek Vidéki Szövetsége. A Szövetség elhatározta, hogy három évenként a fővárosban és évenként egyszer mindig más, vidéki, nagyobb városban rendszeres beszámolórt tart munkásságáról.

E komoly és jelentős terv megvalósítását a Nemzeti Szalon szívesen karolta föl s most alkalma volt a budapesti közönségnek, hogy a vidék művészeti kultúrájával, a vidéken dolgozó művészek eredményeivel megismerkedhessen.

Az első, nagy fővárosi kiállításon a bajai, békéscsabai, egri, győri, kecskeméti, pápai, pécsi és szombathelyi művészek vettek részt. Örvendetes, hogy ezeken a helyeken már mindenütt egyesületekbe tömörültek a művészek, e városokban már tervszerűleg rendezik a kiállításokat, állandó munkával fejlesztik, erősítik a magyar művészet melegágyait. E városok között nem

egy akad, mely jelentős áldozatokat hoz a kis művészkolóniáért. Így: Kecskemét, Pécs stb.

Az első kiállítás színvonala nagyon biztató. Látszik, hogy a vidéken élő művészek szoros kapcsolatot tartanak a ma művészetének lüktető tempójával.

Amily mértékben erősödni fognak ezek a derék vidéki egyesületek, úgy fogják városaikban hátrább szorítani a dilettantizmust, a selejtes fővárosi giccstartatot, mely eddig szívós kitarással épen a vidékre vetette magát.

Az első kiállításon több olyan névvel is találkozunk, mely már jóismérésünk, de nagyon sok új tehetséggel is megismerkedhettünk.

A pár százra rúgó műtárgyanyagban számottevő értékekre bukkantunk.

A bajai Ágoston Vencel derék tájfestőnek indul. *Fábián* Gyula és *Fábiánné Biczó* Ilona Szombathelyen dolgoznak. Rézkarcaik és aquatintáik komoly kultúráról tanuskodnak. A pécsi *Gebauer* Ernő egy nagystílusú, barokk-stílusú mennyezettervvel keltett nagy figyelmet. Dr. *Gay* Frigyes (Szombathely) egyházi csendéletével tűnt ki. A kecskeméti művészlétkörből kiemelkedő *Hagyik* István a vidékiek egyik legerősebb tehetsége. Jó úton jár, egyéni és magyar. *Hernádi Handmann* Lajos az egriek egyik erős talentuma. *Herritz* Oszkár a győri székesegyház finom felfogással megfestett bensejével igazolta hívatottságát. *Istokovits* Kálmán izmos tehetsége már régi jóismerésünk. *Köszeghy* Gyula és *Marlyn* Ferenc is a pécsi gárda erejét tanúsítja. *Mayer* Árpád (Győr), *Mátis* Kálmán (Kecskemét), ifj. *Nagy* Béla (Kecskemét), *Pandúr* József (Győr), *Prohászka* József (Kecskemét), *Solymossy* Konrád (Kecskemét), *Szabó* Alajos (Győr), *Wagner* József (Békéscsaba), *Tóth* Lajos (Kecskemét) egyaránt komoly reményekre jogosító művészek. Munkásságuk örvendetesen igazolja, hogy nagyobb vidéki városainkban új, bőtermésű talaj mélyül a magyar művészet számára.

A pécsi és kecskeméti művészek fel-tűnő ereje, kiforrott készsége igazolja, mily sokat jelent egy-egy művészkolónia a vidéki városok kultúrnívójának emelése tekintetében!

A vidéki művészek első bemutatkozása sikerrel járt, ügylátszik sokat várhatunk reményteljes működésüktől.

Marjay Ödön.

Zenei szemle.

Az elmúlt hetekben két nevezetesebb zenei eseményről számolhatunk be. Itt járt *Miguel Fleta* és hallottuk a legértékesebb magyar szimfóniák egyikét, *Hubay* Jenő *Vita Nuova*-ját.

Fleta a Városi Színházban a *Tosca* Cavaradossi, a *Rigoletto* mantuai herceg szerepében és a Vigidóban egy önálló ária-esten lépett fel. Kitűnő tenorista. Méltó nagy híréhez. De hírneves elődjével ne hasonlítsuk össze. Caruso tüneményes organumát meg sem közelíti, sőt a fiatal *Slezákét* sem. Nagy kvalitás, hogy tökéletes technikával rendelkezik s lírai finomságai-ban százféle szín váltakozik. Művészetének igazi területe nem a hangversenydobogó, hanem a színpad. Ez a fiatal spanyol tipikus olasz énekessé vált. Közönségünk minden fellépésekor rendkívül melegen ünnepelte.

*

Az ötödik béreleti *filharmóniai hangverseny* műsora (január 23) *Hubay* Jenő *Vita Nuova* (Dante) című szimfóniájából állt. Az országos Dante-ünnepségre készült, melyet hét évvel ezelőtt mutattak be a Corvin Mátyás Egyesület által rendezett ünnepélyen a szerző vezénylete alatt.

Az olaszok legnagyobb költőjéről két magyar ember írta a legértékesebb zenekari költeményt. *Liszt* Ferenc és *Hubay* Jenő. Nemesak tárgyban, hanem szellemben is társak. *Liszt* a zene-művészet egyik legnagyobb apostola. *Hubay* a magyar zeneművészet egyik legragyogóbb jelensége. *Liszt* *Dante*-ja és *Hubay* *Vita Nuova*-ja zeneművészeti méltó adózás a nagy olasz géniusz hatszázéves születésének és halálának fordulójára. Az egész világ előtt büszkélkedve mutatunk erre a két magyar műre, mely a zeneművészetben a legmagasabbra emelte *Dante* kultuszát. A *Vita Nuova* szimfónia előadása azért is kimagasló esemény, mert ez a mű *Hubay* rendkívül gazdag zeneköltői munkásságának minden gyümölcse közül is a legértékesebb és a legtökéletesebb. Tenorszóóra, három női hangra, vegyes és gyermekkarra és nagy zenekarra készült. Közel háromszáz előadót kíván.

A vezérkönyv *Dante Vita Nuova*-jának öt szerzettjén épült fel s az «isteni költő» megható líráját, epedését, iátomását, szenvedését, végül fanatikus

rajongását emelkedett zenei szóval festi. Két főrészből áll és hét tételre tagozódik, melyek közül kettő tisztán instrumentális. Legkiemelkedőbb érelynének tartjuk: egységes és emelkedett szellemét, előkelő melodikáját, arányosságát és hódító hanghullámainak sodró erejét. Händel tornyosuló hanghegyei merednek elénk s a másik pillanatban az egyszerű, naiv lélek meleg szava suttog arról a nagy, rendkívüli szerelemről, amely a világművészet legtisztább lirája. És ehhez Hubay a zenében felemelkedett.

A szimfónia tételtől-tételre magasabb régiókba visz. A hetedik tételben («Az égben») egyenesen a zenei fenség ormain jár. A zenekar, tenorszólo, gyermek- és vegyeskar nem a mennyországot festi, hanem az ég magasztos békéjében és derűjében élő két szerelmes lénynek tiszta örömét. E egyszerű tétel melegsége és közvetlensége Haydn teremtséneke kimagaslóbb részeivel rokon.

A két óra hosszú tartó hatalmas művet Dohnányi Ernő vezényelte. Szeretettel és lelkesen. A tenorszólót Székelyhidy Ferenc nagy művészhez méltóan énekelte. A Sztojanovits-tercetlet, a Palestrina-kórust, a gyermekkart és Zalánfi Aladár orgonaművészt elismerés illeti. A szimfóniának rendkívül nagy sikere volt. Papp Viktor.

Zenei irodalmunk.

I.

A naptári év kezdetén a zenei szezon mindig ellanyhul. Ezt az alkalmat arra használjuk fel, hogy zene-művek helyett a magyar zenei irodalomról adunk összefoglalást.

Egyetlen zenekultúránkban a zenei irodalomnak különleges helyzete van. Nagyrészt német, angol s francia könyvekből és folyóiratokból táplálkozik ma is. Zeneértő és zeneszerető közönségünk nagyobb fele nem magyar kultúrán nőtt fel, a nyelvi különbség nem akadályozza tudásvágyában. A kisebbik fele még nem jutott el arra a színvonalra, hogy szakirodalmi ismeretekkel felvértezve merüljön bele a zenetudomány és zeneművészet kérdéseibe. Számításunk szerint ma Magyarországon zene iránt érdeklődő húsz-ezer ember él, akiknek legfeljebb húsz százaléka áll a magyar faji kultúra alapján. A többi idegen nyelvű betűk elégitik ki. Ez a néhány ezer ember pedig csaknem minden vezetés nélkül

bolyong a zenei mező végtelenjén s vagy összehasonlítás és ítélet nélkül olvassa azt, amit a kezeügyébe ad a véletlen, vagy nem is jutott még arra a gondolatra, hogy a zeneművészet szépségeit nemcsak füllel kell élvezni, de szemmel — olvasás útján — fokozni is lehet.

Borzalmas igazság, hogy nemzetünk évszázadok óta nem a maga életét éli. Vagy legalább is — nem teljesen. De ezen a kereten belül irodalmunk és képzőművészetünk hasonlíthatatlanul magyarabb, mint zenevilágunk. 1900 körül a Filharmóniai Társaság próbáin alig lehetett magyar szót hallani s a Zeneakadémián a tanárok és a növendékek fele nem tudott magyarul. Negyedszázad alatt feltűnő erővel haladtunk zenekultúránk magyarosodása felé, sőt olyan nagyokat is léptünk, hogy csodálkozva állunk saját erőnk némely jelensége előtt. Szerzőinket például országok, földrészek ünnepelek. Jobban, mint mi. Zeneszeink képzettsége mindenütt kimagaslík. Zeneművészeti Főiskolánk világhírű. Filharmóniai Társaságunk zenekarának nagyszerűségét mindenhol elismerik. És nincs egyetlen hangjegynyomdánk!... Illetőleg van egy régi, amely egyetlen kóta-vésővel dolgozik. És nincs egyetlen hangjegykiadóink, aki világbabérral övezett szerzőinkkel szóba állana!... Komponistáink nagyrészt a külföld már rég elhódította tőlünk. Bartók, Dohnányi, Hubay, Kodály, Poldini művei rendszerint nem magyar kiadónál jelennek meg. Zeneköltőink egy része keserves keresményéből idegenben készítetteti el ópuszait s német, francia, vagy legjobb esetben német-magyar felemás címlappal adatja ki és óriási bizományi percent veszteséggel adja át kótaárusainknak. Ezzel szemben az orosz kóták címdala mindig cirillbetűs volt s ma is az.

Kótanyomásunk hiánya, nyomdai-áruunk drágasága és a közvetítő-kereskedelem túlkapása megbénította zeneszerzőinket.

Két-három kótakiadóinkat nem illethetjük váddal, hiszen az üzlet, nem altruista találmány. A kereslet szabályozza a kínálatot. Ők arról nem tehetnek, hogy a társadalom csak ennyi és csak olcsó árut tud felvenni. Másról és másként kell megfogni a kérdést.

Allamilag segélyezett hangjegynyomdát kell szervezni! — amely az arra érdemes magyar kompozíciókat úgy állítaná elő, hogy olcsóságukkal is tért

hódíthassanak a piacon. Az állam erejét irodalmi és művészeti kérdésekben veszélyes igénybevenni. De mikor kiáltó a szükség és nincs más megoldás, — nem szabad késlekedni. Mert most nem arról van szó, hogy a zenei termékek iránt nincs kellő kereslet, hanem arról, hogy az érdeklődő a kóták és zenei könyvek magas árát nem tudja megfizetni. Siessen segítségére a kultúrára éhezőknek az állam és örüljön, hogy néhány ezer fogékony lelket kielégíthet. Most szükséges a segítség, amikor a zenei kultúrára vágyó magyar közönség már megszületett és talán egy évtized alatt egységes és erős magyar zenei társadalommá tömörülhet, amelyet szerzőit és íróit el tudja tartani.

Több megdönthetetlen adattal tudnánk támogatni azt a megérzésünket, hogy a magyar zenekultúra most kezdene terebélyesedni és most várja azt a segítséget, amellyel hosszú életét elevenerejénél fogva a jövőben biztosíthatná, — de csak egy érvet hozunk fel, amely minden zenekultúrának a legjobb tükré. Ez a tükör: *zenei irodalmunk*. Mert van ilyen, már van és olyan, amelyet gyerekcipőben is észre kell vennünk.

Ez az irodalom az utolsó három esztendőben jobbat és többet termelt, mint Gáti István uram egyik első magyar elméleti műve («A kótából való klavirozás mestersége, mellyet készített abban gyönyörködők kedvéért Gáti István. Budán, a királyi universitásnak betűivel, 1802.») óta, vagyis jó ötnegyed század alatt az egész magyar zenei literatúra. Mit jelent ez? Azt, hogy zenekultúránkban a tudás iránti vágy feltűnően megnövekedett. Csalhatatlanul bizonyítja, hogy zeneéletünk bár egyenletlen, de mégis eléggé magas színvonalát elsatnyult és elárvult zenei irodalmunk utól akarja érni. Még nem vezetője kultúránknak, még csak kullog a nyomában, de — úgy látszik — megvan benne az erő, hogy utólerje s ami hivatása volna, talán fölébe is kerülhet. A zenei irodalom a zenekultúrának nem kísérője és nem melléktérmeke, hanem vezére, mint Németországban, Franciaországban, vagy Angliában. Nálunk évtizedek óta alig élt. Miért? mert idegen nyelv betűi vezették felemás zeneéletünket. Most, hogy a magyar zenekultúra a saját életét szeretné élni, ellopakodott s gyorsan megfutná azt az utat, amelyen elmaradt. Mert ha e percben önmagunkra nem is alkal-

mazhatjuk, a tétel mégis igaz: *amilyen egy nemzet zenei irodalma, olyan a zenekultúrája.* Papp Viktor.

(Folytatjuk.)

Külföldi folyóiratszemle.

A *Neue Deutsche Rundschau* januári számában Ernst Robert Curtius, a kiváló kritikus szól hozzá a német-francia megegyezés nagy kérdéséhez. Megállapítja, hogy a közeledés eszméje krízisbe jutott, főleg Locarno óta. A lelkesedést és naív reménykedést családás és kijózanodás váltotta fel. Pedig már engedményeket is tennének a pacifizmus apostolai. Megértést, intellektuális egyenlőséget kívánnak és nem testvériséget, érzelmi egymásratalálást. Látuk, a nacionalista Bainville nyugodtan sorakoztathatta fel a történelmi ellentéteket, nem kellett félnie a szkeptikus végkövetkeztetéstől. A népek harmóniájáról álmódó Curtius, miután rezignáltan szemlét tartott a megegyezést munkáló sikertelen kísérletek felett, meghökkenve a saját logikájától, gyorsan egy új kísérletet, teljes sikerrel kecsegtető módszert ajánl. A kongresszusok céltalanok, a művészek, írók látogatása keveset ér, a szakemberek, tudósok egymást közti érintkezése a két nagy nemzettest szempontjából terméketlen, tehát más megoldást kell keresni. A Kulturforschung-ra, erre a most kialakuló tudományra vár a feladat, hogy a német, illetőleg francia kultúra alapos megismertetésével lerombolja a régi előítéleteket. A nemzet elfogultságot van hivatva kiküszöbölni ez a diszciplína, amelyben azonban Curtius önfelelt büszkeséggel ünnepli a «specifikusan német gondolat-eredményt», a német szellemtudomány hatalmas fájának legfrissebb hajtását.

Míg a Kulturspezialist-ok serege megkezdheti nemes hivatását, átmenetnek jó a nevelés kölcsönös reformja is, az oktatás anyagának új szellemben átgúyása. Igaz, hogy eközben a nemzeti tradíciókat fel kell áldozni, de hát «ha valóban közeledést akarunk, bizonyos árát kell fizetni érte». Az okos és művelt Curtius is nagy árát fizet a közeledés gondolatáért; éleslátását, ítélőképességét adja oda naiv konkluziók fejében.

*

A *Revue des Deux Mondes*-ban Daniel Rops védelmébe veszi a mótöröző, autózó, repülésért rajongó mai ifjúsá-

got. Sok tiszta és egészséges érzés, öröm, életkedv fűti szenvedélyüket és nem kell félni őket a lelki mechanizálódás veszélyétől. Mert ha egyelőre elkerülhetetlennek látszik is az amerikanizmus, a szellemi színvonal csökkenése, a kevesek eszméi megváltoztathatják a tömeg hangulatait. El kell jönnie annak a korszaknak, amelyben az emberek tökéletesen adaptálódtak a gépekhez és oly közömbösen használják fel őket, mint a mindennapi tárgyakat. Hozzátehetjük, hogy a mindenkori esztéták, akik a kultúra sorsáért remegnek, valójában jobban tisztelik a gépeket, mint a lelkesen védett kultúrát. Az igazi veszedelem nem a kultúra mechanizálódása (ami sohasem következ-

het be), hanem a mechanika esztétizálása és bölcselletté avatása. Ne bálványozzuk a gépet és nyugodtan hódolhatunk a legidőszerűtlenebb bálványoknak is. Lássuk be, hogy a mótorkerékpárnak semmi köze lelki problémáinkhoz; előbbre nem viszi, de el sem gázolhatja őket. Ülünk autóba, de ne alapítsunk reá metafizikát. Hallgassunk rádiót, de ne érezzük tölcserében az emberiség szívének a dobogását. Ne dolgozzunk riasztó vagy örvendetes élménnyé magunkban minden új találmányt; holnap oly természetesen fogjuk felhasználni, mint ma a régieket. Ki hatódik meg máma, hogy telefonálhat?

h. g.

Ezüstróké és prémvadászok. A Nyugatban Laczkó Géza kritikát írt barátjának, Földi Mihálynak új regényéről. Hogy nemcsak mint bíráló, hanem mint barát is ír, azt nem én hangsúlyozom, hanem ő maga. Nyomban hozzá is teszi: «Hopp, már látom a rossz májúak, a mások tehetségét a maguk tehetségtelensége mellé lerángatók gúnyos vigyorát: Ezek a nyugatosok mind egymásról írnak. Pajtáskodó kritika!» Pedig — úgymond — ki írjon róluk? A «taglózók?» A «levágók?» «Az irodalmi prémvadászok, akik akadémiái mentéiket a mi bőrünkkel, szőrmenkkel akarják díszíteni, nem sokkal jobban ismerik életünket, vágyainkat, céljainkat, mint az alakai vadászok az ezüstrókákét. S még ha sikerül is közülünk egyet-kettőt leteríteni, a fajta ki nem írható. Sőt, ha netán kiirtának, amire nem sok a valószínűség, akkor se tudnák, mit irtottak ki. — S ha már így van, valakinek csak meg kell mondani, kik vagyunk. S ki mondja meg? Mi magunk. Joggal! Igen, semmi közünk a prémvadászokhoz s itt egy ezüstróka beszél egy másik ezüstrókaról.» S végül kijelenti: «Többet konyítok a Földi-problémához, mint például Horváth János vagy Baros Gyula, akik csak nyomtatásban ha találkoztak vele».

Ez az ezüstróka-vallomás némi prémvadász-visszhangot kíván. Ime:

A «taglózók» és «levágók» nem vadászok, hanem mézárosok. A tisztességes kritikus pedig afféle megfordított vadász: nem azt a rókát «teríti le», amelyiknek értékes a szőrmeje, hanem éppen azt, amelyiknek silány a bundája, tehát legkevesébb alkalmas «akadémiai menték díszítésére». Ilyen vadással — hál' Istennek — találkozunk már a Nyugat lapjain is: jól emlékezünk, hogy ott éppen Földi Mihálynak Magyar-színházbéli olesójános szindarabját bizony könyörtelenül lepuskabták.

De jól emlékezünk arra is, hogy a Napkeletben Földiről is, Laczkóról is — s nem is egy ízben — komoly, alapos kritikák jelentek meg. Ezek írói talán nem ismertek bírálókat tárgyairól olyan intim s nyilván döntő fontosságú részle-

teket, mint aminőnek ismeretével e cikkében Laczkó Marcel Prousttal kapcsolatban kérkedik, hogy t. i. ennek «remek, elegáns bundájáról mindig hiányzott egy gomb»: de igenis alaposan szemügyre vették azok irodalmi megjelenésének formáit, írói köntösük szabását, sőt kritikai értelemben azt is, hogy — engedelmet a magyaros kitételért! — hány likra szól a nadrágszíjuk?... Nincs a Nyugatnak az a valódi tehetsége, az a díszrókája, kiről a Napkeletben az ezüstszőrmét valaha is le akarták volna disputálni. Ezekről rendre írtak ott a komoly, becsülből és szeretetből fakadó bírálatok, ha nem is «baráti» alapon, de igenis a tiszta szándék és felelősségérző lelkiismeret alapján.

A mi folyóiratunk «prémvadászai», Horváth Jánosai és Baros Gyulái maguk sem «taglóznak» s a más taglójára sem hederítenek, még akkor sem, ha az történetesen a Laczkó Géza markában suhog is, éppen az ő fejük fölött. De a puskaport igenis szárazon tartják az irodalom erdejének kártevő vadjai számára, mert elég tájékozottságuk és tapasztalatuk van hozzá, hogy ezeket felismerjék és puskavégre vegyék akkor is, ha «csak nyomtatásban találkoznak velük».

Az efféle talmiezüst rókáknak az alapos kritikában alapos kartács dukál. Úgyis: «ha sikerül is közülök egyet-kettőt leteríteni, a fajta ki nem írható». Hogy azután ennek a «prémvadászat»-nak jogos voltát éppen ezek a célbavett «rókák» belássák: arra persze kevés a reményesség. Nem-igaz írók époly kevéssé ismerik az igaz kritikus életét, vágyait és céljait, mint a rókák az alakai vadászokét. «Sőt, ha netán kiirtanók» is valamennyit, «amire nem sok a valószínűség, akkor se tudnák, kik irtották ki őket».

«— S ha már így van, valakinek csak meg kell mondani, kik vagyunk. S ki mondja meg? Mi magunk. Joggal!» Igen, semmi közünk ez egymás hangját dicséző rókákhoz s itt egy prémvadász beszélt a löbbi prémvadászról.
Rodrigo.

Remekművek és detektívregények.

A napilapok régóta hozzászoktatták már olvasóikat ahhoz, hogy az előfizetési díjért a lappéldányokon kívül kisebb-nagyobb ajándékokat is kapnak. Valamikor régen kerékpárokat, naptárakat, toalettzereket, zseborákat és cipőzsinórokat kaptunk kedvenc napilapunktól ajándékba, a legutóbbi időben azonban mindinkább divatba jött a könyv. Ajándékkönyvek tömegeivel árasztják el olvasóikat, amelyekért különböző címeken fizetni kell, amelyek azonban kivétel nélkül «a legmagasabb irodalmi nivót reprezentálják». Ezt a nagylelkű napilap háromszor-négyszer is megállapítja, a megtámadhatatlan bizonyosság hangján közli olvasóival, hogy a modern belföldi és külföldi irodalom legmagasabbrendű alkotásait fogja nekik megküldeni és miután ezt mindenkinek a tudatába alaposan beleverte, megkezdí az ajándékkönyvek szétküldését. A könyvek legnagyobb részben a detektívromantika virágai, amerikai rablóhistóriák, amelyekben betörőknek álcázott detektívek, detektíveknek álcázott betörőket kergetnek és vérfagyasztó gyilkosságokat követnek el meglepően rejtélyes körülmények között; kisebb részben annak az iparszerűen és mesterkélten fantasztikus irodalomnak kincsei, amely oly buján tenyészik a német és az angolszász irodalmak posványaiában. Csak egészen kivételes esetekben közelít meg a középszert, túlnyomó részben a napilapok sejtjes, gyári munkákkal árasztják el olvasóikat olyan tömegekben, hogy azt mai viszonyaink között más könyvkiadványok alig közelíthetik meg.

Olyan tények ezek, amelyek a legnagyobb mértékben kihívják a kritikát. Az újság végtelen sokat tehet a közizlés fejlesztésére, a valóban komoly munkák piacának kibővítésére. Kétségekívül nagyon szomorú, hogy ez a mostani ajándékkönyvdivat mind ennek épen az ellenkezőjére vezet. A napilapolvasók nagy tömege nem önálló szellemű kritikus és hozzászokik, hogy különböző problémáiban elfogadja újságja ítéletét. Ezeknek az olvasótömegeknek jórésze belenyugszik abba, hogy az irodalom és a remekmű fogalma valóban összeesik a lapjától kapott ajándékkönyvek tartalmával; tudomásul veszi, hogy a detektívromantikánál, a newyorki Broadway aszfaltján látható hiányosan szegecselt talpú bakancsnymok kutatásánál nincs művészibb

dolog a világon és nem is vágyik ennél nivósabb írások után. Ez a rendszer nem vezethet másra, mint az amúgy sem túlságosan magas tömegigények továbbbi csökkentésére és eldurvítására. A napilapok, mikor vakon követik egymást az ajándékozási versenyben, nem gondolnak ezekre a szempontokra. Azok azonban, akik a napisajtót *íránnyilják*, szentelhetnének egy rövid félórát e problémának és létrehozhatnának valami olyan változást, hogy oly könyveket adjanak ajándékba, amiket maguk nem rettegnek elolvasni. *Th.*

A koldus inge meg a Heródesé. Hamlet tudvalevőleg színelőadást rendez gyilkos nagybátyja lealcázására. Az *egérfogót* adhatja elő s a nagybácsi be is sétál ebbe az egérfogóba. Pedig gyanút fog már a darab címén is. Hamlet megnyugtatta: «Gonosz egy darab, az igaz; de hát aztán? Felsőged lelkiismerete tiszta, a miénk is; minket hát nem érdekel: kinek nem inge, ne vegye magára».

Erdély mostani urai körülbelül olyan jogan ülnek a maguk trónusán, mint ama Claudius a Dániáén: nem csoda hát, ha mindenben «egérfogót» szimatolnak. Csak az imént olvastuk Szász Zsombormegdőböntő könyvében, hogy a román cenzor nem engedte a színpadon elmondani a *Tartuffe* következő sorait:

Csúfság valóban s botrány látni, mint Tanyát e háznál egy sehonnai [ver Koldus, kinek, hogy jött, csizmája sem [volt S egész ruhája két garast sem ért: Felkapjon úgy, hogy ki s mi ő, feledje, Korholva mindent, a gazdát látssza itt.

Molièrenek még csak könnyű: legfeljebb cenzori ceruzával némítják el, de semmiesetre sem haditörvényszékkel. Szabolcska Mihály azonban nem halott francia, hanem élő magyar s még tömlöc nélkül is: rabmagyar. Ha meg dalolni mer: rabmararat csinálnak belőle, költői honorárium fejében egyre-másra lecsukják. Most karácsonykor is betessékelték a temesvári hadbírótság cellájába egyik költeményének alábbi két szakaszáért:

Szomorú népem, te
Koldusok koldusa,
Árvák árvája:
Csak neked, neked nincs,
Ki hozzád hajolna,
Aki megszánna.

... Karácsony éjjelén
Heródesék vajjon
Míról álmodnak?! ...
Meváltás ünnepe,
Hozol-e megváltást
A koldusoknak?!

Dumulle Claudius megint besétált az egérfogóba, mit pedig Szabolcska talán époly kevéssé szánt annak (verse állítólag réges-rég íródott), mint akár — Molière a *Tartuffe*-öt. De a román cenzor, ki a francia klasszikust forgatva, felszisszent: — «Sehonnai koldus? ez csak ránk vonatkozhat!» — a magyar versnél a «Heródesék» hallatára kapott oda, hol fészkel az agy: — «Hopp! ezek csak mi lehetünk!»

Hogy is mondja Hamlet? «Kinek nem inge, ne vegye magára.» De a Királyhágón túli hisztériás Claudiusnak ugyan hiába mondja: magára kapkod az már minden inget, egyszer a koldusét, másszor a Heródesét. Vágy talán ezzel csak közműveltségi színvonalának emelkedéséről akar bizonyosságot tenni? Mert eddig — mi tagadás — úgy tudtuk, hogy azon a portán nem épen volt divat valami sűrűn — inget váltani. *Rodrigo.*

A nyájas olvasó. Ma már mind ritkábban találkozunk a «nyájas» olvasóval. Volt idő, mikor a tárcáírók csaknem állandó összeköttetésben voltak vele. «Vajjon mit szól ehhez a nyájas olvasó?» — «Ha a nyájas olvasó megengedi...» — «Ugyebár, nyájas olvasó?...» — «Bizonyára a nyájas olvasó is ezen a véleményen van...» Efféle szólások mutatták, milyen közvetlen, meleg és kedves kapcsolat volt az író és az olvasó között. Tempi passati! Azóta a írók száma megszapordott s a nyájas olvasók közt dül az egyke. Ha nem teszünk óvintézkedéseket, tán ki is vesznek.

Elhatároztam, hogy kinyomozom: van-e egyáltalán még belőlük? Tán az

Többek érdeklődésére e helyütt közöljük, hogy Apró cikkeink íróit ez idő szerint nem óhajtjuk megnevezni. Azzal a felmerült vélekedéssel kapcsolatban azonban, hogy a január 15-i számban megjelent *Örökletes baklövések* című közleményt Galamb Sándor írta volna, tudomásul adjuk, hogy ez a cikk nem színházi rovatunk vezetőjétől származik; ő a színházi kérdésekre vonatkozó nézeteit a színházi szemlében szokta kifejezni.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; főmunkatársa: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

utolsó pár böiényt, illetve nyájaszt még sikerül elcsipnem s aztán kitenyésztem a magam számára. Milyen jó dolgom lesz! Szabadon írok össze tücsköt-bogarat s röpke képzelettemmel írás közben ott látom a nyájas olvasót mint szilárd talapzatot, amint éleimre elnézően mosolyog... Ez lesz az első talapzat, mely mosolyogni fog.

Elmentem hát egy kávéházba és sorra tanulmányoztam az újságolvasókat. Csupa komor, barátságatlan arc. Az egész olvasónyájban nem volt egy nyájas olvasó. Lehet, hogy későn kel ökelme — gondoltam magamban — ezek a koránkelők itt politikát olvasnak s ezért oly mogorvák. A szép-irodalmi olvasó bizonyára uzsonnakávé mellett nyájaskodik.

Kaptam magam s délután is elmentem a kávéházba. Tömérdek hölgy, — nyolcvanon innen, hetvenen túl — de mind fiatalosan pepecsel a rúzzsal és púderrel. Itt több a hájas, mint a nyájas, gondoltam csüggedten, ezek annyit beszélnek, hogy nem érnek rá olvasni.

— Kik olvasnak hát?! — riadtam fel sötétben. Mi több: hol olvasnak nyájasan? — pödörítettem utána a kérdést. Tán-tán a kisvárosok muskátlis ablakai mögött?

Kaptam magam, rohantam a vidékre s bekukkantottam egy-két ilyen ablakon. Nem olvastak, hanem *írtak!* Novellákat és apró cikkeket írtak a nyájas olvasó számára.

Nincs mit tenni: az összes régi nyájas olvasók írókká léptek elő, anélkül, hogy utánpótlásról gondoskodtak volna.

A láthatatlan, sehol föl nem található nyájas most már csak az írók közt bukkann fel. Az író, miután megírja cikkét, elolvassa s ilyenkor önelégülten, nyájasan mosolyog. Művének ő maga az első nyájas olvasója. Az első s egyben az utolsó. *Sövén.*